

MAGYAR MÚZEUMOK

1997/1

TAVASZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Spring

Volume 3 Number 1

„A magyar
huszárság
diadalútja“

Száz éves
az
Iparművészeti
Múzeum

„A magyar huszárság diadalútja” c. festmény restaurálása
Restoration of the painting ‘Triumphal March of the Hungarian Hussars’

1. A festmény egy részletének retusálása – Retouching of a detail of the painting
2. Készül a vakkeret és folyik a festmény széleinek megerősítése – The blind frame is being made and the strenghtening of the rims is in process
3. A vakkeret felállítása – Setting up the blind frame
4. A felcsavart festmény felszerelése az alumínium függesztő rendszerre – Fixing the scrolled painting on the aluminium hanging system
5. A felfüggesztett festmény felfeszítése – Stretching the hanging painting
6. A bekeretezett és végleges helyére emelt kép – The painting framed and positioned on its final place

Fotó - Photo: Szilágyi S.

Fotók (3-4 borító) - Photos (on the cover 3-4) : Bóna I

Az olvasó levele

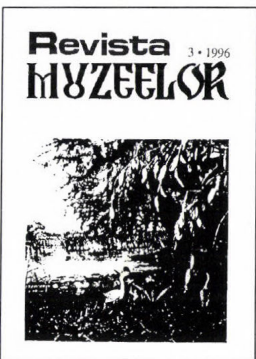
„...Boldogan olvastam édesapámról, Soós Lajosról írt méltatást, mert nekem az édesapám mindent jelentett, tökéletes férj, apa és nagypapa volt, derék becsületes egyenes ember volt.

Édesapám 6 éves korától árva volt és a gyermek és fiatalember kora nagyon sanyarú volt. Soproni Líceumban első gimnazista korától tanítványokat vállalt, mert kitűnő tanuló volt, majd az ebédet kihordásáért ebédet kapott. Egyetemi éve is nagyon nehezek voltak, de minden munkát elvállalt, tanított diákokat, így végezte el az egyetemet és így doktorált.

Apámat nagy csapás érte, mikor férjemet 1948-ban Rákosiék egy éjjel elhurcolták és kivégezték. Itt maradtam harmadmagammal minden nélkül. Akkor is egy emberként drága apám mellett állt haláláig...”

*Demitrovits Ferencné
Soós Ildikó*

Külföldi reflexió

„A REVISTA MUZEELOR szerkesztője nemrég kapta meg a MAGYAR MÚZEUMOK című folyóirat első számait... Egy induló lapot bemutatni, róla, pontos szakmai véleményt mondani, a látszat ellenére, nem könnyű dolog. A kiadás előtt álló folyóirat tartalmi és szellemi keretait, az Éri István úr által vezetett szerkesztőbizottság határozta meg oly módon, hogy azok menetközben, az elvárások szerint módosíthatók, kiegészíthetők legyenek.

Ez a szándék már a folyóirat 1996/1-es számában is megjelenik, ahol a korábbi két számtól eltérően, egy új rovat is helyet kapott, melyben a különböző kiállításokról informálódunk. Így hát a jövőben várható a folyóirat tartalmának további javítása és bővítése olyan kimondottan szakmai témákkal, mint például a konzerválás-, restaurálás-, a múzeum és közönség viszonya stb.

...A szerkesztők állandó rovatot biztosítanak az ICOM, valamint ennek magyarországi szervezete tevékenységének ismertetésére.

Ugyancsak fontos helyet kap a folyóiratban a magyar múzeumok életében 1989 után bekövetkezett változások és fejlődések bemutatása...

Mivel a folyóirat a magyar honfoglalás 1100 évében debütál, már az első számban két olyan tanulmány is helyet kapott, amely a témával foglalkozik. Az idézett tanulmányok a miskolci millicentenáriumi kiállítást mutatják be...

Az 1995/2-es szám fő témája az opusztaszeri múzeum-együttes, melynek a lap hat írást szentel. Az immár 25 éves múltú visszatekintő történelmi emlékparkot alapos szakmai ismereteket igazoló írások segítségével mutatják be.

A folyóirat az elvárásoknak megfelelően, teret biztosít a külföld jelentősebb szakkiadványainak bemutatására. Első számában a szomszédos országok, Csehország, Szlovákia, Horvátország és Románia szakfolyóirataiból tallóz. Természetesen, hogy a mi érdeklődésünk a Bukarestben kiadott Revista Muzeelor felé fordult. Az 1993 és 1994 évi számokról Miklósi Sikes Csaba, a sümegei Városi Múzeum igazgatója készített recenziót. A szerző kritikai észrevételei, néhol egynesen rosszindulatúnak mondható megjegyzései mellett sok hasznos információt is tartalmaznak. Miklósi úr többek között nehezményezi, hogy némely román történcz ma is a régi mentalitás szerint

gondolkozik, melynek lényege, hogy a román, a magyar és a szász kulturális javak összességét „egységes nemzeti értéként” kezelik, amelyet ugyanakkor az „egységes nemzet” történelmi kulturális öröksége részének tekintenek. Úgy gondoljuk, hogy ilyen, a román muzeológusok és kutatók számlájára írt és nekik tulajdonított kijelentéseknek, melyek meg sem jelentek a „Revista Muzeelor” oldalain, nem szabadna megjelenniük egy szaklapban, melynek küldetése az lenne, hogy az illető ország múzeumi hálózatát és az ezt érintő tevékenységeket mutassa be... A méltató Eugen Glück egyik írása kapcsán elégedetlenségét fejezi ki aziránt, hogy a romániai szerző a Békés megyei múzeumok bemutatása során kizárólag a helységek román neveit használja, ami Miklósi úr véleménye szerint igen csak megnehezíti a tájékozódást. Ezzel egyet is értenénk, csak hogy a recenzió írója is ugyanebbe a bűnbe esik, amikor írásában a romániai települések említésekor csak a magyar helyneveket használja.

Kívánunk a MAGYAR MÚZEUMOK című folyóirat szerkesztőinek sok sikert, abban a nemes küldetésükben, mellyel a mai magyar múzeumi élet tevékenységét szándékoznak bemutatni.”

Prof. Dan Sarafolean

A szerkesztő levele

Nincs még húsz hónapja sem, hogy a jóval korábban megtervezett MAGYAR MÚZEUMOK megjelentetésének az utolsó – anyagi – akadályai is elhárultak. A szerkesztő megkezdhetette munkáját és a tapasztalatok szerzését.

Az utóbbiakból bőven akadt. Elsősorban a kivitelezés, a technikai megoldások tekintetében. A folyóirat formátuma, tipográfiai képe nagyjá-

Folytatás a 64. oldalon

MAGYAR MÚZEUMOK

1997/1 TAVASZ

Az olvasó levele	1
Külföldi reflexió	1
A szerkesztő levele	1

MŰHELY

Gál Tibor: Az esztergomi királyi vár és Pfalz helyreállítása a 2000. évig	3
Mészáros Ferenc: Szigetköz(öny) – A Gabčíkovo–Nagymaros Vízlépcsőrendszer és az Állattár szigetközi zoológiai kutatásai	6
Korsós László: Huszár emlékek a párizsi világiállításán	9
Sinkó Katalin: A magyar huszárság apoteózisa: a párizsi világiállítás huszár-terme	12
Ifj. Bóna István: Vágó Pál „A magyar huszárság diadalútja” című nagyméretű festményének restaurálása	15
Kenneth Hudson: Mit bírálunk az EMYA szakértői?	19

VISSZATEKINTÉS

Lambrecht Kálmán: Szélmalomharc a szélmalmokért – Rádiószózat a magyar alföldi városokhoz	22
Hála József: Lambrecht Kálmán, a magyar néprajz paleontológusa	24
Kaposvári Gyula: Interjú Bényi Lászlóval, a MOK Technológiai Osztályának egykori vezetőjével	25
Papp Jenő: A Bakony-kutatás elindítása	27

KIÁLLÍTÁSOK

Vámos-Lovay Zsuzsanna: Szecesszió az Iparművészeti Múzeumban	29
Hajdú Éva: Szecesszió az Iparművészeti Múzeumban – kiállítás-kritika	31
<i>Huszárok – egy könnyűlovos csapatnem évszázadai</i>	
1. Ságvári György: Részletek egy kiállítás elő- és utóéletéből	31
2. Fehér Ágnes: A kiállítás marketing terve	33
N. Kósa Judit: Siker és fiaskó az Iparművészeti Múzeumban – kiállítás-kritika	35
Horn Emil: Új kortárs-történelmi múzeum Németországban	
Ilaus der Gesichte der Bundesrepublik Deutschland	36

SZÁMVETÉS

Lovag Zsuzsa: Száz éves az Iparművészeti Múzeum	41
Németh Gábor: A Magyar Nemzeti Múzeum művelődés-történelmi tevékenysége	43

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Vásárhelyi Tamás: Egerek, emberek és elefántok	46
Vámos Éva: A természettudományok és a technika bemutatása a közönségnek	47
Kriston Vízi József: Tell Vilmos mennybemenetele, avagy: Játékkártyagyűjtők nemzetközi találkozója Magyarországon (1996. szeptember 27–30.)	49
Jánoska Antal: Mesélő kártyaképek	50
Steven Engelsman: A holland állami múzeumok „magánosítása”	51

Wellmann Nóra: Válságban a német
kultúrfinanszírozás? 53
E számunk szerzői 55

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Dercsényi Balázs: Keletre magyar 56
Nagy Mihály: A trójai kincs
– Heinrich Schliemann ásatásai 57
Irina Antonováról – nem teljesen őszintén, de kevésbé
tisztességtelenül (EMYA Magazine 95/Nyár 1. szám) 59
ICOM News (Néma György) 59
Museums in Britain (Néma György) 61
Museum Management and
Curatorship (Néma György) 61

IN MEMORIAM

Nagy Tibor (Gábler Dénes) 62
Török Gyula (Szentpéteri József) 62
Sági Károly (Bakay Kornél) 63

A címlapon: Az Iparművészeti Múzeum főkupolája
On the Cover: The Main Dome of the Museum of Applied Arts
(Fotó – Photo: Magyar Turizmus Rt. archívuma)

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
III. évfolyam 1. szám, 1997. tavasz

Főszerkesztő: Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Deme Péter, Dercsényi Balázs, Kaposvári Gyula, Korsós Zoltán, Kovács Péter, Kóczy-
ánné Szentpéteri Erzsébet, Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné
Balázsy Ágnes, Wollák Katalin

Szerkesztőségi titkár: Balogh Edina

Fördítések: Dudás Ildikó, Horváth Zita, Korsós Zoltán, Vámos Éva
Fényképek, reprodukciók: Ifj. Bóna István, Cohn Gyula, Paul
Cornaz, Horn Emil, Kolozs Ágnes, Mészáros Ferenc, João Luis
Moura, Vámos Éva, Peter Walsler; továbbá múzeumi archívumok
Rajzok: Gál Tibor, Szilágyi Éva

Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon/fax: 210-1329

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió

Tervező tipográfus: © Grausz Péter

Tördelőszerkesztő: Török Balázs

Színes feldolgozás: Spektrum Kft.

Nyomdai munkálatok: VESZPRÉMI NYOMDA RT.

Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 54.),

illetve postautalványon, csekkel vagy átutalással

MHB 10200823-22220165-72030000

Előfizetési díj számonként:

egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft

HU ISSN 1219-4662

Megjelent a **Művelődési és Közoktatási Minisztérium**,
a **Nemzeti Kulturális Alap**, az **MHB Magyar Sajtóalapítvány**
és a **Soros Alapítvány** támogatásával,
a **Hazai Tájékoztató Alapítvány** gondozásában

HUNGARIAN MUSEUMS 1997/1 SPRING

Reader's letters 1
International opinion 1
Editor's letter 1

WORKSHOP

Tibor Gál: Restoration of the Royal Palace
and the Pfalz in Esztergom until the year
2000 3

Ferenc Mészáros: The Barrage System
Gabčíkovo–Nagymaros and the zoological
research of the Zoological Department of
the Hungarian Natural Museum in
Szigetköz 6

László Korsós: Hussar-related Exhibits of
the Paris World Exhibition 9

Katalin Sinkó: Glorification of the Hunga-
rian Hussar 12

István Bóna jr.: Restoration of 'The Trium-
phal March of the Hungarian Hussars'
painted in large size by Pál Vágó 15

Kenneth Hundson: What the EMYA judges
are looking for 19

RETROSPECTIVE

Kálmán Lambrecht: 'Windmill-fight' for the
windmills 22

József Hála: Kálmán Lambrecht, paleonto-
logist of the Hungarian ethnography 24

Gyula Kaposvári: Conversation with László
Bényi, the former head of the National
Centre of Museums and Monuments 25

Jenő Papp: Launching the
Bakony research 27

EXHIBITIONS

Zsuzsanna Vámos-Lovay: Style 1900 in the
Museum of Applied Arts 29

Éva Hajdú: Style 1900 in the Museum of
Applied Arts – Review 31

*Hussars – Centuries of a Branch of a Light
Cavalry*

1. György Ságvári: Details of the past
and the afterlife of an exhibition 31

2. Ágnes Fehér: The marketing plan of
the exhibition 33

Judit N. Kósa: Succes and fiasco in the
Military History Museum – Review 35

Emil Horn: A New Museum of Contem-
porary History in Germany 36

RECKONING

Zsuzsa Lovag: The One Hundred Year Old
Museum of Applied Arts 41

Gábor Németh: Activity on the History of
Culture at the Hungarian
National Museum 43

INTERNATIONAL OUTLOOK

Tamás Vásárhelyi: Mice, men and ele-
phants. Developments in two natural
museums 46

Éva Vámos: Presenting Science and Tech-
nology to the Public 47

József Kriston Vízi: The Assumption of
William Tell or Meeting of International
Playing Card Collectors in Hungary
(Kecskemét, 27–30 September 1996) 49

Antal Jánoska: Storyteller Card
Pictures 50

Steven Engelsman: Dutch museums go
'private' 51

Nóra Wellmann: The German Culture Bud-
get in Crisis? 53

Authors of this issue 55

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Balázs Dercsényi: Hungarians Eastward!
The history of the building of the Applied
Arts museum palace on the basis of
contemporary records 56

Mihály Nagy: Treasure of Troy – Heinrich
Schliemann's excavations 57

Irina Antonova's priorities – Setting the
record not exactly straight, but less crook-
ed (EMYA-magazine, Summer 1995) 59

ICOM News (Néma György) 59

Museums in Britain (Néma György) 61

Museum Management and

Curatorship (Néma György) 61

Curatorship (Néma György) 61

IN MEMORIAM

Tibor Nagy (Dénes Gábler) 62

Gyula Török (József Szentpéteri) 62

Károly Sági (Kornél Bakay) 63

Műhely

Az esztergomi királyi vár és a Pfalz helyreállítása a 2000. évig

Gál Tibor

E folyóirat néhány hónappal ezelőtt megjelent számában Horváth István régész már kifejtette álláspontját a témával kapcsolatban.* A következőket nem reflexiónak szánjuk, nem kívánunk műemlék-helyreállítási témákban vitába szállni vele, csupán a minél teljesebb tájékoztatás érdekében szeretnénk vázolni szempontjainkat és a helyreállítás irányvonalát.

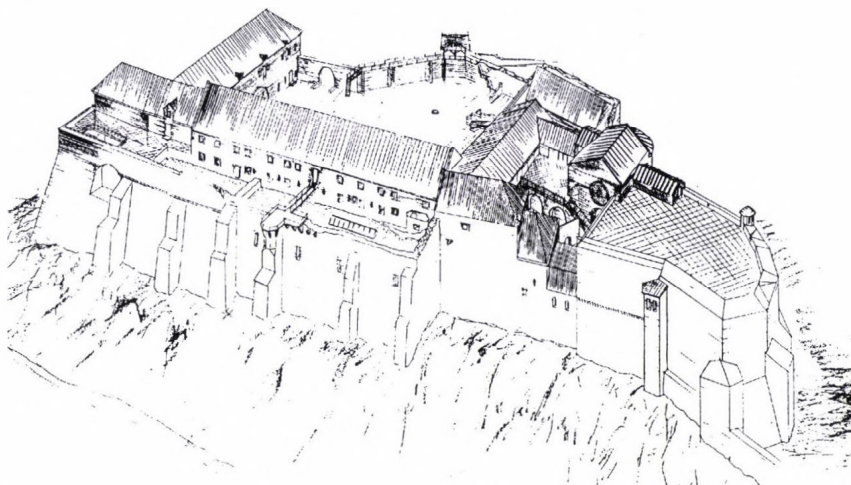
Történeti áttekintés és előzmények

A magyar államiség egyik legjelentősebb emlékhelye az esztergomi várhegy, az egykori királyi vár. A XIII. század végéig először fejedelmi, majd királyi székhely, később az érsekség tulajdonába kerülve Magyarország egyházfőinek a lakhelye.

A királyi palota első és egyik legjelentősebb fénykora III. Béla uralkodása idejére tehető. Sajnos a későbbi átépítések és ostromok miatt a vár ekkori állapotáról hiányosak az ismereteink, de a megmaradt töredékek arra utalnak, hogy a maga korában egy európai színvonalú, impozáns épületegyüttes volt. Legépebben megmaradt része a ma is álló királyi palotanagyterem épülete (Pfalz), amely a XVIII. századi használata miatt a későbbiekben kaszárnya néven vonult be a köztudatba.

A palota következő jelentősebb korszaka a XV. századra tehető, amelyet Széchy Dénes és Vitéz János építetői tevékenysége fémjelez. Ekkor épül ki a kor humanistái által többször említett, a szakmai körökben mindmáig sok vitát kiváltó, ún. Vitéz-palota.

A török hódoltság alatti ostromok és erődítési munkák alatt súlyosan megrongálódott épületeket fo-

kozatosan földdel töltötték fel. Ennek köszönhetően a XVIII. század közepén az észak-déli hossz tengelyű egykori palotaszárny volt használatban, amelyben kaszárnya működött. 1761-ben a vár visszakerült az érsekség tulajdonába és szinte azonnal nagyszabású tervek készültek egy új főpapi rezidencia, valamint székesegyház megépítésére, és megkezdtek a romok eltakarítását. A középkori épületmaradványok nagy részét ekkor bontották el.

A XIX. század elején, a mai székesegyház építésével egy időben indult meg a középkori vár vizsgálata, maradványainak számbavétele, faragványainak gyűjtése. Ez azonban csak a XX. század 30-as éveiben kapott nagyobb lendületet. Akkoriban Lepold Antal kanonok és Gerevich Tibor művészettörténész irányításával folytak az ásások, s a mának is példát mutató helyreállítás a Műemlékek Országos Bizottsága építésének, Lux Kálmánnak nevéhez fűződik. Feltárták és restaurálták a palotakápolnát és az egykori lakórész alsó szintjeit. A további rekonstrukciók megvalósulását (ún. Beatrix-terem beboltozása, vagy a Fehér torony tetővel való lefedése stb.) annak idején a közelgő Szent István évforduló, pénzügyi problémák és a hamarosan bekövetkezett II. világháború eseményei akadályozták meg.

A vár, a palota újabb feltárásai a 60-as években folytatódtak és a mai napig is tartanak. Az új adatok tükrében a korábbinál sokkal részletesebb kép látszott kirajzolódni a Pfalzról, azonban a kutatási eredmények átfogó, végső összesítése még várat magára. (A konkrét rekonstrukciók szempontjából kiemelt fontosságú a kőfaragványok mielőbbi művészettörténeti feldolgozása.)

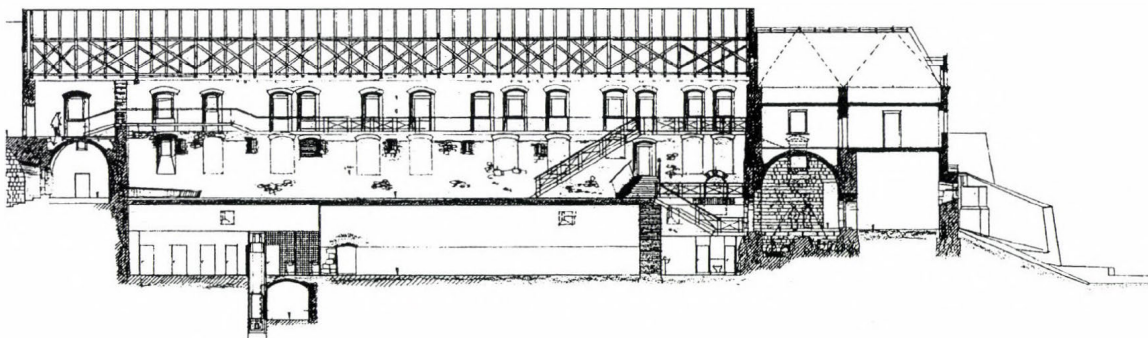
1968–70 között Koppány Tibor és Vladár Ágnes

Restoration of the Royal Palace and the Pfalz in Esztergom until the year 2000

One of the most significant historical sites in Hungary is the castlehill in Esztergom and the castle known as the Pfalz. This place has been permanently inhabited since ancient times. From the 10th century to the end of the 13th it was the seat first of the prince and then of the king, and later, coming into the possession of the Esztergom archbishop, it became the residence of the archbishop and the ecclesiastical capital of Hungary.

Its greatest glory was in the 13th century. Subsequently, in the 15 and 16th centuries, as a result of the alterations during the Renaissance, the episcopal palace, then known as the Vitéz Palace, developed from the original Palace Great Hall. Frequent reference was made to it by the Humanists of the period. Because of the way it was used in the 18th century it was later called the Barracks. At the beginning of the 19th century a survey of the medieval castle was commenced at the same time as the building of the modern cathedral. This work received renewed impe-

Hosszmetszet a palota nagyteremén keresztül
Longitudinal section through the Palace Great Hall

* Esztergom, a királyi vár helyreállításának problémáiról (Hajdú Éva interjúja dr. Horváth István régésszel) MM 1996/2, 14–16. o.

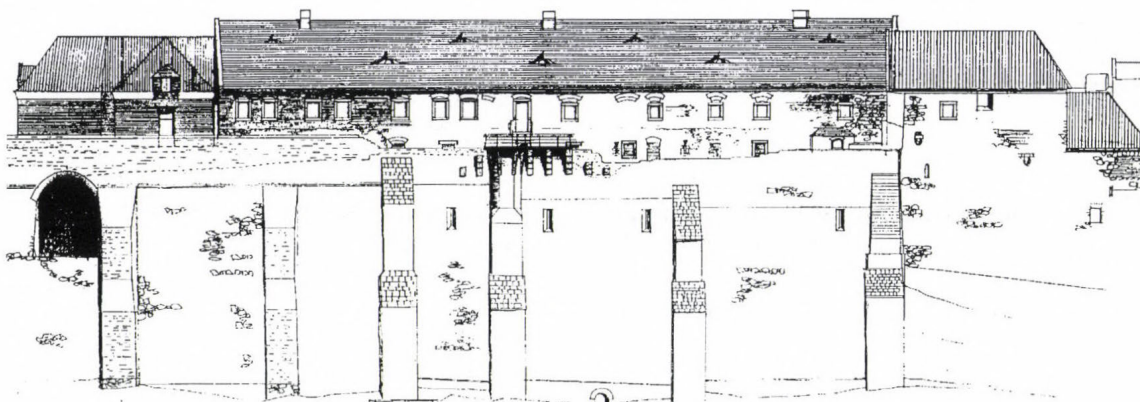
A dunai oldal tervezett homlokzata
The planned façade at the Danube side

tus in the 1930s, and it was then that the Palace chapel and the lower levels of the former residential part were explored and restored.

After the war the survey was restarted in the 1960's and it is still in process. Several other projects were planned, but restoration work has only been carried out on the southern part of the castle so far. Unfortunately those who planned the further projects gave no consideration to the archeological and art history side of the investigation, and this is still the case today. It seems that a number of questions raised will remain unanswered even after the investigation. An example of this is the building known as the Vitéz Palace.

In the light of this knowledge the current restoration conception provides a realistic and affordable programme, which is suitable for the requirements and will not contradict future development. It embraces the whole territory and within the circumstances given it aims at a complete solution. In contrast to the previous plans the present interventions offer the opportunity to undertake further work in the future. Depending on the degree of intervention the plan proposes renovation in some parts – provided that there are no serious engineering problems,

A palota keleti homlokzata
The Eastern façade of the Palace

tervei szerint készült el a királyi palota maradványainak helyreállítása, 1970-ben ugyancsak Koppány Tibor névéhez fűződik az új Vármúzeum tervezése.

Horváth István 1980–81-es ásatásai után, azok alapján az Országos Műemléki Felügyelőség Építészeti Osztályán Erdei Ferenc irányításával Teleki Katalin és Cséfalvay Gyula készítette el a jelenlegi múzeumi fogadóépület terveit.

1988-ban Oláh Zoltán és munkatársai komplex, magával a várhegygel foglalkozó programjavaslatot készítettek, amely elképzeléseiben már az elvi rekonstrukciókra támaszkodott. Meg kell jegyezni azonban, hogy a tudományos megalapozottság hiányát és szükségességét már ők is hangsúlyozták. Ebben a tervben történt először kísérlet a Vitéz-palota programterv szintű rekonstrukciójára.

Mint említettem, az idők folyamán a területtel több terv is foglalkozott, azonban a koncepciók régészeti-művészettörténeti oldalról sajnos sokáig nem voltak, illetve mai napig sincsenek teljes mértékben alátámasztva. Noha az ezirányú munkák Horváth István irányítása mellett már hosszú évek óta tartanak – részben a folyamatos pénzügyi fedezet hiányában – a mai napig nyitva hagyott kérdéseket. Úgy tűnik, jó néhányra a kutatások lezárultával sem fogunk választ kapni. Ilyen terület maradt például a Vitéz-palota, annak építészeti megjelenése. A feltárások eddig sajnos nem tudtak tisztázni jó néhány, a konkrét rekonstrukció szempontjából lényeges részletet: pl. kérdéses a dunai homlokzaton megjelenő XV. századi zárterkély tömege és az emeleti reprezentatív nagyterem fedése, részletei és funkcionális kapcsolata a csatlakozó szárnyakhoz (konyhákhoz és az Árpád kori palotaszárnyhoz).

A jelenlegi helyreállítási programról

Az elmondottak alapján célszerű volt tehát, hogy az I. István királyunk koronázásának 1000. évfordulóját ünneplő esztergomi Vár és Pfalz olyan építészeti

megoldást kapjon, amely messzemenően lehetőséget ad a még mindig folyamatban lévő kutatások eredményeinek későbbi, esetleges figyelembevételére, de mindemellett alkalmas a 2000. évi ünnepségek lebonyolítására is.

A kialakítás elvi megközelítéséről

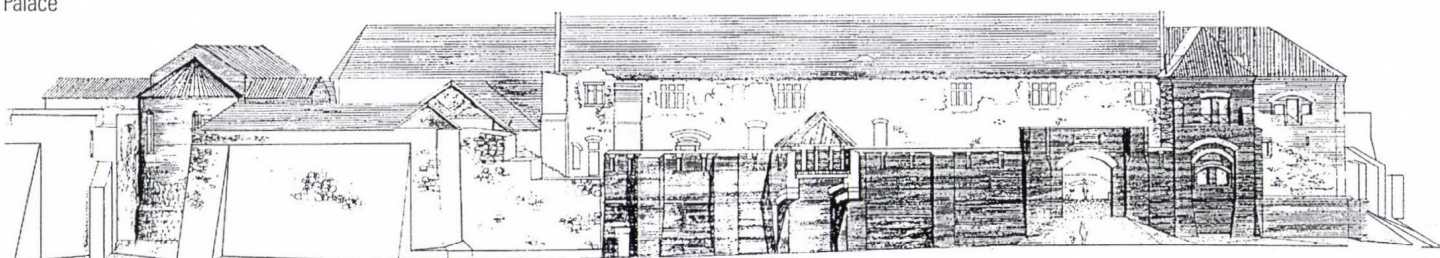
Figyelembe veendő, hogy az évfordulóig – ha abban a palotának is jeles szerepet kívánunk adni – a hátralevő, rendkívül rövid idő (3 év) miatt, a munka alapjául szolgáló koncepcióban az érdekelteknek gyorsan meg kell egyezni. A megegyezésben néhány fontos tényezőt szükséges figyelembe venni:

- reális, finanszírozható programnak van esélye, amely a szükséges igényeknek megfelel és a későbbi továbbfejlesztésnek nem mond ellent;
- átfogja – ha különböző mértékben is – az együttes teljes területét;
- a beavatkozás a vitatott területeken megtartja a továbbfejlesztés lehetőségét – a kutatás, feldolgozás, a rekonstrukciós lehetőség kérdései több évig elhúzódhatnak, így szakmailag is vállalható, jelentős döntések is csak később hozhatók meg;
- a beavatkozás a jövőnek is megfelelő, korszerű „múzeum-felfogásnak” ad teret.

A külső feltételekről

– A programtervet a múzeum igényeinek megfelelően alakítottuk ki. 2000-ig, az államalapítási ünnepségek megrendezéséhez szükséges beavatkozásokat tartalmazza. Noha a tervezés tudományos feltételei nem ideálisak, de a továbblépés érdekében egy minden szempontból rugalmas, bővíthető új programterv elkészülte elodázhatatlan volt.

– Az egész területet átfogó tudományos dokumentáció nem áll rendelkezésünkre. Az adott időszakon belül egyes dokumentációrészek elkészülte még várható, eredményei hasznosíthatók, azonban a terv szükségyszerűen csak egyértelmű ismeretekkel számolhat. A megalapozott beruházásba bizonytalan, esetleg

később meghozható lényeges döntések nem építhetők be, mert ezek tudományos, funkcionális, pénzügyi stb. kihatásai nem körvonalazhatók.

A terv kiemelt célkitűzéseiből:

A terv „ideiglenes”, mert elsősorban a műszaki értelemben vett halaszthatatlan problémákra, területekre koncentrál. Ezért a további rekonstrukciós lehetőségeket is tartalmazó területeket nem is érinti (pl. Fehér torony). Ugyanakkor más területeken eleve számol valamilyen rekonstrukció megvalósításával. Az „ideiglenes” megoldásokat nem tudni mikor váltják fel a „véglegesek”. Ezért ezek egyszerűek, de semmilyen értelemben sem lehetnek silányak.

Így például a konyhák-teraszok esetében kisebb mértékű, főleg védelmi jellegű beavatkozásokat alkalmaz, a múzeumi használat minél teljesebb kiszolgálása érdekében. A nagyterem esetében a hangsúly a Pfalz szinte legépebben megmaradt korszakát, annak reprezentációs funkcióját tekinti kiindulási pontnak. Ezt az elvet követve történik a kis román kori palota épületbe foglalása és a nagyterem új kialakítása is. Mindezek azonban olyan technikai megoldásokkal készülnek, amelyek nem zárják ki a későbbi rekonstrukciós továbblépések lehetőségét.

A beavatkozás mértéke szempontjából a terv háromféle metódust javasol:

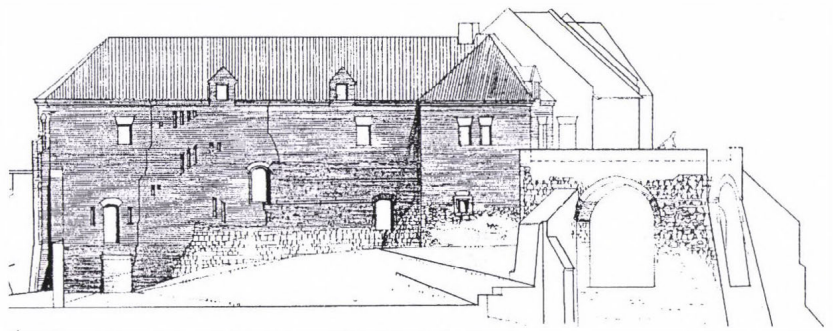
- felújítási munkák tervezendők ott, ahol nincsenek jelentős műszaki problémák, a további rekonstrukciók halaszthatóak (a működő múzeum területének többségén);
- állagvédelmet, fennmaradást és a használatbavélt szolgáló munkák. Ezek rekonstrukciós szempontból „semlegesek”, műszaki értelemben minimális beavatkozást igényelnek, építészetileg visszafogottak (konyhák, teraszok, nagyterem területe). Nagy jelentőségű a kápolna és a közvetlenül hozzá csatlakozó terekben a falképek mielőbbi restaurálása;
- kiegészítések, új terek készülnek ott, ahol a kutatás állapota ezt megengedi és funkcionális szempontból elengedhetetlenül szükségesek (kis román kori palota és a csatlakozó körítő falak).

A terv funkcionális szerkezete

Általánosságban: az eddigi állandó kiállítási terület kiegészítendő olyan terekkel, melyek változtatható tartalmú – elsősorban kulturális jellegű – programokat tudnak befogadni. Ennek érdekében létrehozandók a rugalmasságot biztosító háttér szolgáltatások, technikai, technológiai bázisok. Vagyis egy, a mai igényeknek jobban megfelelő, korszerűbb múzeum kialakítása a cél.

Részletesebben: – különböző méretű, többfunkciós terek létesítése;

- kőtár és restaurátorműhely létesítése, oly módon illetve olyan helyen, hogy az esetleges későbbi rekonstrukciót ne zavarja;
- az intézmény működéséhez szükséges háttér biztosítása (irodák, munkahelyek, öltözők, gépészet stb.);
- kiegészítő szolgáltatások elhelyezése (vendégszobák, vendéglátás stb.).

Építészeti szempontból végzendő átalakítások

- a palota körüli várfalak állagvédelme, terep- és kerétszerkezeti rendezés;
- meglévő ill. használatban lévő épületek felújítása;
- ebből kiemelve a kápolna teljes értékű restaurálása;
- a palota-nagyterem (kaszárnya) állagvédelme és használhatóvá tétele;
- a kis román kori palota helyreállítása és épületbe foglalása;
- a konyhaépület lefedése;
- a kápolna és a kaszárnya közti teraszok rendezése;
- a díszudvar kialakítása, körítőfal és kaputornyok megvalósítása;
- az új kiegészítő elemek formai, anyaghasználati, szerkezeti kérdéseinek megoldása.

A vázolt program az intézmény területét durván két és félszeresére, kb. 3000 m²-re növelné.

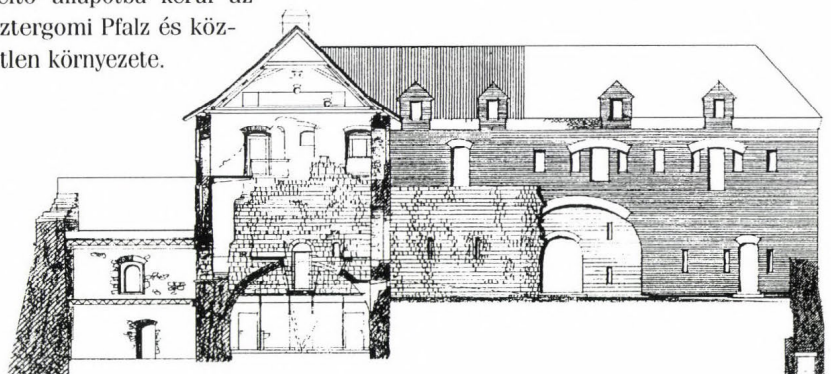
A program ütemezése:

A megvalósítás legfőképpen állami feladat, ezért az anyagi fedezetet lényegében a mindenkori kormánzatnak kell biztosítania. Ezt elősegítendő elkészült a program pénzügyi ütemezési javaslata és a kivitelezés évenkénti szakaszolási terve 2000-ig.

A szakaszok meghatározásánál fontos és ezért figyelembe kell venni a feltárt épületrészek tudományos feldolgozottságának a fokát, az említett rekonstrukciós lehetőségek miatt.

1996-ban megkezdődtek a kápolna melletti konyhák-teraszok helyreállítási munkái. Reményeink szerint az idén a további épületrészekre és területekre is sor kerülhet. Ugyanígy megindulhatnak az egész várpalota közműmunkái és a kis román kori palota helyreállítása is.

A program megvalósítása többéves, feszített tempóban végzett munkát követel a kutatóktól, a tervezőktől, a beruházótól és a kivitelezőktől. Ehhez elengedhetetlenül szükséges a résztvevők korrekt és segítő munkakapcsolata. A feltételek adottak. Reméljük, hogy a helyreállítás során végre jelentőségéhez méltó állapotba kerül az esztergomi Pfalz és közvetlen környezete.

A palota északi homlokzata

The northern facade of the Palace

substance protection in places, as well as work for the purpose of maintenance and putting the area into use, and adding supplementary buildings. New space will be created where the state of investigation allows and where functional demands make this necessary. By altering and extending the present area of the permanent exhibitions, the goal is to create an up-to-date museum which better accords with modern requirements.

The programme sketched above would enlarge the territory of the museum by roughly two and a half times. The conditions exist to carry out this plan and we hope that after the restoration the castle of Esztergom, the pfalz and their immediate surroundings will finally achieve a state which reflects their significance.

A palota-nagyterem metszete, a kis román kori palota déli homlokzata a díszudvaron át
The section of the Great Hall of the Palace and the Southern Façade of the Small Romanesque Palace

Szigetköz(öny)

A Gabčíkovo–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer és az Állattár szigetközi zoológiai kutatásai

Mészáros Ferenc

A több mint 20 éve kezdődött Gabčíkovo–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer mára már tengeri kígyóvá terebélyesedett története szinte folyamatosan a viták és álviták keresztüzében áll, és talán nem túlzok, ha azt állítom, hogy a fejleményeket a magyar társadalom jelentős részének figyelme kíséri. A rendelkezésemre álló nagyon korlátozott terjedelemben – nem tagadom, a biológus esetenként szubjektív szemüvegén keresztül – igyekszem összefoglalni a Szigetköz faunájára és az ún. ökológiai kérdésekre vonatkozó, legfontosabbnak tartott ismereteket. A feladat nem egyszerű, hiszen csak a Hágai Nemzetközi Bírósághoz benyújtott magyar perirat közel 5000 oldalas. Az évek során készült szakértői anyagok és egyéb iratok a perirat terjedelmének sokszorosai. Szintén terjedelmi okokból kénytelen voltam a vízlépcsőrendszer működésének és működési elveinek ismertetésétől eltekinteni.

Az Államközi Szerződéstől a Hágai Perig

Több mint egy évtizedes előkészítő munka után 1977-ben a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság szerződést kötött a Gabčíkovo–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer (GNV) megvalósításáról és üzemeltetéséről. A szerződés célja az érintett térség természeti kincseinek – vízgazdálkodási, energetikai, közlekedési, mezőgazdasági és egyéb népgazdasági

The Barrage System Gabčíkovo–Nagymaros and the zoological research of the Zoological Department of the Hungarian Natural Museum in Szigetköz

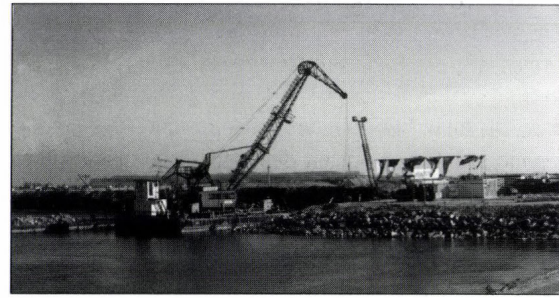
The implementation of the Barrage System Gabčíkovo–Nagymaros began with the signing of an Interstate Contract by Hungary and Czechoslovakia in 1977.

After the system change in both countries, the Hungarian Parliament decided to cancel the Interstate Contract and sign a new one, because of the ecological risks. The Czechoslovak partner didn't accept any revisions. They began the building of the so-called 'C' variant dam on its own territory as a temporary solution at the beginning of 1992, and in Oct. 1992 diverted the Danube.

The Hungarian Government cancelled the original Interstate Contract as from the 25th May 1992.

On the 7th of April 1993 representatives of the two countries signed a Subjection Declaration to be submitted to the International Court in the Hague.

The Zoological Department has been undertaking zoological research work in the area since 1990 with only short interruptions. The result showed a richness of fauna, a

A Duna elterelése Čunovo-nál (Dunacsúny) 1992 októberében
Diversion of the Danube at Čunovo (Dunacsúny) in October 1992

ágazatai fejlesztését szolgáló – sokoldalú hasznosítása.

A GNV Szigetközt érintő fő létesítményei: a Dunakiliti–Hrusovi tározó, a dunakiliti duzzasztómű és segédhajózsilip, az üzemvízcsatorna (felvízcsatorna, alvízcsatorna) és az üzemvízcsatormán – Bósnél – ikerhajózsilip, valamint vízierőtelep.

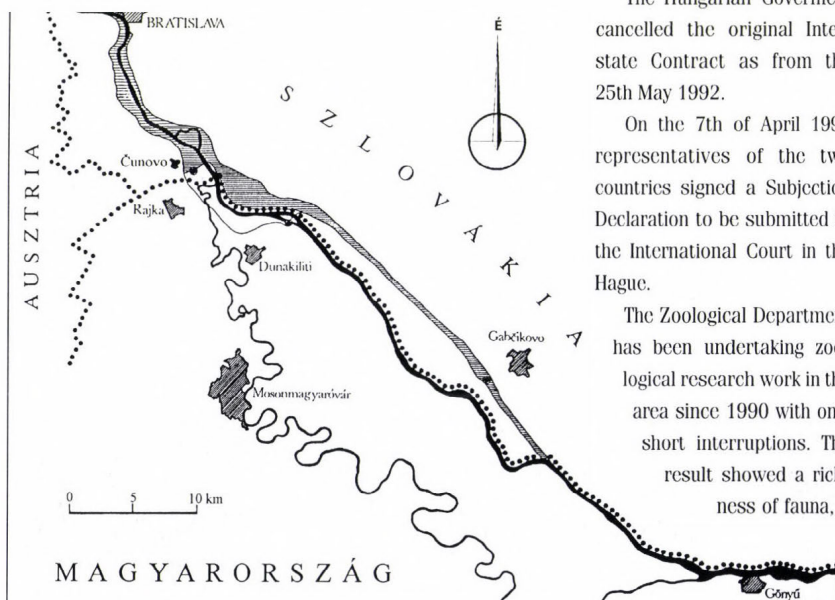
A szerződés többek között kimondja: „A Szerződő Felek a közös egyezményes tervben előirányzott megoldásokkal gondoskodnak a vízlépcsőrendszer megvalósításával és üzemeltetésével kapcsolatosan felmerülő természetvédelmi követelmények kielégítéséről.”

Időközben az Államközi Szerződést egyszer, a kapcsolódó kormányközi egyezményeket többször is módosították. A Magyar Kormány a környezeti-ökológiai szempontokra hivatkozva, a kockázatok feltárásához szükséges idő biztosítására 1989-ben először a nagymarosi, majd a dunakiliti építkezést függesztette fel.

Az Országgyűlés 1989 októberében határozatot hozott a nagymarosi erőmű elhagyásáról, a dunakiliti–bósi létesítmények közös felülvizsgálatának szükségességéről. Egyúttal az Államközi Szerződés módosítására hatalmazta fel a kormányt.

A mindkét országban végbement rendszerváltást követően a Magyar Országgyűlés 1991 áprilisi újabb határozatában felhatalmazta a Kormányt, hogy a Cseh és Szlovák Kormánnyal folytasson tárgyalásokat az Államközi Szerződés közös megegyezéssel történő megszüntetéséről, és új szerződés megkötéséről. A magyar javaslat szerint a két ország között az új államközi szerződés az alábbi értéksorrendet állapítaná meg: a) a térség ökológiai, természeti értékeinek helyreállítása, illetve fenntartása, mindenekelőtt az ivóvízkészletek megőrzése; b) az árvíz elleni védekezés; c) a térség természeti viszonyaihoz illeszkedő hajózás kialakítása.

Ez ügyben a többszöri kormányközi tárgyalások nem vezettek eredményre. A két fél álláspontjában az alapvető különbség az ökológiai-környezeti következmények megítélésében volt (és ez a mai napig így van). Bár ezek jelentőségét a csehszlovák fél is elismerte, azonban utólagos műszaki intézkedésekkel elháríthatónak tartotta azokat, míg a magyar fél szerint a visszafordíthatatlanul jelentkező károk csak a vízlépcsőrendszer, illetve bármely fő létesítménye üzembehelyezésének elhagyásával előzhető meg. 1991 decemberében a cseh és szlovák szövetségi kormány a bósi létesítménycsoport egyoldalú befejezéséről szóló határozatot fogadott el, és 1992.

év elején megkezdték ideiglenes megoldásként az úgynevezett „C” változat megvalósítását. A Dunakiliti-Hrusovi tározó helyett szlovák területen alakították ki a tározót, szintén szlovák területen kezdtek hozzá a Dunát elzáró gát és a járulékos létesítmények felépítéséhez.

Az Országgyűlés 1992 tavaszán az államközi szerződés megszüntetése mellett döntött, a Magyar Kormány 1992. május 25-i hatállyal azt megszüntette.

1992. október 24-én a cseh és szlovák fél hozzákezdett a Duna eltereléséhez, az államhatártól 1 km távolságban, és az elzárást két nap alatt be is fejezték.

1993. április 7-én a két kormány képviselői aláírták a Hágai Nemzetközi Bírósághoz benyújtandó Alávetési Nyilatkozatot, ezt mindkét ország parlamentje ratifikálta. A dokumentumok kicserélésével (június 2-án) kezdődött a Hágai Per.

Zoológiai kutatások a Szigetközben

Kutatásainknak van némi előzménye, és nem kevés megdöbbentő tanulsága is, már ami egy ilyen jelentős beruházás körülmények indítását illeti.

Nem véletlenül idéztem fentebb szó szerint az Államközi Szerződés egyik cikkelyét a természetvédelmi követelmények kielégítéséről. Ez a vadnyugati westernfilmek szokásos dramaturgiáját idézi: először lövünk, aztán kérdezzünk.

Előzetes ismeretek nélkül – minthogy a szerződés megkötésének időpontjáig az élővilág állapotfelmérése nem történt meg – enyhén szólva nagyképűség volt a természetvédelmi követelmények kielégítéséről beszélni.

Avagy arra gondoltak a szerződés létrehozói, hogy műszaki-technikai megoldásokkal utólag minden „igény” kielégíthető? Ez több mint naivítás, ez bűn.

Nem tagadható, hogy hazánkban részben előzetesen, részben 1977 után jelentős kutatások történtek, csak nem az élővilágra vonatkozóan, botanikai kutatások pl. csak a 80-as évek közepétől kezdődtek. A helyzetet ragyogóan tükrözi az 1985-ben megjelent hatástanulmány. A több kötetes mű 67 oldalnyi szöveges részében 12 sor foglalkozik a védett természeti és táji értékekkel. Néhány gondolatot érdemes belőle kiemelni: „A természeti értékek közül a GNV keveset érint... Az Ásványi ágrendszer területén található ez esetben olyan növényi együttes, ami őshonosnak tekinthető... Egyéb helyeken a GNV nem érint ma ismert védendő értékeket.”

Úgy tűnik, a tervezők jó látnokok voltak, az így fellelő követelményeket játszva ki lehet elégíteni. A hatásta-

wide diversity of species, a great number of protected breeds, special species-compositions and a remarkable interrelationship between species, all forming a complex mosaic.

After the deflection of the Danube, a gradual drying is characteristic in the upper and middle part of Szigetköz. The biomonitoring data show tendencies to gradual degeneration, degradation and uniformisation of the fauna. One of Europe's last big riverside 'wetland' areas is in danger.

It is probable that we will be able to achieve more favourable ecological terms for the flora and fauna and proceedings in the Hague but the conditions prevailing before the diversion can hardly be restored.

Szigetközi mellékág a Duna elterelése előtt és közvetlenül utána

Side-branch at Szigetköz before and immediately after the diversion of the Danube

nulmány bizzar következtetésekre ad lehetőséget, pl. hogy a Szigetköz világviszonylatban egyedülálló térség: itt nem élnek állatok.

A környezeti-ökológiai szempontok jelentőségének világszerte tapasztalható felértékelődése miatt, s nem utolsósorban azért, mert az Államközi Szerződést Magyarország a várható ökológiai következményekre történő hivatkozással mondta fel, a figyelem az ökológiai kérdésekre, az élővilág „helyzetére” terelődött.

Ebben az időszakban, 1990-ben kapott megbízást az Állattár a Szigetköz zoológiai állapotfelmérésére. A rohamunkában 2 év alatt – és korántsem a teljesség igényével – végzett kutatások eredményei alapján gyökeresen megváltozott a térség faunájáról, természeti értékeiről alkotott kép. Az egykori látnokok nagyot tévedtek. A több száz oldalon összefoglalt eredmények, a megismert fauna bősége, változatossága még a szakembereket is meglepte.

Jelenleg több, mint 3000 állatfajt ismerünk az általunk kutatott állatsoportokból a 375 km² kiterjedésű Szigetköz 9000 hektáros tájvédelmi körzetéből. A fajszámok nagyságának érzékeltetésére álljon itt egy kis táblázat:

Rendszertani csoportok	Fajszám a Szigetközben	Magyarországon ismert fajok %-ában
Puhatestűek	116	48
Kisrákok	96	64
Szítakötők	52	81
Reccsszárnyúak	42	33
Bogarak	1000	17
Tegzsecsek	64	30
Lepkék	1124	30
Halak	65	80
Madarak	206	57

A megismert fajok közül több mint 300 faj Magyarországon védett vagy fokozottan védett, 66 szerepel a magyar Vörös Könyvben. A Berni Egyezmény II. függelékének hatálya alá 159 faj, a III. függelékének hatálya alá pedig 113 faj tartozik. Az IUCN Vörös Könyvében (1994) 16 szigetközi faj szerepel.

A Szigetköz alapvető természeti értéke maga a táj, a Duna által létrehozott és dinamikus változatosságában megőrzött geomorfológiai és hidrológiai képződmény, talaj- és klimatikus adottságaival, természeti kincseivel, növényzetével és állatvilágával együtt.

Az állattani értékek közül külön is kiemelkedő az állatfajokban megmutató gazdagság (nagy fajdiverzitás), a különleges fajkompozíciók (kelet-alpi, atlantikus, középhegységi és sztyepfajok együttes előfordulása) és a nagymértékű mozaikosság.

A Duna egyoldalú szlovák elterelése a „C” változat megépítésével 1992. október végén gyökeresen megváltoztatta a táj arculatát, az élőlények többségének fennmaradási esélyei alapvetően megváltoztak. Az egykori közepes vízhozam, 1200 m³/sec helyett ennek 10–20%-a érkezik a Duna főágába. A folyó vízszintje átlagosan három méterrel csökkent. Az ártéri mellékágakból a víz gyakorlatilag eltűnt. Az egykori Duna-meder felülete helyenként 100 m-t meghaladó szélességben maradt szárazon. Az állatvilág pusztulása az elterelést követően leírhatatlan volt. Elsősorban a vízi szervezetek (halak, kagylók, csigák) óriási tömegei kerültek szárazra és pusztultak el a helyszínen vagy a tűzhelyek édesded forróságában.

A Duna elterelésének hatása nagyon elnagyoltan a következőképpen fogalmazható meg: a Szigetköz felső és középső részén a felszíni és talajvízszintek csökkenése miatt jelentős területeken, különböző mértékben a szárazodás a jellemző; az alsó részen, ahol a Duna vízszatár a régi medrébe, ilyen típusú változások nem tapasztalhatók. Ideiglenes kárenyhítő intézkedésként az ártéri ágrendszerek és a mentett oldali (gáton kívüli) csatornák vízellátását különböző vízpótlási módokkal oldották meg. 1993-ban az ún. szivárgó csatorna vízének megosztásával, 1994-ben a Dunából történő vízvívattal, 1995-ben az ún. fenékküszöbös duzzasztással.

A Duna elterelése után kisebb-nagyobb zökkenőkkel a zoológiai kutatómunka újabb fejezete kezdődött: a változások figyelése, nyomon követése – a zoológiai monitorozás. Mit mutatnak a monitorozás kezdeti eredményei?

A biomonitorozás hosszú távú biológiai jelenségek megfigyelésére alkalmas eljárás. A természet (élővilág) állapotának változása (pl. romlása) az ökológiai feltételek egészen kivételes, extrém változásaitól eltekintve csak hosszabb idő után észlelhető.

Az állapotváltozás minőségi (pl. fajszámnövekedés vagy csökkenés) és mennyiségi (pl. a populációk egyedszámának változása) mozzanatokból áll, s korántsem biztos, hogy a fajok tömeges kipusztulásával kezdődik. A nemzetközileg elfogadott szabályok szerint egy faj akkor tekinthető kipusztultnak, ha az adott élőhelyen 15 év el-

A Duna főága Dunaremeténél az elterelést követő év, 1993 tavaszán, illetve nyarán

The main branch of the river at Dunaremete in the spring and summer of 1993, the year after the diversion

Irodalom

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1978. évi 17. sz. törvényerejű rendelete. Magyar Közlöny, 1978, 61. sz.

Az Országgyűlés 12/1992. sz. (IV. 4.) OGY határozata. – Magyar Közlöny, 1992, 35. sz.

A Gabčíkovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer Környezeti Hatástanulmánya. – Budapest, 1985, kézirat, 64 p.

Mészáros E–Báldi A. szerk.: A tervezett Fertő-tavi – Hansági és Szigetközi Nemzeti Park botanikai és zoológiai állapotfelmérése és javasolt övezeti rendszere. I. Szigetköz. – Budapest, 1992, kézirat, 325 p.

Mészáros F. szerk.: Zoológiai monitoring a Szigetközben I–II. Budapest, 1995, kézirat.

Mészáros E: Szigetköz. Hitelesen az értékekről. – Termé-

telte után sem bizonyítható a jelenléte. A biomonitorozás adatainak elemzése mögött mindig az általánosíthatóság kérdése húzódik. Szignifikánsak – reverzibilisek – vagy irreverzibilisek-e a változások?

A Duna elterelése óta eltelt rövid időszak eredményei alapján nehéz kiszűrni, hogy a változások pl. az állatpopulációk egyébként természetes ciklus változásaira, egy csapadékosabb időszakra, az elkerülhetetlen mintavételi hibákra vagy a Duna elterelésének közvetlen és közvetett hatásaira vezethetők-e vissza. Ezért rendkívüli körültekintést és óvatosságot igényel az eredmények általánosítása, tendenciaként történő értelmezése.

Tapasztalataink szerint a vízpótlást is figyelembe véve, a Szigetközben megindult faunaváltozások egyértelműen a degradáció, a leromlás irányába mutatnak. A változások viszonylag gyorsak, bár ennek közvetlenül szemmel látható jelei (pl. fák kiszáradása) legtöbbször csak a szakemberek számára értelmezhetők.

A Duna elterelése óta a sokféle és különböző karakterű élőhelymozaikok folyamatos megszűnésével a fauna „uniformizálódik”, soha nem tapasztalt, „érthetetlen” faunamozgások indultak meg, néhány rovarfaj kipusztulása már most bizonyítottan látszik. Folyamatos a szárazságtűrő (-kedvelő) állatfajok betelepülése. Óriási mértékű a gyomosodás.

Talán az itt kiragadott néhány példa nem érzékelteti a sokszor hangoztatott ökológiai katasztrófáról elterjedt vélekedéseket. A hétköznapi életben katasztrófa pl. egy földrengés, árvíz, tűzvész. Az ökológiai katasztrófa azonban azt jelenti, hogy egy adott terület természetes módon kialakult életközösségeinek a fennmaradására az ezt biztosító feltételek megszűnnek(-tek).

Sajnos a Szigetközben ezzel kell szembenéznünk. Ez természetesen „csak” azt jelenti, hogy az élővilágot tekintve egy más, biológiai értelemben jelentős mértékben értékvesztett Szigetköz lehet a végállomás. Veszélyeztetett helyzetbe kerül és valószínűleg helyrehozhatatlanul károsodik Európa egyik utolsó nagy folyómenti „wetland” területe.

Ide kívánczik a vízpótlás hatásának és az erősen el túlzott várakozásoknak a megítélése. Szögezzük le, a térség jövője szempontjából a „vízpótlásos állapot” jobb, mint a vízpótlás nélküli. Erősen kétlem azonban – s ezt az eddigi információk nem is támasztják alá –, hogy a vízpótlással a Szigetköz ún. ökológiai problémái hosszú távon megoldhatók lennének. A vízpótlás szerepét két hasonlattal érzékeltetem.

Ha egy nagyértékű műemléképület berendezéseivel együtt kigyullad és javában ég, majd a tűzoltók a tüzet eloltják, az épület egy része megmarad. Ettől azonban a teljes épület értékeivel együtt nem épül újjá. Egy másik, nem-biológus szakember találó hasonlatával élve, a vízpótlórendszer egy vastúdó-műveze rendszerhez hasonlítható.

Záró gondolatok (a Hágai Per), esélyek, remények

A két érdekelt fél az ún. Alávetési Nyilatkozat aláírásával közösen fordult a Hágai Nemzetközi Bírósághoz. Valószínűleg számos félreértés él a Bíróság működését és a várható ítélezést illetően.

A Bíróság csak és kizárólag azokban a kérdésekben hoz – mégpedig végrehajtható, gyakorlatias és megfellebbezhetetlen – ítéletet, amelyekkel a felek hozzá fordultak. Jelen esetben a két ország két kérdésben várja a bíróság ítéletét:

1.) Joga volt-e Magyarországnak egyoldalúan megszüntetni az 1977. évi államközi szerződést?

2.) Joga volt-e Csehszlovákiának megépíteni a „C” változatot?

A periratok benyújtása után, 1995 végén, a per írásbeli szakasza befejeződött, a szóbeli szakasz várhatóan 1997 februárjában kezdődik. Jelenleg hazai és nemzetközi szakértők bevonásával a szóbeli szakasz előkészítése folyik. Az ítélet meghozatala után, annak végrehajtásáról a két országnak fél éven belül kell megegyeznie.

Egy, a nemzetközi jogban járatlan zoológus nyilvánvalóan aligha képes esélyeinkről érdemben véleményt mondani.

Sok minden érv mellett a Hágai Bíróság feltehetően foglalkozik a következő kérdésekkel is:

– Jogutódja-e Szlovákia az egykori Csehszlovákiának az 1977. évi Államközi Szerződésben?

– Sérti-e a Duna elterelése Magyarország területi integritását, amelyet számos nemzetközi egyezmény, pl. a párizsi béke is garantál?

A szlovák periratok szerint a környezetvédelmi jog „soft law”, ami nem kötelező az államokra. Valószínűleg a bíróság ezt a kérdést nem fogja „puhán” kezelni.

Csökkenti esélyeinket, hogy a Hágai Bíróság „végrehajtható” ítéletre törekszik és figyelembe veszi, hogy a „C” változat – műtárgyaival együtt – gyakorlatilag megvalósult. Feltehetően csak a jelenleginél lényegesen kedvezőbb vízmegosztásban reménykedhetünk.

Nincs egységes álláspontunk jelenleg az okozott károkrol. Magyarországon sok híve van a szlovák fél egyik legfőbb érvének, miszerint műszaki póttintézkedésekkel a károk csökkenthetők, a természeti értékek megóvhatók.

Valószínűleg nem vagyok egyedül azzal a véleményemmel, hogy a vízlépcsővel kapcsolatos előnyök és hátrányok megítélésében az ellentét nem kizárólag Magyarország és Szlovákia között áll fenn. A gyökerek sokkal mélyebben vannak. A nézetkülönbségek a kimeríthető és meg nem újuló természeti erőforrások, és az ennek kihasználására törekvő gazdasági érdekek között húzódnak. Melyik stratégia kapjon prioritást? Mindkét törekvésnek mindkét országban vannak hívei és ellenzői. Szerencsétlenségünkre egy ilyen stratégiai természetű vita éppen a két ország „határán” zajlik. ■

Huszár emlékek a párizsi világkiállításon

Korsós László

Franciaország a 19. század elmúltát és a 20. század beköszöntét nagyszabású világkiállítással szándékozta megünnepelni, amire a világ összes, akkor számításba jöhető nemzetét meginvitálta. Már az előzmények arra engedtek következtetni, hogy a szervezők minden megelőző kiállítást felül akartak múlni. Magyarország is külön meghívót kapott, s kormánya és törvényhozása sietve nyilvánította hivatalos részvételi szándékát. Az országgyűlés másfélmillió Ft hitelt bocsátott a kiállítás szervezőinek rendelkezésére. Ezt egészítették még ki 500 000.- Ft-tal azok az állami intézmények, gyárak és üzemek, amelyek maguk is részt kívántak venni a franciaországi attrakción. A minisztertanács ezen felül külön összeget szavazott meg bizonyos célokra, így például állattenyésztésünk, kiemelten lótenyésztésünk bemutatására.

Az önálló szereplésünkre vonatkozó döntésnek több oka volt. Egyrészt a századfordulóra Magyarország az anyagi, technikai és szellemi kultúra fejlettsége tekinté-

ben elérte, egyes találmányok terén túl is haladta a kontinens vezető államainak színvonalát. Másrészt, még tartott 1896 eufóriája, s az uralkodó elit érdeke azt diktálta, hogy a millennium apropójából felbolydult ország lázas állapota tartós maradjon. Harmadsorban: ezredéves ünnepségeinkre nem, vagy alig figyelt föl a művelt világ. Remélt várakozásaink nem teljesedtek be. A világ nem zarándokolt el hozzánk. Párizs viszont alkalmat teremtett arra, hogy Magyarország mutassa meg magát a világnak.

Kézenfekvőnek tűnt az 1896-os kiállítás történeti részének megisméltése. A Párizst megjáró rendezők azonban nem értettek vele egyet, hiszen a rendelkezésre álló terület a nagyszabású bemutató megisméltéséhez túl kicsinek bizonyult. Így született meg az az elhatározás, hogy mutassuk meg múltunk legértékesebbnek tartott alkotásaiból azokat, amelyek a fejlődés egyetemes vonulatához kapcsolnak bennünket.

Hussar-related Exhibits of the Paris World Exhibition

The 1900 World Exhibition in Paris was the first occasion when Hungary could introduce itself to the world in a pavilion of its own.

The most frequented section of the exhibition was the one called Hussar Hall, which presented the history of hussars, a significant branch of cavalry in terms of European military history.

It was Pál Vágó (1853–1928) who painted this huge painting (18×3,5 m) glorifying hussars.

Hussars of other nationalities such as Dutch, Swedish, Danish, French and English are also represented in the painting. They trace their origin back to Hungarian hussars.

The sensation of the Paris World Exhibition, 'The History of Hussars' first went on a world tour, then got exhibited at the Ludovika Military Academy in Budapest. The painting having damaged in the second world war was transferred into the Museum of Military History. After being in storage for 50 years it is exhibited now on the ground floor ceremony hall of the museum.

A magyarok a korabeli sajtó egybehangzó véleménye szerint sikeresen valósították meg célkitűzéseiket. Ez nagyban a Lukács Béla kormánybiztos és a Miklós Ödön kormánybiztos-helyettes irányítása alatt működő, az ország kitűnő szakembereiből álló szervező bizottságnak volt köszönhető.

A franciák kivételével a magyarok voltak egyedül, akik múltjuk legbecsesebb emlékeit is közszemlére tették. A kiállítás és az annak helyet adó magyar pavilon sikerét mi sem bizonyítja jobban, minthogy az összes építmény közül csak az olasz és a magyar kapta meg a „Grand prix“-t, a kiállítás legmagasabb kitüntetését.

A kiállítási palota megalkotói, Bálint Zoltán és Jámor Lajos építészek Alpár Ignác, a millennium történeti csarnokainak megálmodója és kivitelezője szellemében és építészeti motívumainak felhasználásával készítették el terveiket.

Az egyemeletes épület termei a magyarországi belső építészeti történetéből adtak ízelítőt. A látogatók megcsodálhatták a magyar ötvösművészet remekeit, múzeumaink és egyházi gyűjteményeink legféltettebb kincseit és ereklyéit, a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött legértékesebb kódexeket, Herman Ottó páratlan gyűjteményének segítségével a magyar ősfoglalkozásokat bemutató gazdag tárgyi anyagot.

A 22 helyiségből álló épületegyüttes legnagyobb látogatottságnak örvendő terme az úgynevezett Huszár-terem volt, itt kapott helyet a huszárság történetét bemutató kiállítás. Vajon mi indokolta, hogy a huszárságról külön is megemlékezzenek a rendezők? Szendrei János neves had-és fegyvertörténészünk erre a kérdésre a következő választ adta: *„A mi szempontunkból nem puszta csillogási vágy ez, de fölmutatása Európa színe előtt egy nagy történelmi ténynek, hogy tudniillik a magyar könnyűlovasság már a kora középkorban olyan új fegyvernemet illeszt be Európa nemzeteinek fegyveres népe közé, mely a régi, nehézkes harcmódot egyszerre megváltoztatja s amely utóbb képessé teszi a kereszténységet, hogy százados harcok után az iszlámot diadalmasan verhesse ki Európa szívéből.“*

Ezt a történelmi utat festi meg óriás vásznára Vágó Pál. A nézőnek az az érzése, mintha a festő mindent ebbe a mozgalmas képbe akart volna belesűriteni, s mindent a maga realisztikus valóságában szándékozott volna megfesteni, ami a huszárral, az emberrel, a lóval és a dicsőséggel kapcsolatos. Ezer alakot mintáz meg a vásznon Pataky László segítségével. A kép minden egyes figurája korhű viseletben, felszerelésben látható. Külön bizottságot hoztak létre, hogy a mintául szolgáló szükséges anyagokat összegyűjtsék és Vágó rendelkezésére bocsássák. Így az alkotás forrásértéke két vonatkozásban is jelentős: részint az egyes történelmi korokra, részint pedig arra a történelmi időszakra, amelyben született.

A festményt a Huszár-terem hosszanti fő falára kellett elhelyezni, amelyen három ajtó nyílt. Az ajtók közül kettő felső harmada áttörte a ráját s ezáltal a vásznat három mezőre osztotta fel. A huszársereg ennek következtében kerül a vászon felső részére. Az ajtók melletti üresen maradt részeket a felső képrész tematikájához illeszkedő motívumokkal, alakokkal kellett kitölteni. Főleg ezeknek a részeknek a megfestésében jeleskedett Vágó segítőtje és partnere, Pataky László.

Hozzáértését és művészi ecsetkezelését dicséri a kép jobb sarkában a tábornoknál ülő, könyökére támaszkodva őrködő, s közben pihenő-pipázó hét huszár. Viseletük és felszerelésük a 19. század elejéről való. Közülük emelkedik ki a mesélő-anekdotázó Simonyi őbester fehér porköpenyes szikár alakja. A huszárok mögött látható a reggeli szürkületben abrakot rozogató lovak nagyobb csoportja. A füst messze száll a magasba s a párával teli reggel harmatcseppjétől elnehezülten hosszasan nyúlik el a mező felett. A bal oldali rész csikós jelenete is Pataky László alkotása. Szilajon vágató, pompás lovak csoportját láthatjuk. Modern szóhasználattal: íme a huszárság nélkülözhetetlen háttérintézménye.

A kép bal szélétől jobbra haladva a sort Hunyadi Mátyás fekete seregének lovasai nyitják meg, őket követik a XVI. század huszárjai, akiket Tinódi Sebestyén oly nagy szeretettel s oly gyakorta megénekel. Mögöttük vonulnak Szigetvár legendás hőse, Zrínyi Miklós és Báthorynak messze földön híres vitézei, majd sorra robognak a többiek: II. Rákóczi Ferenc kurucai zenekarokkal az élen, III. Károly, Mária Terézia és II. József copfos, püderezett hajú katonái, soraik között feltűnnek a senkivel össze nem téveszthető párduckacagányt viselő délceg magyar testőrök, s végül a XIX. századból való huszárok zárják a sort.

E történelmi felvonulás előtt tisztelegnek más nemzetek huszárjai, akik a magyar huszárságtól eredeztetik magukat. Szabályos hadoszlopokba sorakozva: az elsőben a hollandok, a svédek, a dánok, a másodikban a franciák, az olaszok és a spanyolok. Élükön a világhódító Napóleon áll, aki kalapiját megemelve tiszteleg a nagy elődök előtt. Ismert a neki tulajdonított mondás: *„A francia gyalogsággal, az osztrák tűzérésszel és a magyar huszárokkal meghódítom az egész világot!“* A harmadik hadoszlopot a porosz, hesseni, bajor, szász és württembergi huszárok képezik, a negyedikben az oroszok és a lengyelek sorakoznak, s végül az utolsóban az angol huszárok következnek.

Említést kell tennünk még egy Vágó Pál által festett és Párizsban bemutatott képről, amit elsősorban a lovasütközetek drámaisága, lendülete és a huszárrohan mindent elsőpró ereje ural. Segítője itt is Pataky László volt. A hatalmas – 8×5 m-es – vásznon a vadul vágató, mesterien megfestett lovak és lovasok között egy becsapódó kartács vág „halálos rendet“.

A terem kazettás mennyezetén és a másik hosszanti oldalfalon más festők is szóhoz jutottak, s alkotásaikkal a huszártörténet kiemelkedő alakjainak állítottak emléket. Tull Ödön festménye azt ábrázolja amint Simonyi őbester átvonul az egő arcolei hídon, Komlóssy Edéé azt a pillanatot örökítette meg, amikor a porosz Belling-huszárok elfogják későbbi vezérüket Blüchert. Barsi Adolf vásznán a francia huszárok a befagyott Zuider-tavon rohammal foglalják el a hollandok flottáját. Krenner Viktor Bottyán Jánost ábrázolja, amint kurucai élen 1706. augusztus 18-án elfoglalja a császári hadak által védett soproni sáncokat. Karvaly József Nádasdy Ferenc huszárgenerális és Simonyi őbester, Túry Gyula Koháry Péter lovasgenerális, Papp Sándor Hadik generális és Rákóczy Zsigmond lovasezred-kapitány, Révész István Luka János közhuszár (aki 1547-ben a mühlbergi csatában, elfogja a szász választófejedelmet) portréját festi meg.

A teremnek a Szajnára néző árkádos részében kaptak helyet a tárgyi emlékek, fegyverek, a huszárság történetével összefüggő metszetek és egyéb relikviák.

A párizsi világiállítás zárását követően Vágó Pál alkotása, „A huszárság története” európai körutazásra indult. A kontinens több nagyvárosának közönsége csodálhatta meg a párizsi világiállítás egyik szenzációját. A festmény visszaterése után a Ludovika Akadémia folyosójára került, s annak díszje volt egészen a II. világháború végéig. A bombázások következtében a Ludovika épülete is találatot kapott. Csodával határos módon a festmény kisebb sérülésekkel túlélte a világháborút. Az elhagyott javak kormánybiztosa a festményt 1948-ban, egy másik, „Becsületügy a Hortobágyon” című Vágó-kép társaságában a Hadtörténeti Múzeumnak adta át, amely raktárában a képet csaknem fél évszázadon át hengerre tekert formában tárolta.

Vágó Pál leszármazottai első ízben 1964-ben fordultak a múzeumhoz azzal a kéréssel, hogy a képet megtekinthessék. Sajnálatuknak adtak hangot a festmény állapota miatt, sürgették mielőbbi rendbehozatalát. Ennek előmozdítása érdekében kapcsolatot teremtettek más intézményekkel, így például a szegedi Móra Ferenc Múzeummal, ahol a festőművésznek a szegedi árvízről készült nagyméretű képe található. A két múzeum közölte a családtagokkal, hogy „A huszárság története” című képet nagy mérete miatt kiállítani sem Budapesten, sem pedig Szegeden nem tudja, a szükséges anyagi eszközök sem állnak rendelkezésre a kép restaurálásához.

1967 novemberében a család azt kérte a Hadtörténeti Múzeumtól, hogy helyezze el náluk tartós letétbe a festményt. A Múzeum vezetése az érvényben lévő múzeumi törvény alapján ezt a kérést nem teljesíthette. Készséggel hozzájárult viszont ahhoz, hogy a „Becsületügy a Hortobágyon” című kép tulajdonjogáról lemondjon s azt véglegesen a festőművész szülőhelyének, Jászapáti községnek adja át. A múzeum a képet leltárából törölte azzal a megjegyzéssel, hogy nem katonai tárgyú és nem tartozik a múzeum gyűjtőkörébe. 1968-ban, a festőművész halálának 40. évfordulójára a Jászapátiban rendezett emlékkiállításon a szóban forgó festmény már szerepelt, mint a család tulajdonát képező alkotás.

1990. októberében özv. Vágó Pálné, a festőművész unokájának felesége kereste meg az intézmény vezetését a festmény megmentése céljából. Felkértük a Képzőművészeti Főiskola vezető restaurátorát, Bóna Istvánt,

hogy a képet megszemlélve, állapotáról és a restaurálás várható költségeiről nyilatkozzék. Ez más szakértővel egybehangzóan akkori árákon 3-5 millió Ft. körüli volt. Ekkora összeggel a múzeum nem rendelkezett. Éves restaurálási keretük csak milliós nagyságrendű. A szakértők véleménye szerint, a restaurálás érdemi munkálatainak megkezdése előtt dönteni kell a kép végleges elhelyezéséről, és a helyreállítást ott kell elvégezni.

1991-92 folyamán dr. Vágó Pálné először országos kapcsolatai, majd külföldi összeköttetései révén alapítványt szervezett. 50 000 Ft-os alaptőkével létrehozta „A magyar huszárság 400 éve” elnevezésű alapítványt. Ez lett hivatva biztosítani a restaurálás anyagi feltételeit. Az alapító okiratban kiemelt szerepet kapott az az elképzelés, hogy a restaurált kép az EXPO egyik attrakciója legyen. Az alapítvány felett a köztársasági elnök úr, a honvédelmi miniszter és az akkor még funkcionáló Hajdú-Bihar-megyei köztársasági megbízott vállalt védnökséget.

Az alapítvány a milicentárium esztendejében a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szakmai ajánlásával és támogatásával sikeresen pályázott és összesen 3,5 millió Ft-ot nyert. A múzeum vezetése a restaurátor szakmai bizottsággal egyetértésben úgy döntött, hogy elvégezteti a kép állagmegóvását s a még hiányzó pénzeszeget menet közben próbálja meg előteremteni. Az alapítvány elképzelése az volt, hogy a festményt Pusztaszeren helyezik el.

Az Emlékpark igazgatójának, Nagy Lászlónak és Trogmayer Ottónak, a Móra Ferenc Múzeum igazgatójának véleménye az volt, hogy festmény elhelyezése sokba kerül, azt inkább a kép további rendbetételére kellene fordítani. Mivel a Feszty-körkép épülete azt kívánja, hogy félkörívben feszítsék ki a vásznat, féltő, hogy az maradandó sérüléseket szenvedhet.

Az intézmény vezetése ezt követően olyan álláspontot alakított ki, hogy a festmény kerüljön a múzeum földszinti nagytermébe. A végleges hely előkészítése, beemelése és rögzítése milliós nagyságrendű kiadást jelentett. A közeljövőben szükségessé válik a szemközti falrész felújítása, a világítás egyedi megoldása, maximálisan tiszteletben tartva a termet most már uraló festmény karakterét. Ez további 4-5 millió Ft-ba fog kerülni. Az összeget az intézmény saját bevételeiből kénytelen fedezni. Terveink szerint az 1848-49-es forradalom 150. évfordulójának központi rendezvényeire, 1998-ra ezeket a munkálatokat befejezzük.

Jegyzet

1. Vasárnapi Újság, 1899. 46. évfolyam, 45. st. 752. old.

„1900¹ Párisi huszárkép részlete Vágó Pál”
‘Detail of the Paris Hussar picture 1900 Vágó Pál’

Fotó - Photo: Cohn Gyula

A magyar huszárság apoteózisa: a párizsi világkiállítás huszár-terme

Sinkó Katalin

Glorification of the Hungarian Hussar

The upstairs rooms of the Hungarian Palace of the Paris World Exhibition of 1900 were devoted to the history of the Hungarian Hussar. The underlying concept of this exhibition was to show the Hungarian contribution to European history. According to the received opinion of Hungarian historians, hussars are a branch of cavalry which reflects the 'original', 'primateval' Hungarian character and traditional 'national military strategy'.

Pál Vágó's and László Pataky's panneau covered the wall of the exhibition hall on one side. The lower 'terrestrial' sphere of the painting represents 19th century hussars chatting around a camp-fire. They are watching the glorious procession of their old hussar ancestors floating in the smoke of the camp-fire. Soldiers of the European branches of cavalry are saluting to the celestial army. French hussars are headed by Napoleon, who is saluting to the prominent representatives of Hungarian hussars with his hat. The presentation of horsed herdsmen and that of rangemen are to symbolize the central role of horses in the life of Hungarians.

The hussar hall is an apotheosis of the Hungarian hussar; the outstanding work of Hungarian historicism, an epitome of the historizing trend of Hungarian historiography.

1996. augusztus 8-án a nagyközönség is szembesülhetett annak a jelentékeny erőket mozgósító munkának az eredményével, melyet a Vágó Pál képének megmentésére alakult „A Magyar Huszárság 400 éve alapítvány” évek óta végzett. A huszár-pannó, a saját korában nemzetközi sikereket arató¹ és ma is népszerűsége ítélt mű szépen konzervált, restaurált állapotban² immár megtekinthetővé vált.

A kép állandó múzeumi bemutatása azonban felveti a historizmussal kapcsolatos régi dilemmát: azt a kérdést, hogy az ilyesféle művek bemutatása egyben azok ideologikus mondanójával való azonosulást jelent-e, azaz a művek rekonstrukciója egyben az ideologikus tartalom restaurációját eredményezi-e? A Feszty-körkép felállítása körüli viták lényege is ez volt: a századforduló államnemzeti ideológiáját szolgáló honfoglalás-körkép felállítása – egyes kutatók szerint – ideologikus/restaurációs politikai szándékok eredményének volt tekint-

hető.³ Ilyen képek bemutatása mellett azonban nemcsak politikai-restaurációs érvek szólhatnak, hanem a historizáló nemzetszemlélet távolságtartó és indulatmentes megismerésének, a kritikus történelemszemléletnek az igénye is. Az efféle művek elfeledése, „eltűnése”, azaz nem felállítása mögött gyaníthatóan az ábrázolások „veszélyes voltát” valló régi hiedelmek is meghúzódnak. Ezek már sokszor vezettek ilyen vagy olyan tendenciájú képromboláshoz, a műtárgyak, együttesek, emlékművek átalakításához, átértelmezéséhez.

A muzeológia álláspontja ettől csak gyökeresen eltérő lehet: a múltat nem „eltörölni”, hanem megismerni és elemezni kell, mely utóbbihoz pedig nélkülözhetetlen a művek, emlékek megismerése. A felállítás maga kétségtelenül tükrözni fogja a kiállítás tervezőinek viszonyát egyrészt magához a műhöz, másrészt a historizáláshoz. A historizáló felfogást különben maga a kép – Vágó Pál huszár-pannója – példászerűen testesíti meg. Az alábbi-

A huszár-terem képeinek és műtárgyainak kiállítása a pesti Iparművészeti Múzeumban. Jobb oldalt a Vágó-Pataky féle pannó, előtte pódiumon a Zsolnay-gyár történelmi huszárfiguráinak sora

Preliminary display of the pictures and artefacts of the Hussar Gallery in the Museum of Applied Arts in Budapest. On the right hand side: picture by Vágó and Pataky, in the front on the stage: row of historical hussar figures from the Zsolnay Porcelain Factory

A huszár-terem az 1900-as párizsi világiállításán. Szemben Vágó Pál festménye: Az 1. és a 16. Ferenc Józsefről elnevezett magyar királyi huszárezred rohama. A fülkében Ferenc József márvány mellszobra. A hosszanti falon a „Huszárság diadalúja” pannó, felette a magyar, holland és porosz huszárok hőstetteit ábrázoló jelenetek. The Hussar Gallery in the 1900 Paris World Exhibition. Opposite: painting by Pál Vágó, 'Attack of the 1st and 16th Hussar regiments named after Franz Joseph'. In the niche: marble bust of Franz Joseph. On the longitudinal wall: the painting entitled 'Triumphal March of the Hussars', above: scenes representing of heroic deeds of Hungarian, Dutch and Pruss Hussars.

akban a pannó eredeti felállításának körülményeiről, a mű tartalmáról ejtünk szót.

A huszár-pannó az 1900-as párizsi világiállítás retrospektív részét magába foglaló épületegyüttes reprezentatív csúcspontját képező huszár-terem díszéül készült. A pannó megfestésére Vágó Pál és Pataky László kaptak állami megbízást.⁴

A francia rendezők eredetileg nem számoltak retrospektív nemzeti bemutatókkal, a magyar kiállítók esetében azonban – Czobor Béla visszaemlékezései szerint⁵ – kivételt tettek. A kivételezés oka a millenniumi kiállítás retrospektív részének sikere volt. A keretül szolgáló épületet több különböző korú magyarországi műemlék jellemző elemeinek összefűzéséből építette fel Alpár Ignác. A párizsi épület helyét a Szajna bal partján jelölték ki, a jellegzetes zárt erkélyekkel díszített „Vajdahunyadvár”-i homlokzata, a csütörtökhegyi kápolna szentélyével bővítve, a folyó felé fordult. Meg kell jegyeznünk, nemcsak Magyarország kiállítási épületét emelték efféle eklektikus historizáló stílusban, hanem a „Nemzetek utcájának” szinte minden résztvevője saját „nemzeti” stílusában építette fel pavilonját.

A francia rendezők olyan témákat is be kívántak mu-

tatni, melyek Magyarország európai helyét is érzékeltethették. A huszárság történetét ítélték olyan témának, mellyel a századforduló magyar historizáló államfelfogása kellő hangsúllyal demonstrálható volt. Nem túlzás itt az állami reprezentáció igényét hangsúlyozni, nemcsak mert a kiállítást állami költségvetésből hozták létre, hanem mert a világiállítások történetében először, végre alkalom nyílt Magyarországnak Ausztriától függetlenül, külön épületben, külön kiállítás keretében bemutatkoznia.

A magyar történészek közül nagyrészt Thaly Kálmának volt köszönhető, hogy az 1900-as kiállításon olyan nagy hangsúlyt és állami reprezentációs szerepet kapott a huszárság története.⁶ Ő vetette fel Thallóczy Lajos mellett, hogy e téma szolgálta az azt az eszmét, mely a magyar nemzet európai hatását kellően kidomboríthatja. A huszár-téma kiválasztása mögött kitapinthatók annak a konzervatív történelemszemléletnek az elemei, melynek centrumában a nemzeti függetlenségi törekvések és a magyar birodalmi aspirációk nehezen összeegyeztethető eszméi álltak.⁷ Thaly szemlélete, melynek nemzetiségellenes mozgatórugói a millenniumi országos hét emlékoszlop felállítására tett javaslataiban félreérthetetlenül feltárultak, a magyar történetírás hivata-

Jegyzetek

1. Vágó Pál e pannóért 1899-ben elnyerte a Képzőművészeti társulat újonnan alapított Lotz Károly-díját és a francia becsületrendet.
2. A kép restaurálásához hozzájárult a Nemzeti Kulturális Alap és az Idegenforgalmi Hivatal, valamint más szervezetek.
3. A körkép-vita egyes aspektusait foglalja össze: Sinkó Katalin: Pusztaszer ürügyén: emlékhely, kiállítás és idegenforgalom. In: Új Művészet 1996 augusztus.
4. A kiállítási épületekről és a történelmi kiállításról lásd: Bálint Zoltán–Jámbor Lajos: A párizsi világiállítás magyar épületcsoportjának tervei. Bp., 1899. – Szendrei János: A ma-

gyar történelmi palota a párisi világiállításon. Vasárnapi Újság 1900. 47. évf. 24. sz. 390–391. o.

5. Czobor Béla: Magyarország 1900. évi történelmi kiállítása Párisban. Bp., 1901.

6. Mind Czobor Béla, mind Szendrei János megemlékeznek Thaly Kálmán és Thallóczy Lajos ötletadó szerepéről.

7. A magyar hatalmi szupremáciáról vallott történelmi nézetekről lásd R. Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bp., 1961. 250–266. o.

8. Thaly Kálmán: Az czredévi országos hét emlékoszlop története. Pozsony, 1898.

9. Vasárnapi Újság 1900. 47. évf. 8. sz. 122. o.

10. Az „államalkotó faj” kifejezés a korszak egyik gyakran előforduló toposza, melyet szívesen értettek a lovas pásztrokra is. Részletesen kifejti Herman Ottó: A magyar nép arca és jelleme. Bp., 1902. Lásd továbbá: Sinkó Katalin: Az Alföld és az alföldi pásztorok felfedezése a külföldi és hazai képzőművészetekben. In: Ethnographia 1989. 1–4. sz. 121–154. o.

11. A családi visszaemlékezések állami megrendelésről szólnak: Zsolnay: A gyár és a család története 1863–1948. Bp., 1974. 187. o.

12. A párisi világiállításon magyar tárgyainak próbakiállítása az Iparművészeti Múzeumban. Vasárnapi Újság 1900. 47. évf. 9. sz. 138–140. o.

13. A huszár-terem apoteózis jellegére utal Szendrei János megfogalmazása is, miszerint: „az egész terem valóban a nemzeti dicsőségre való emlékezésnek van szentelve, s még az idegenre is felemelő hatást gyakorol”. Szendrei János: A magyar történelmi palota a párisi világiállításon. Vasárnapi Újság 1900. 47. évf. 24. sz. 390–391. o.

los felfogásának számított.⁸ Hogy a történészek elméjében megfogant ötletből hogyan formálódott ki a hivatalos reprezentáció számára is alkalmas terv, arra biztosítékul szolgáltak az ügy magas rangú szakértői és támogatói.

A részletmegoldások azonban valószínűleg maguktól a művésztől eredtek. A Vasárnapi Újság beszámolója szerint a huszár-terem anyagának az Iparművészeti Múzeumban rendezett próba-kiállítása alkalmából Vágó Pál maga vezette az uralkodót, elmagyarázva neki műve „allegóriai jelentését”.⁹

Vágó Pál fenti megjegyzése művének allegorikus jelentéséről fontos utalás az egész mű interpretációjához. Önmagában, a terem többi képe nélkül a pannó aligha felel meg az allegorikus tartalom kritériumainak. A teremben kiállított illetve beépített képek leírásából kiderül, hogy az „allegóriai”, helyesebben jelképes tartalom a mű egészéből áll össze, az egész egyes alkotóelemei azonban más és más műfajba sorolhatók: portrék, csatajelenetek, szimbolikus alkotások, stb.

A teremnek két eszmei centruma volt. Az egyik a bejárati oldalon, családfák módjára megfestett XVI. századi magyar huszár, akinek törzséből elszármaztak az európai huszárság különféle formációi. A másik az ezzel szemben lévő keskenyebb képes fal volt, melyet közepén a csütörtökhelyi kápolna szentélyének bejárati íve tört át, amely előtt Ferenc József huszártábornoki egyenruhás fehér márványszobra vonta magára a tekintetet. Ez a fénylő sugárkoszorúba állított uralkodóportré a mű egészének bizonyos szakrális emelkedettséget kölcsönzött.

A legfelsőbb hadúr szobra körül elterülő falat egyetlen csatakép foglalja el: a Ferenc Józsefről elnevezett 1. és 16. számú magyar királyi honvéd huszárezred csatabeli vitézkedése. Magáról az időtlen és örök hősiesség küzdeleméről van itt szó, melynek elsodró lendülete mellett jelentéktelen balesetnek tűnnek a kartács felvágta katonák szenvedései.

Ferenc József huszárjainak attackja, mely szintén Vágó Pál alkotása, szinte törés nélkül, mondhatni panorámaszerűen fordul át a hosszanti falon ábrázolt huszár-sereg lendületes folyamába. Ez a sereg azonban már nem a földi síkokon, hanem a felület alsó részén ábrá-

zolt, és a tűz mellett csendesen beszélgető 19. századi huszárok felett tűnik fel a felszálló füstben, az égi szférákon át száguldva, téren és időn keresztül. Az ajtók által tagolt másik oldalon is látható egy valóságos pusztán lejátszódó evilági jelenet. Pataky László festette ezt is, akárcsak a tűz mellett beszélgetők csoportját. Csikókat látunk, amint éppen a ménest hajtják.

A képnek fontos részlete ez, hiszen szimbolikusan kifejezi a magyar nép – a századvég egyes történészei és politikusai által vallott – katonáskodásra való rátermettséget, mint mondták, „ősi, államalkotó tulajdonságait”.¹⁰

A huszár-terem boltozatos, aranyozott kazettás mennyezetének váltakozó nagyságú mezőiben magyar és más nemzetekbeli huszárok nevezetes haditetteit és kiemelkedő hőseik portréit helyezték el, összesen 18 képet, melynek tárgyáról a néző francia nyelvű feliratokból tájékozódhatott.

A huszár-terem látogatóinak nemcsak a felsorolt látványokat kínálták a rendezők, hanem megfelelő szuvenírről is gondoskodtak: a magyar és más nemzetbeli huszárok színes, a Zsolnay gyár által készített figuráit lehetett megvásárolni.¹¹ A kis huszár-figurácskák már az Iparművészeti Múzeumban rendezett próba-kiállításon is nagy tetszést arattak.¹²

A huszár-terem képegyüttesének műfaját, sajátos, historizáló apoteózisnak nevezhetjük. Olyan apoteózisnak, mely a huszárokat nemzeti hovatarozásuktól és politikai eszméiktől függetlenül az öröklét dicsőségébe emeli. Szemben az ókori apoteózisokkal, ahol halotti máglyájuk tüzből kelnek új, éteri életre a hőszok, a pannón a tábornokból és az emlékezet ködéből emelkednek a magasba, a nemzeti emlékezet panteonjába a régmúlt huszár-hősei.¹³ A párisi világiállításon huszár-terme a historizmus jellemző szülőltje, mely, noha a történelemtől szól, a történelem egyes eseményeit, alakjait mégis a történelmi időfolyamon kívül-, vagy inkább felülálló emelkedett összképpé, apoteózissá sűríti. Ez az apoteózis itt szoros kapcsolatban áll nemcsak a magyar „nemzeti tulajdonságokkal”, hanem magának a hadnemnek, a huszárságnak összbirodalmi, „államalkotó” szerepével, melynek centrumában ott áll maga az uralkodó, a Legfelsőbb Hadúr. ■

A huszár-terem összképe
The Hussar Gallery

Vágó Pál „A magyar huszárság diadalútja” című nagyméretű képének restaurálása

Ifj. Bóna István

Mintegy hat évvel ezelőtt megkeresett dr. Vágó Pálné, Judith asszony, a festő egyik unokájának özvegye. Elhatározta, mindent megtesz a Hadtörténeti Múzeum raktárában lévő Huszárkép helyrehozatala és közönség elé vitele érdekében. Ez ügyben kért tőlem szakmai segítséget. Dr. Korsós László főigazgató úr a kezdetektől támogatta a restaurálást, de a múzeum költségvetéséből nem tudta azt finanszírozni.

Hosszú, vargabetűkkel tele történet vette ezzel kezdetét. Egy 18×3,5 méteres kép számára nehéz megfelelő bemutató helyet találni. Több lehetőség is felmerült a gödöllői kastély lovardájától a volt Ludovikán keresztül a Feszty-körkép épületéig. A tárgyalások, próbálkozások közben mások is felfigyeltek az érdekes munka lehetőségére, még a Feszty-körképet restauráló lengyel csoport is érdeklődött.

A politikai, társadalmi változások lehetővé tették Judith asszony számára, hogy létrehozza a „Magyar Huszárság 400 éve Alapítványt”, amelynek célja a pusztuló Vágó-mű megmentése. A milicentenárium év programjaihoz való csatlakozás hozta meg a sikert az alapítványnak: annyi támogatást nyertek, hogy pályázatot tudtak hirdetni a kép restaurálására. Ezen szerepelt sikerrel csoportunk.¹

A közelmúltban sok nagyméretű festmény restaurálása készült el hazánkban, most is dolgoznak hasonlókon. A Feszty-kép körüli hírverésben ezek nagy része észrevétlen maradt, talán csak a két hatalmas debreceni Munkácsy-kép vált közismertté.² A Munkácsy-képek restaurálását Szentkirályi Miklós, a Szépművészeti Múzeum főrestaurátora vezette. Ő irányította a Szépművészeti Múzeumban található két hatalmas Fontebasso-festmény restaurálását is, melyben többek között csoportunk összes tagja is részt vett. A két kb. 8,5×3,2 méteres kép a múzeum márványtermében látható, együttes méretük meghaladja a Vágó-képet.³

A nagy méretek különleges nehézségeket okoznak a restaurálásban. A kép minden egyes megmozdítása külön gond, nem használható sok, kisebb képeknél bevált eljárás, anyag, eszköz. Nehezebb a deformációk kezelése, alkalmatlanok a kisebb képekre kifejlesztett tartó, feszítő szerkezetek. Ráadásul a különleges formájú kép egyedi megoldást követelt.

* * *

Vágó Pál 1899 július 20-án kapott megbízást arra, hogy az 1900-as párizsi világiállítás magyar pavilonjának dísztermét egy hatalmas méretű festménnyel díszítse.⁴ Az úgynevezett huszárterem főfalára került a 18×3,5 méteres alkotás. Alig több, mint fél évet biztosít

tottak az egész munkára, maga a festés azonban mindössze nyolc hétig tartott. A hosszú falat három ajtó és két ablak törte át, meghatározva a kép bonyolult formáját. A korabeli fényképek tanúsága szerint az ablakok és ajtók helyeit már a festéskor kihagyta a művész.⁵

Az elkészült mű komoly elismerést hozott alkotójának, ezek közül a legrangosabb a Francia Becsületrend tiszti keresztje.

A képet először az Iparművészeti Múzeumban állították ki, onnan került Párizsba, leghosszabb ideig azonban a Ludovika Akadémia dísztermében volt látható. Innen 1948-ban, eddig tisztázatlan körülmények között mentették ki egy farúdra (zászlórúd?) csavarva. A Hadtörténeti Múzeum raktárába került a háborús sérült vászon, ahol változatlan körülmények között őrizték a restaurálás megkezdéséig.

* * *

Egy nagyméretű szakadás összeillesztése
Fitting of a large tear

A restaurálás előtti állapot ismeretében érdemes elgondolkodni azon, hogy milyen elképesztően gyors lehet egy ilyen kép károsodása, pusztulása, és ezért mennyire körültekintően kell eljárni a restaurálásnál és a későbbi bemutatásnál, gondozásnál.

A festmény előzetes vizsgálata során kiderült, hogy a 95 éves mű, melyet *mindössze 48 évig láthatott a közönség*, legalább két, de inkább három nagyszabású restauráláson esett át az első, nem egészen fél évszázad alatt. Ezek egy részét súlyos károsodások indokolták.

Az egyik esetben méteres hasadásokat javítottak ki, vászonhiányokat pótoltak, meglehetősen modern felfogásban és szakértő módon. Ragasztóanyagok enyvet

Restoration of 'The Triumphal March of the Hungarian Hussars' painted in large size by Pál Vágó

In the last one and a half year the art-restorer, heading a group of four restorers, has restored the severely damaged large-size painting of Pál Vágó. The painting was made for the Hungarian Pavillion of the World Exhibition in Paris in 1900 originally, and subsequently it was exhibited in the Main Hall of the Ludovika Military Academy in Budapest until 1948. From here it was taken to the Museum of Military History for fear of destruction and was stored there rolled up on a rod with the coat of paint inside. Although it has been on show for all in all 48 years, it has been subject to three major restorations. The painting had a number of neglected damage, most probably the results of the war. During the fifty years of storage the coat of paint lost so much of its adhesion to the canvas that restorers decided to unroll only as much of the canvas as can be handled at one time, which turned out to be five metres regarding the space that were at their disposal.

The fixation of the coat of paint was a multi-stage process. There was a pre-fixing stage which stabilized the coat of paint to such an extent as to make transportation and the removal of dirt and varnish possible. The recovery of the original surface proved to be a demanding task as varnishes, retouches of different periods ask for different restoration

methods. The painting was impregnated from both sides, which resulted in the picture becoming so solid that restorers could walk on it.

The canvas was not doubled, only strip-lining was applied to the ends which were pierced with metal rings for tension springs and hanging braces. The painting was made into a rectangular shape by covering doors and windows with canvas. Furthermore, a wooden framework was erected, which had an aluminium rail at the top with sliding pendant rings. The painting was hung on this, similarly to a curtain, and the canvas was made taut with springs from the sides and the bottom. Repeated extension gradually remedied deformities.

Missing parts were recovered in three stages. First acryl-tempera, then Maimeri Restaura paint was used, and the final touches of glaze were applied with resin oil paint.

Finally, the 18 metres long picture weighing 600 kgs was installed at its final exhibition site, which is positioned 5 metres above the floor.

Tisztítópróbák. A kockák és a sávok melletti rövidítések az alkalmazott vegyszerekre utalnak.

Cleaning tests. Abbreviations next to the squares and streaks refer to the applied chemicals.

használtak, ami mára elvesztette kötőerejét. A festések kiegészítését a maihoz hasonló elvárásoknak is megfelelően, csak az elpusztult részekre korlátozva, olajfestékkel, magas színvonalon végezték. A javított részekre hátulról enyves csirizzel nagy foltokat ragasztottak. Az anyagok előregedése miatt azonban a szakadások újra szétnyíltak, a foltok leválófélben voltak.

A második beavatkozás sok gondot okozott. Ezesetben a kép felső élénél lévő ismétlődő vászonhiányokat pótolták méhviasszal felragasztott alapozatlan vásznak segítségével. Az illesztéseket vastag, durva alapozással próbálták eltüntetni, majd szintén vastag olajfestékkel átfestették a hiányt és a környékét. A primitíven átfestett rész többszöröse volt a tényleges hiánynak. A rosszul kiválasztott anyagok és hanyag technológia következtében ezek a részek további károkat szenvedtek, ráadásul a viasz megnehezítette a mi munkánkat is: emiatt nem használhattuk az általunk legjobbnak tartott eljárást.

Rengeteg kisebb-nagyobb kopást, festékhiányt javítottak ki úgy, hogy a sérült rész sokszorosát kitevő felületet átfestették egy, az előző kettőtől eltérő anyagú, nehezen oldható, erősen sötétedő festékkel. Itt semmiféle alapozást nem használtak. Jó okunk van tehát feltételezni, hogy ez egy harmadik beavatkozás eredménye.

A képen látható díszkeret lenyomatokból nyilvánvaló, hogy a festményt legalább egyszer teljesen körülvágták. Az elhasználandó feszítőszélet eltávolították, a festmény széle vette át ennek a szerepét. Ezért jelenlegi mérete mindkét irányban mintegy 20 centiméterrel kisebb, mint eredetileg lehetett.

A felsoroltakon túl még számos kezeletlen szakadás, hasadás, gyűrődés, festékhiány volt a festményen, melyek részben háborús károknak tűnnek, részben a feltekert állapotban való tárolás természetes következményei. A festékréteg gyenge kötése, porlása, hullása jellegzetes következménye a felfeszítetttség hiányának. A vakkeretről levett, vagy nagyon megereszkedett képek esetén gyakran találkoztunk ilyennel. Jómagam először a Feszty-körkép még kezeletlen darabjainál láttam hasonlót.

Egy ilyen különleges és nagyszabású munka sikeres elvégzéséhez két ellenletes folyamat összjáték-

ára van szükség. Ki kell alakítani egy alapkoncepciót, mely vezérfonalként vezet minket a munka során. A konkrét döntések, az eljárások és anyagok kiválasztása viszont a gyakorlatban történik. Az elvégzett vizsgálatok, próbák eredménye határozza meg az egyes részlepeket, de mindig figyelnünk kell az alapkoncepciót is, amit, ha nagyon szükséges, természetesen módosíthatunk.

Főbb alapelveink a következők voltak:

– Nem dublázunk. (A dublázás azt jelenti, hogy a vászon hátuljára egy új vásznot ragasztanak támaszték-ként.) Ennyire sérült képeknél a dublázást korábban kötelezőnek tartották. A modern anyagok és eljárások azonban lehetővé teszik, hogy a sérülések helyi kezelésével elkerüljük ezt a később sok gondot okozó súlyos, beavatkozást.

– Egyedi rugós tartószerkezetet tervezünk és gyártatunk a kép számára, mert egyetlen hagyományos rendszer sem felel meg a különleges kívánalmaknak. A kép előbb vázolt gyors romlása, az ötvenévi felcsavarás után keletkezett deformációk, az általunk alkalmazott beavatkozások és főleg az utóbbi évek intenzív nemzetközi kutatásainak eredményei mind arra sarkalltak minket, hogy a legkorszerűbb elveket alkalmazzuk.

– A felhasznált anyagoknak biztosítaniuk kell a későbbiekben a jelenleginél egyszerűbb tisztíthatóságot, bírniuk kell a sokszori fel-lecsavarást, a kiegészítéseknek szintartónak és könnyen eltávolíthatónak kell lennie. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy sok olyan anyagot és eljárást alkalmaztunk, melyek nálunk nem, vagy alig használatosak.

– A díszkeretnek leegyszerűsített formában imitálnia kell a párizsi keretet, hogy a látogatók azonnal megértésük az üresen maradt helyek szerepét, de engednie kell, hogy az alább ismertetendő feszítőrendszer működjön.

***

A munka 1995 elején kezdődött a Hadtörténeli Múzeum dísztermében a színpadon. A hely előnye a kiváló megvilágítási és folyamatos munkavégzési lehetőség volt. Fő hátránya, hogy csak 5 méternyi felületet tudtunk egyszerre lecsavarni a képből, ezért a konzerválást négy szakaszra kellett bontani.

Már az előzetes vizsgálatok alkalmával megállapítottuk, hogy a festékréteg annyira gyengén tapad az egyébként is meggyengült vászonhoz, hogy minden kis mozgásra újabb és újabb festékszemszék pereghetnek le. Ezért elhatároztuk, hogy amíg a letekert rész stabilizálása el nem készül, addig a még érintetlen részeket nem bántjuk, hisz azok még a legkörülményesebb mozgásra is károsodnak.

A konszolidálás (megerősítés) lépései:

– Fixáló szer beitatása a festett felület felől. Ez az úgynevezett előfixálás nem akadályozhatta a tisztítást és a hasadások élberagasztását.⁶

– Tisztítás. Ez a szennyeződések, lakkok és régi átalapozások, átfestések eltávolítását jelentette. Azért kellett mindjárt az elejére vennünk ezt a fázist, mert a később alkalmazott anyagok megnehezítették volna a tisztítást, az el nem távolított hozzátételek pedig a megerősítés további lépéseit.⁷

- A deformációk vasalással való csökkentése.
- A szakadások összeillesztése, megfelelő ragasztókkal borított papírral való ideiglenes összeragasztása.⁸
- A szakadások végleges megragasztása a hátoldal felől. Ehhez a képet természetesen meg kellett fordítani. Ezt úgy végeztük, hogy vastag műanyaghengerre színén csavartuk a festményt, majd a visszán csavartuk le. A szakadásokba nagy szilárdságú epoxi alapú ragasztót juttattunk.
- A vászon és a festékréteg újabb erősítése egy, erre a célra kifejlesztett anyag beitatásával.⁹
- A szakadások újabb megerősítése grafikai szitaszövetből készült foltok felragasztásával.
- A hasadásokat biztosító ragasztós papírok leoldása a képpoldal felől.
- Újabb, az előzőektől eltérő anyagú erősítőszer felhordása.¹⁰ Ez utóbbi egyben első lakkréteggént is szolgált.

Első olvasásra túlságosan bonyolultnak tűnhet a fenti eljárás, de sajnos nincs egyetlen olyan anyag, vagy módszer sem, amely ugyanezt az eredményt hozta volna kevesebb lépésben. Az így kezelt kép már olyan erős, hogy „táncolni lehet rajta”. Fontos ez, hisz a nagy méretek miatt csak úgy tudtunk dolgozni, ha valóban ráléptünk. Másrészt azonban – eltekintve a tisztulástól és a színek újraéledésétől –, úgy látszik, mintha ez a sok kezelés meg sem történt volna. Ennek ellenére rugalmas, csavarható, feszíthető, egyszóval biztonságosan kezelhető és szállítható a festmény.

A tisztulásról érdemes külön szólni. Aki még nem látott tisztítópróbákat, nem is képeli, mennyi szennyeződés képes lerakódni egy festmény felületére viszonylag rövid idő alatt. Ha ehhez még hozzávesszük a lakkréteg elsötétedését és átlátszatlannabbá válását, megérthetjük azt a nagy változást, amin a kép a tisztítás során átmegy. A laikusok gyakran nem akarják elhinni, hogy a képet nem festették át, hanem az eredeti színek jöttek vissza. A mi képünk is élénkebb, színesebb lett, ugyanakkor zavaró sötét foltként jelentek meg a későbbi belefestések, melyeknek tónusát eleve az elszennyeződött felületekhez keverték ki.

A tisztítás, feltárás általában elég bonyolult folyamat, rendszerint több lépcsőben történik. Azok az oldószerkeverékek, melyek a lakkokat és a szennyréteget eltávolították, hatástalanok voltak az összes belefestés esetén. Mint fentebb láthattuk, három különböző festék jelenléte okozott gondot. Ezek egy részét le tudtuk oldani bizonyos vegyszerekkel, voltak azonban oldhatatlannak bizonyult anyagok is. Ilyen esetben az úgynevezett mechanikus tisztításhoz folyamodtunk, ami rendszerint szikével való óvatos, centiről-centire való lesorvasztást jelent. Használtunk ezenkívül üvegradírt is.

A tisztítás és „konzerválás” után következett a kiegészítés. Első lépése a felület folytonosságának helyreállítása, a tömítés volt. Ennek hagyományos anyaga egy enyves krétaporos massa, ami az adott célra túl rideg, a sok csavarást biztosan nem bírta volna. Ezért rugalmas szintetikus gyanta kötőanyagokat használva többféle keveréket állítottunk össze, ezeket színeztük, megkönnyítendő a későbbi retusálást. A különböző jellegű helyekre különböző anyagokat használtunk.

A retusálás, azaz a festés kiegészítése annyiban tért el a szokásostól, hogy itt is nagy hangsúlyt kellett fektet-

ni a hajlíthatóságra és a gyors száradásra. Ha a festék sokáig ragacos marad, felcsavaráskor a vászon hátuljához tapad, vagy beleragadnak mindenféle szennyeződések és ne feledjük – járni sem lehet rajta!

Igazából elég szerencsétlen dolog a retusálást fekvő képen végezni, de amikor ennél a fázisnál tartottunk még azt hittük, hogy a kép véglegesen az ópusztaszeri körkép épületében kerül kiállításra. Mivel az Emlékpark vezetése nem lelkesedett azért, hogy hosszú ideig a körkép épületében dolgozzunk és zavarjuk a látogatókat, arra kellett törekednünk, hogy teljesen kész állapotban szállítsuk le a képet. Ezért négykézláb csúszva-mászva készítettük a kiegészítéseket.

Első lépésben akril-temperát használtunk. A finomabb részleteket egy olasz restaurátorfesték¹¹ akrilgyantával általunk „feljavított” változatával alakítottuk ki. Befejezésül olaj-gyanta festékkel tettük fel a végső lazúrokat.

A munka hosszú hónapokig tartott, noha a felület kevesebb, mint 5%-át érintette. A hiányok nagy része az előtérben, az égen, a széleken és más kevésbé fontos helyeken volt. Így elmondhatjuk, hogy amit ma a néző lát, az gyakorlatilag teljesen az eredeti festmény.

Most pedig térjünk rá a restaurálás legizgalmasabb részére: a tartószerkezet megtervezésére, megépítésére és a vele való tapasztalatokra.

Eredeti szerződésünk szerint a festményt a Feszty-körkép épületében kellett volna felállítanunk. Bár ebből semmi sem lett, érdemes beszélni róla.

Belépve a körkép épületébe, balra, egy hatalmas domború fehér falat láthatunk. Erre kellett volna felszerelnünk egy olyan tartószerkezetet, amire jó lélekkel feltehetjük a vásznat.

A lecke tehát fel volt adva! Van egy bonyolult formájú képünk, amit fel kell tennünk, ki kell feszítenünk és meg kell óvnunk!

Az első lépés a kép négyzetesítése volt. Az összes ablaknyílásokat, ajtónyílásokat kitöltöttük vászonnal, a szélekre körbe vászoncsíkokat ragasztottunk nagyobbításnak és erősítésnek. A vízszintes oldalra olyan vászonból, ami jól nyúlik, a függőlegesre pedig igen erős anyagból. Ezekbe a csíkokba „rigliket” ütöttünk, amikbe

Jegyzetek

1. A restaurátor-csoport tagjai: ifj. Bóna István, Magyar Képzőművészeti Főiskola egyetemi adjunktus, Bucsi Ágnes szabadfoglalkozású restaurátorművész, Gyöpös Miklós, Szentkirályi Miklós, Szépművészeti Múzeum, főrestaurátor
2. Munkácsy Mihály: Golgota és Krisztus Pilátus előtt c. képe.
3. Francesco Fontebasso: Antiochus és Sztratoniké, Scipió nagylelkűsége.
4. A festő és a kiállítás kormánybiztosa között kötött szerződés alapján.
5. Vasárnapi Újság 1899. 46. évf. 50. sz.
6. Klucel EF 2,5%-os oldata.
7. Lúgos oldatok, felületaktiváló és szerves oldószerek keverékei. (Pontos leírásuk a restaurálási dokumentációban.)
8. BEVA 371; Palmafluid 1161.
9. BEVA 371 10%-os oldata.
10. Paraloid B72 15%-os oldata.
11. Maimeri Restauro.
12. Agrokomplex Csarnoképítő KFT. Velence, 2481 Felszabadulás út 19-21.
13. Az összes mérnöki tervet Lőrincze Zsuzsanna készítette.
14. Ifj. Madarassy Walter konstrukciói.

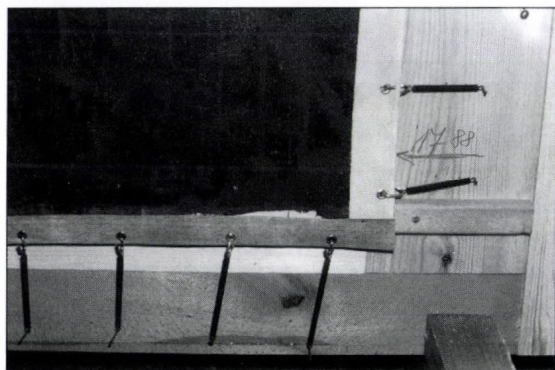
A festmény a szennyeződések és a lakk leoldása közben
The painting during the removal of soil and varnish

A felfüggesztett festmény megfeszítése csavarokból, rugókból és hevederekből álló feszítőkkel

Stretching of the hanging painting with the aid of strainers consisting of screws, springs and tie-beams

15. Többnyire Gustav A. Berger és W. H. Russell tanulmányaira támaszkodtam, de Gerry Hedley, Francesco Del Zotto... és mások írásai is fontosak voltak a tervezésnél.

16. Mára már látom az elkészült rendszer hibáit is, de a megvalósult terv egyelőre felülmúlja előzetes vázalkozásainkat. Amikor a kép felkerült végleges helyére, deformációk keletkeztek a keretben. A kép középrésze meghullámosodott. A közelmúltban a kép szépen magától kisimult. Bár mely hagyományos tartószerkezet esetén a hullámosodás fokozódott volna!

17. Ifj. Horváth Ferenc és munkatársai végezték a beemlést. A kép átvételénél természetesen a keret körül alakult ki a legtöbb vita, hisz ez az, amihez mindenki hozzá tud szólni és itt vannak a megoldhatatlan izlésbeli kérdések.

18. A másolat hitelességéről akkor még nem sokat tudtunk. A képen lévő keretnyomok világosan mutatták az utolsó két állapotot, mi ezt vettük alapul az új keret tervezésekor. A csonkítás tényét már a munka elején felismertük és azt folyamatosan hangsúlyoztuk a megrendelőnek.

19. Vasárnapi Újság 1899. 46. évf. 50. sz. – A fent említett másolat a fényképpel összevetve igen jónak látszik, de ez nem lehet indok arra, hogy négyzetmétereket hozzáfessünk a képhez.

a függesztő és feszítő kampók kerültek mintegy 250, e célra tervezett és méretezett rugóval.

Miután a Hadtörténeti Múzeumot a kép kiadása ügyében nem keresték meg az arra illetékesek, a múzeum főigazgatója úgy döntött, hogy az úgynevezett Tüzérteremben biztosítja számára a végső elhelyezést.

Rövid idő alatt új tartót kellett terveznünk. Egyszerűen kiegyenesítettük az ópusztaszeri rendszert, és biztos, ami biztos, úgy méreteztük a merev tartókeretet, hogy az végleges megoldásnak is megfeleljen. Előrelátóknak bizonyultunk...¹³

A hosszú idő alatt, a sok vitával kiérlelt szerkezet a valóságban a vártnál is jobban működött. Az egész hatalmas építmény összeszerelése, a kép előkészítése és felfeszítése zökkenőmentesen zajlott le, mindössze két nap alatt. Ekkor láttuk először egészben a képet, amin dolgoztunk!

Miért erőltettük ezt a rugós rendszert, miért nem felelt meg számunkra valami hagyományosabb megoldás? Aki hallott a pécsi Csontváry-képek restaurálásáról, az tudja, hogy bizonyos méret fölött a rugós rendszerek szükségessége már korábban is felmerült. Vágó Pál földijének ottani hatalmas vásznait is rugós fémkeretekre tették.¹⁴

A vászonképek romlásáról mérések ezreivel alátámasztott új magyarázatok születtek. Az egyik ilyen az állandó, ideális feszesség fontossága. A merev keretekre felfeszített képeknél enyhe túlfeszítés után ez az állapot magától igen gyorsan beáll. Ha azonban vásznak a környezet változásaira reagálva megfeszül, olyan túlfeszített állapotba kerülhet, ami maradandó elváltozásokat okoz. Már a természetes napi hő- és páratartalom-ingadozások is ilyen következményekkel járhatnak. Ez a vászon megnyúlásához, azaz a feszültség elvesztéséhez vezet. A megereszkedett vásznon rohamtempóban indul meg a festékréteg romlása. Ugyanez történik a keretről levett és felcsavart festményekkel is.

Ez a meglazulás közismert, ezért a hagyományos kereteknél már régóta alkalmaznak feszítő ékeket. Ez azonban semmit nem old meg. A laza vásznat időnként újra kifeszítik, majd a folyamat újra elkezdődik. Ráadásul az összes ékelhető rendszer a sarkoknál és a mozgó pontoknál olyan torzulásokat, gyűrődéseket okoz a vászonban, melyek további károkat jelentenek.

A modern kutatások mutattak rá, milyen bonyolult kölcsönhatások vannak vászon, alapozás és festékréteg között. Korábban szinte kizárólag a vászon mozgásait tartották felelősnek a képek pusztulásáért. Elfelejtették, hogy a festmény egy nagyon bonyolult, sok eltérő tulajdonságú anyagot tartalmazó egység. A kifinomult, nagyon érzékeny, számítógépesített automata berendezé-

sek, az adatok tízezreit szolgáltató kísérletek olyan tényekre derítettek fényt, amelyekre más módon lehetetlen lett volna rájönni.¹⁵

Az új ismeretek nyomán, a világ különböző pontjain megkezdődött az olyan rugós önszabályzó keretek fejlesztése, melyek szabályozott feszességet képesek tartani. Tévedés azt hinni, hogy erre csak a nagy képeknél van szükség! Minden vászonfestmény élettartamát nagy mértékben megnövelik az ilyen tartók. Több világcég gyárt már hasonlókat restaurátorok számára. Ezek sajnos nálunk még a szakemberek előtt is ismeretlenek, vagy sokszor a felületes ismeretek miatt vitatottak. A lemaradás kétségtelen előnye, hogy hozzánk már csak a gyermekbetegségek utáni kiérleltebb újítások jönnek be. Saját rendszerünket a fenti kutatások alapján egyszerűre, hatékonyra tudtuk alakítani.

A festmény a felcsavarva eltöltött ötven év alatt elszenvedett torzulásai miatt elkészerítően nézett ki. Magam régebben foglalkozom feszítőrendszerek alkalmazásával, így tudom, miféle csodákra képesek. Úgy számítottam, hogy két-három hónap alatt tökéletesen sima felületű lesz a kép, a hajtások és gyűrődések is nagyjából kisimulnak. Valójában a folyamatosan ellenőrzött két-három heti fokozatos utánfeszítés, nedvesítés elegendőnek bizonyult a tökéletes simításhoz és a legdurvább gyűrődések maradéktalan eltüntetéséhez.¹⁶

A díszkeret színét a Tüzérterem színösszeállításához hangoltuk. Az ajtók és ablakok helyét semleges szürkére festettük. A 18 méter hosszú és hatszáz kilogrammos festményt ezután fel kellett emelni és odaerősíteni a végleges helyére. Alsó széle most mintegy öt méter magasan van a padlószint felett.¹⁷

A kép átvételénél egy érdekes etikai probléma is felvetődött. A vita arról folyt, hogy közepén, az előtérben vágató lovak alatt a másolaton egy szellős felhőcsík van, az eredetiben viszont az ajtókeret kivágja a ló hasát. Valaki felvetette, hogy ezért a lovak hintalovaknak néznek ki. A restaurátorok azt hangoztatták, hogy ők azt a tárgyat hozták helyre, amit kézhez kaptak, és nem fogják azt egy akvarellmásolat kedvéért átalakítani. A megrendelő viszont a festő jó hírét védte, mondván, nem járhatjuk le a művészt. Megfigyeléseink szerint az inkriminált részlet egész biztosan így készült el eredetileg is, amit bizonyítanak a rajta található keretnyomok.¹⁸

A közelmúltban olyan fényképekre bukkantam, amelyek a festő műtermében készültek a fenti részokről, közvetlenül a befejezés után. Az ajtókeretek helye még nincs kivágva, a festő bejelölte a vágás és a feszítősél helyét. Ezekből kiderül, hogy éppen annyi hiányzik a képből, amennyit a korábban említett körülvágásnál becsültünk.¹⁹

A dokumentumok tehát Vágó Pál „bünyösségét” igazolják, de higgyük el: ő tudta jobban, hogyan kell képet és lovat festeni, nem másolói és védelmezői!

„A Magyar Huszárság 400 éve Alapítvány” erőfeszítéseinek köszönhető a kép megmentése és közönség elé vitele. A munka sikeres elvégzéséhez sok kollégánk és barátunk járult hozzá. Az ügy iránti elkötelezettség, az alkotó részvétel – amit ezúton is köszönök – lehetővé tette a gyors és remélhetőleg eredményes restaurálást. A Hadtörténeti Múzeumban kitüntető figyelmességgel és kedvességgel kezelték minket és a legnagyobb segítségüket tapasztaltuk. ■

Mit bírálnak az EMYA szakértői?

Kenneth Hudson

Az *European Museum of the Year Award* (EMYA=Díj az Év Európai Múzeumának) ebben az évben ünnepli 20. születésnapját. Az Európa Tanács védnökségével azért hozták létre, hogy megismerje, közhírré tegye és díjazza új és újjászervezett múzeumok erőfeszítéseit a múzeumokról kialakult összkép megváltoztatása érdekében. Azt a törekvést, hogy a 20. század végi Európa igényeivel, lehetőségeivel és problémáival összefüggő témákkal foglalkozzanak, ennek megfelelő bemutatási és értelmezési formákat és adminisztrációs módszereket alkalmazzanak.

Ami annak idején EMYA-ként indult, ma már egy átfogóbb dolog, a *European Museum Forum* (Európai Múzeumi Fórum) része. Ez az EMYA pályázati rendszere mellett nemzetközi múzeumi workshopokat szervez; támogatja az ún. *Annual Lecture* (Az Év Előadása) megszervezését, amit a múzeumok világának kiemelkedő személyiségei tartanak különböző európai helyszíneken; megjelenteti a *European Museum Magazine*-t, amely főleg sok vitára okot adó témákkal foglalkozik; széleskörű tanácsadó és konzultációs tevékenységet folytat. A Fórumot egy független, nonprofit szervezet – az *European Museum Trust* – működteti, bevételei tagdíjakból, adományokból és szponzorok támogatásából származnak. Nincs politikai nyomásnak kitéve, ebből következőleg állásfoglalásai teljesen objektívek és éppen ezért nagyon keresettek is.

A Fórum irányvonalát nemzetközi bizottság határozza meg, s ennek 14 tagja egyúttal az évenként kiosztásra kerülő díj szakértője is. Munkájukért nem részesülnek díjazásban, utazásaikért azonban költségtérítést kapnak. Vannak köztük, akik múzeumi posztokat töltenek be, mások egyéb, kapcsolódó kulturális tevékenységet folytatnak. Húsz év alatt a bizottság páratlan tudást és tapasztalatot halmozott fel Európa múzeumairól és az ott dolgozó személyiségekről. Időről időre egy-egy tag visszavonul, a helyét más veszi át, de ez fokozatos átmenetet jelent, és soha nem okozott gondot az EMYA és a Fórum sikerét megalapozó alapvető irányvonal és légkör fenntartásában.

Az európai díj pályázati rendszere nagyon egyszerű. Az ún. nemzeti levelezők hálózata folyamatosan tájékoztat bennünket az egyes országok új fejleményeiről. Minden év végén ezek a levelezők, valamint az ICOM nemzeti

bizottságai és az adott ország múzeumi szervezetei több példányban kapnak egy számos kérdést tartalmazó jelentkezési lapot, amelyet eljuttatnak az előző két év során nyílt vagy újra megnyílt múzeumoknak. Minden múzeum jogosult pályázni, mérettől, típusától és tulajdonjogtól függetlenül. A kitöltés angol, francia vagy német nyelven történik. Mi áttanulmányozzuk a beküldött információkat, 2-3 nyilvánvalóan nem megfelelő pályázót kiselejtezzük, így a végén marad 60-70 múzeum. Érdekes, hogy a politikai és gazdasági változások ellenére ez a szám az évek során alig változott.

Miután a lista összeállt, a bizottság ülést tart valahol Európában. Itt döntenek el, ki melyik jelöltet látogatja meg, május és október között. A gyakorlat az, hogy minden múzeumot a bizottság két tagja értékeli, de nem feltétlenül utaznak együtt. Érthető okokból senki nem vállalja saját országának múzeumait. Ügymintézőnk, Ann Nicholls (a bizottság egyetlen olyan tagja, aki fizetést kap) ezt követően kidolgozza a részletes utazási tervet, miután szponzori támogatást szerzett az egyes országokon belüli utazáshoz. Ez a dokumentum mindig valódi mestermű. Megadja a repülő és vonatok pontos indulását és érkezését, a szállodák nevét, címét, telefonját és faxát, a felkeresendő múzeumra vonatkozó információkat, valamint az igazgatóval való találkozás időpontját. Az utazók előre megkapják a jegyeket, nincs tehát más dolguk, mint teljesíteni a programot. Az ezt megalapozó pénzügyi előkészületek gyakran roppant bonyolultak, mindig nagyon sok munkát igényelnek, de ez csak ügyintézőnk fejét fájditja. Márpedig ő ezekben az ügyekben zseninek bizonyult és minden évben csodákat művel.

A múzeumi látogatások hosszú órákat vesznek igénybe, kollégáink pedig már szakértők lettek abban, hogyan fogalmazzák meg úgy kérdéseiket, hogy a szükséges információkat megkapják. Általános tapasztalat, hogy a legtöbb igazgatónak előbb magához kell térnie az első sokkból, amit azért kapott, mert rengeteg váratlan kérdéssel találta szembe magát a kiállításokon és a múzeum épületében zajló „bejárás” során. Utána azonban rájön arra, hogy tulajdonképpen ingyenes konzultációra nyílik alkalma, ezért örömmel üdvözli azt a lehetőséget, hogy független véleményét kapjon munkájukról.

What the EMYA judges are looking for

EMYA, the European Museum of the Year Award was created in 1976 under the auspices of the Council of Europe, with the aim of identifying, publicising and rewarding the efforts of new and reorganised museums to change the museum landscape according to the needs, opportunities and problems of late 20th century Europe.

The original EMYA is now part of a larger concept, the European Museum Forum which is administered by an independent, non-profit making Trust, the European Museum Trust.

Its policy is controlled by an international committee, the 14 members of which also act as the judges for the annual European Award.

Kenneth Hudson, director of the Forum, explains the judges' requirements from the applicants.

Application forms available: EMYA – Ann Nicholls, Administrator, PO Box 913, Bristol BS99 5St, England. Tel.: 44 (0) 117 923 8897, fax: 44 (0) 117 973 2437

Az új Tartományi Galéria, amelyet egy nemzetközileg elismert építész tervezett. Mi mégsem tüntetjük ki építészeti díjjal.

Stuttgart, Germany. New Provincial Gallery, designed by an internationally celebrated architect. But we are not awarding an architectural price.

Fotó - Photo: Peter Walser, Stuttgart

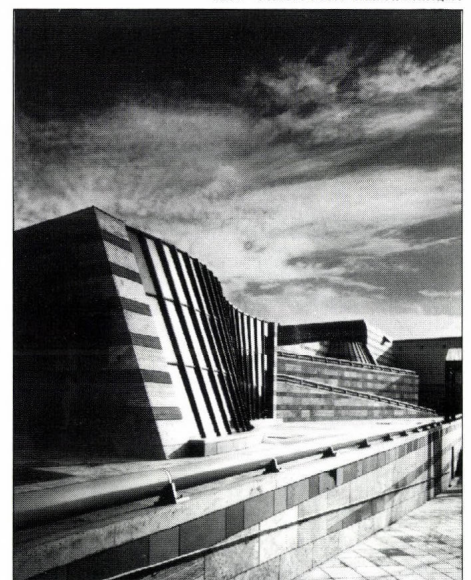

Foto - Photo: João Luis Moura

Lisszabon, Portugália. Nemzeti Színháztörténeti Múzeum. Egy múzeum, mely sikereit a mai színházi világgal való szoros kapcsolatának köszönheti.

Lisbon, Portugal. National Theatre Museum. A museum which succeeds because of its close links with today's theatre world.

A díjat odaítélő zsűri tagjai hazatérésük után részletes jelentést írnak tapasztalataikról, egy külön erre a célra kidolgozott kétoldalas formanyomtatvány segítségével. Ezeket lemásolva szétküldik a bizottság többi tagjának, hogy azok is tanulmányozhassák és átgondolhassák, mielőtt november végén Strasbourgan sor kerül rendes évi találkozónkra. Itt két napon keresztül alaposan megvitatjuk a jelentéseket, majd – fokozatosan megszűrve és csökkentve a jelöltek számát – kiválasztjuk a győztest. Meggyőződésünk szerint ez az emberek által megtervezhető legtisztességesebb és leghatékonyabb rendszer, a tapasztalat pedig azt mutatja, hogy csak ritkán tudnak meglepésztetni bennünket és nagyon kevés súlyos hibát követünk el.

De hát végül is mit bírálunk ezek a szakértők? Milyen kritériumokat alkalmaznak annak érdekében, hogy eldöntsék: az A múzeumnak több-e az érdeme és értéke, mint B múzeumnak? Elsősorban hangsúlyozni kell, hogy mi nem „Európa legjobb múzeumát” akarjuk megtalálni. Hiszen ez lehetetlen feladat lenne, éppen annyira abszurd, mint megkísérelni megtalálni Európa legjobb éttermét, legbarátságosabb kutyáját vagy legkényelmesebb székét. Legfeljebb azt állíthatjuk, hogy kezünkben van – sok vita után – egy sor kritérium, és minden évben igyekszünk találni egy új múzeumot, amely a lehető legjobban megfelel ezeknek. Tesszük ezt abban a reményben, hogy ha segítünk ismertté tenni e múzeum eredményeit és jellemzőit, minden európai múzeumnak hasznára leszünk, akárcsak a

bennük dolgozóknak és a működésüket finanszírozóknak.

Tágabb értelemben minden múzeumot, legyen az régi vagy új, tulajdonságok, jellemzők csomagjaként foghatunk fel. Ezeket a jellemzőket kényelmesebbnek tűnik egy lista formájában összegezni, de azonnal hangsúlyozva, hogy a sorrend nem jelent fontossági sorrendet. Vagyis az 1. számú tulajdonság nem szükségszerűen és feltétlenül fontosabb, mint a 6. vagy a 9. számú. Ennek szem előtt tartásával íme, itt a mi listánk.

1. *Az épület:* Jó-e ránézni? Megfelel-e a céljának?

2. *A múzeum légköre:* Szívélyes, barátságos, vonzó, vendégszerető vagy szigorú és távolságtartó? Segítőeszköz-e az ott dolgozók?

3. *A gyűjtemények:* Mit tud a múzeum bemutatni? Érdekesek-e a kiállított tárgyak?

4. *Bemutató és értelmezés:* A tárgyakat vonzóan mutatják-e be, az átlag látogató számára érthető összefüggésekkel és magyarázatokkal?

5. *A közönség:* Van-e a múzeumnak eléggé világos elképzelése azokról, akik látogatják? Milyen módszerrel igyekszik információt szerezni a látogatók véleményéről, kívánságairól, igényeiről?

6. *Az igazgató:* Milyen ember az igazgató? Alkalmas-e a feladatra? Lelkes és lelkesítő vezető-e? Mik az erősségei és a gyengeségei? Demokratikusan vagy diktatórikusan vezeti-e a múzeumot?

7. *Szolgáltatások:* Milyen parkoló van? Van-e büfé vagy étterem, milyen ennek a légköre, a kiszolgálás, az étel és az ital minősége? Van-e

múzeumi bolt és milyen a kínálata? Megfelelő-e a mellékhelyiségek? Van-e biztonságos és kényelmes hely a kabátoknak, kalapoknak, táskáknak, esernyőknek?

8. *Információs szolgálat:* Ha egy látogatónak kérdései vannak, milyen könnyen kap rájuk választ?

9. *Nyilvánosság és közönségszolgálat:* Hogyan és mennyire jól reklámozzák a múzeumot helyileg és szélesebb körben? Milyen módszereket alkalmaznak annak érdekében, hogy jó és gyümölcsöző kapcsolatot alakítsanak ki a múzeum „vonzáskörzetében” élő emberekkel? Van-e a múzeumnak társadalmi felelősségérzete? Milyen programokat szervez? Van-e baráti kör?

10. *Pénzügyek és üzlet:* Megfelelő-e a múzeum pénzügyi fedezete? Ha nem, hogyan mutatkozik a forráshiány? Az adminisztráció jó üzleti érzékkel bír-e? Okosan költik-e el a pénzt? Folyamatosan és programszerűen keresik-e a kiegészítő bevételek forrásait, a kiadások csökkentésének és a hatékonyság növelésének lehetőségeit?

A fentiekből kiviláglik, hogy az EMYA a múzeumot elsősorban a közönség számára nyújtott szolgáltatások szempontjából vizsgálja és elemzi, nem pedig azon emberek munkahelyeként, akik a szerzeményezés, megőrzés és – ahol ez lehetséges – a kiállítás szakmai feladatait látják el. Következésképpen itt mások a prioritások, mint az ICOM-nál, amely elsősorban a múzeumokban dolgozó emberekkel, valamint az ő érdekükben „a szakmai normák fenntartásával és emelésével” foglalkozik, miközben ezekről a normákról egyre nagyobb viták folynak. Mi értelme van például folytatni a gyűjtemény-gyapartást, ha nincs pénz az új szerzemény megfelelő megőrzésére? Vajon a megfelelő embereket alkalmazzák-e a múzeumok? Vajon nem idejét múlt-e az egyetemi képzettségű múzeumi kurátor fogal-

Heidenheim, Németország. Kocsimúzeum. A lövön-tatású történelmi járműveket a maguk társadalmi kontextusában mutatják be.

Heidenheim, Germany. Museum of Carriages, Coaches and Waggon. Historic horse-drawn vehicles presented in their social context.

ma és – mivel egyre kevesebb a forrás – vajon az újak felvételénél nem olyan embereket kellene-e előnyben részesíteni, akik a közönséggel folytatandó párbeszédet képesek ösztönözni? Végül is kinek az érdeke az, ha ezeket a gyakran hatalmas műtárgy-gyűjteményeket „elrejtik”, senki nem látja őket?

Nem arról van szó, hogy az EMYA szakértői vagy az egész Európai Múzeumi Fórum közömbös lenne „a múzeumi szakma” szükségleteivel és igényeivel szemben. Ha így volna, nem lenne képes jó kapcsolatokat tartani a múzeumokat irányító emberekkel, munkája lehetetlenné válna. Úgy véli azonban, hogy mivel középen áll a szakma és a közönség között és mindkettőre figyel, különösen jó helyzetben van ahhoz, hogy a múzeumok igazgatóit és kollégáikat bizalmas beszédre bírja, rávegye őket arra, hogy reményeikről és félelmeikről, ambícióikról és frusztrációikról kendőzés nélkül szóljanak. Ezek a beszélgetések számunkra fontos részét képezik egy múzeum érdemi megítélésének. Tudjuk, hogy enélkül valószínűleg gyakran tévednénk az elbírálás során. Mindig is úgy éreztük, az EMYA-ban tevékenykedő kollégáink legfontosabb tulajdonsága, hogy kedves, barátságos, kellemes emberek, akik gyorsan tudnak kapcsolatot teremteni és érzékenyen reagálnak a légkörre.

Talán azzal tudjuk legjobban bemutatni, hogyan végzik az EMYA zsűrijének tagjai a munkájukat, ha jelentéseikből kiválasztunk néhány megjegyzést. Ezekből kiolvasható gondolkodásmódjuk, az, milyen élesek megfigyeléseik, magabiztos a kifejezésmódjuk. Mivel a diplomácia nyelve szükségtelen számukra, nem is használják. Megjegyzéseik itt két csoportra oszthatóak: a múzeumokra, illetve az igazgatókra vonatkozóan. Minden esetben pozitív és negatív jellemzőket egyaránt tartalmaznak. Nagyon vigyáztunk arra, hogy se a múzeumot, se az igazgatót, se az országot ne lehessen felismerni. Az olvasók azonban természetesen szabadon találgathatnak.

Az igazgatókról

„Az igazgatónő nagyon szimpatikus. Művészettörténész, rajong a modern művészetért és nagyon zavarja, hogy egy történelmi múzeumot igazgat.”

„A kulcs a múzeumhoz az igazgató. Csendes, megfontolt, eredeti, köntörfalazó, de nem rámenős. Szimpatikus kombináció.”

„Nagyon hasonlít a múzeumához: elegáns és gyönyörű.”

„Elfoglalt a tudományosság javára. Elsődlegességet élveznek nála az új katalógusok.”

„Határozottan vezeti az intézményt és külsőleg nagyon magabiztosnak látszik. Belül azonban némi bizonytalanságot érzek és biztos vagyok abban, hogy éjszakánként szorongásokkal küzd.”

„Nagyon intelligens, határozott nézetei vannak a múzeum céljairól. Nem hiszem, hogy túlzottan demokratikus lenne.”

„Nagyon apró, erős hölgy, kellemes stílussal. Az ember rögtön otthon érzi magát nála.”

„Az igazgató távolságtartó volt, rövid találkozásunkra a délutáni kávénál került sor.”

„Furcsa ember, félig diktátor, félig krakéler.”

„Ösztönző személyiség, munkatársai példaképe. A csapatszellem egészen kivételes. A tiszteletünkre adott ebéden minden munkatárs saját kedvenc fogását találta fel. Vasárnap délelőtt, amikor meglátogattuk a múzeumot, mindannyian ott voltak.”

„Az igazgató roppant gyakorlottan bánik a bürokráciával.”

„Sok tehetős embert ismer, s ez a szponzori támogatás fő forrása.”

„Az igazgató arra törekszik, hogy minden második héten jelenjen meg valami róluk a helyi sajtóban és a tévében. 'Szeretem mozgasztani a dolgokat' – mondja.”

„A múzeum legnagyobb eredménye, hogy nem volt hajlandó engedni a színvonalból azért, hogy mindenáron több látogató legyen. Az igazgató hisz abban, hogy az ő 'piacuk' a tanult és őszintén érdeklődő emberek köre.”

A múzeumokról

„Ez gyűjtemény, nem múzeum.”

„Az emberek átlagban öt órát töltenek a múzeumban. Ez magáért beszél.”

„A különböző tárgyakat nem köti össze semmi, nincsenek egy koncepcióra felfűzve.”

„A legfontosabb jellemző az, hogy kevés a turista.”

„Átlag három hetente a látogatók együtt ebédelhetnek az egyik kurátorral és körülbelül háromnegyed órán át részletesen tanulmányozhatnak egy festményt.”

„A múzeum rendszeresen megkérdezi a látogatókat, mit szeretnének és kész megváltoztatni a 'felfedezett hibákat', ahogy nevezik, a kiállításokban.”

„Probléma a finanszírozás, a perspektíva nem jó.”

„A stábnak korábbról nincs múzeumi tapasztalata, ennek következtében igen kiválóak. Nem rögeszméjük a gyűjtemény, hanem úgy tekintenek rá, mint ami lehetőséget nyújt mindenféle társadalmi és gazdasági eszmecserére.”

„Valami bátortalanság és felületesség érezhető a helyszínen.”

„A múzeum soha nem éled fel egészen. A megközelítés nagyon hagyományos, nagyon tisztelettudó, nagyon sok és egészen nyilvánvaló, hogy tudományos emberek által befolyásolt.”

„Erőssége az az okos és fantáziadús megoldás, amellyel a képzőművészeti gyűjteménye-

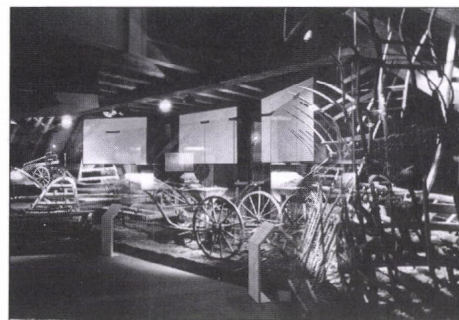

Foto - Photo: Paul Cornaz

Echallens, Svájc. A búza és kenyér háza. Kiállításrészlet. – Echallens, Switzerland. House of Wheat and Bread. Detail of the exhibition.

ket társadalmi összefüggésben mutatja be.”

„Egy múzeum számára nem a látogatók száma a fontos egyedül. Ott vannak azok, akik nem múzeumi okokból jönnek. Ez szélesebb bázist jelent. Az emberek itt találkoznak barátokkal vagy önkéntesként tevékenykednek.”

„Programjuk szerint a történelmet az érzelmek – élvezetek, szórakozás – felől kell megközelíteni, s ez azon a meggyőződésen alapul, hogy ez elvezet a szellemi érdeklődéshez.”

„A múzeumi környezet zavaró és unalmas, részben építészeti okokból, részben a kiállító termekben lévő sok video és hangillusztráció miatt. A cél az volt, hogy ne legyen csendes és unalmas a légkör. Az eredmény: egy vasútállomás, ahol időnként az üzeneteket is nehéz megérteni.”

„A múzeum elsősorban és mindenekelőtt a látogatóért van. Sok más múzeum tanulhatna tőle egy-két dolgot ebből a szempontból.”

Ezekből az idézetekből nem nehéz megérteni, melyek azok a jellemzők, amelyeket az EMYA szakértői keresnek és amelyeknek minden győztes múzeum igen nagy mértékben meg kell feleljen. Világos bizonyítékát kell adnia annak, hogy a látogatók, nem pedig a dolgozók vagy a szakértő tanácsadók számára hozták létre. Legyen vendégszerető légköre és jó társadalmi kapcsolata. Az igazgató első osztályú vezető legyen, aki képes kollégáit megmozgatni, de emellett kiváló üzleti érzéke is van, továbbá képes pénzt szerezni nem állami forrásokból. A múzeumnak felismerhető stílusa és célja legyen és olyan légköre, amelyben a látogatók jól érzik magukat, amelyben a tanulás nem csupán elkerülhetetlen, de öröm is. Gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt hatásos és képzeletgazdag programot nyújtson. Nem érdekelheti a látogatók száma önmagában, fel kell ismernie a túlzott népszerűség veszélyeit. Egy rút és zajos világban a béke és a szépség szigete legyen, ahonnan távozva a látogatók jobban érzik magukat, mint amikor bementek. ■

(Angolból fordította: Deme Péter)

Visszatekintés

Szélmalomharc a szélmalmokért*

Rádiószózat a magyar alföldi városokhoz

Lambrecht Kálmán

A Magyar Rádió vezetősége megtisztelt azzal, hogy felszólított, tartanék egy előadást a magam munkaterületéről, az ősvilágok néma mezejéről. Ne vegye rossz néven, lektor uram, ha ezúttal nem ősvilági állatokról szólok, hanem egy letűnőben lévő, már-már csaknem ősvilági néprajzi emlék érdekében kérek szót. De hát meg fogja, ugebár érteni Ön is, lektor uram, de meg Önök is, ezerfülű rádió, ha visszanyúlok ahhoz a témához, amely a tudomány területén első szerelmem volt: a néprajzhoz.

Jó két évtizede történt. Egy tikkasztó vakáció hőségében elvetődtem Dél-Magyarország egy félreeső fészkebe. Tisztes rokonai kúriában éltünk édesanyámmal. Ilyenkor tárva-nyitva állottak a máskülönben gondosan bespalétázott ablakok. Búzaérlelő, baracktermő, bőséges magyar nyár volt.

A nyári hőség elől a hűvös pincegáborba menekültem, ott böngészgettem a régi újságokat, még régiebb könyveket. Kora reggel, alkonyatkor persze a mezőt jártam, pillangót kergettem, bogarásztam.

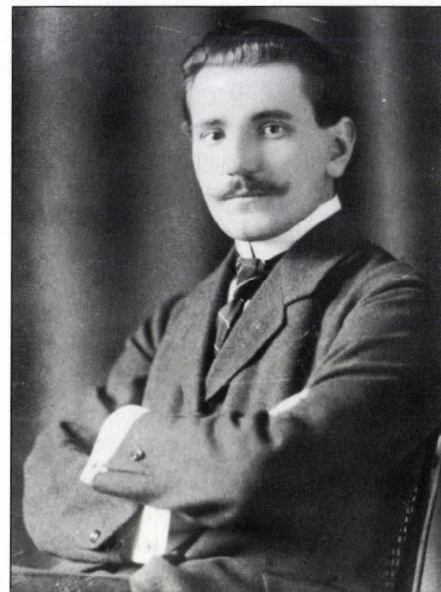
Egy ilyen bogarászás során a falu szélén elhagyottan búslakodó szélmalomrom árnyékában pihentem meg. Poros volt, már meg sem nyikordult, vitorlájának már csak a nagybálványa meredt az égnek. Sebtyiben föl-vázoltam a szerkezetét – gyöngye kis vázlat volt biz az, nem csak mert rajzból soha sem tűntem ki, de azért is, mert hiszen már alig volt valami a szerkezetéből. Mikor előkerült a tulajdonosa, a magánál a szélmalomnál is ütöttebb-kopottabb szelemónár, öreg Szókei János, kifagattam belőle a mogorva rom mesterszavait.

Ezzel a gyöngye vázlattal és hiányos mesterszótárral jöttem aztán föl Budapestre filozopternek. Egy szép napon aztán nagyot és merészet gondoltam, elküldtem szöveggyűjtésemet öreg tudós Herman Ottónak, akit süldő gimnazista korom óta ideálomul tiszteltem. Az öregúr maga olthatatlan jószágával minden fiatal törekvés iránt, meghívott, látogassam meg.

'Windmill-fight' for the wind-mills

Kálmán Lambrecht (1889–1936), a renowned Hungarian palaeontologist, also made his mark as an ethnographical scholar. His research into mills was particularly significant, and he published 25 books, studies and articles on this subject between 1911 and 1935. Not only did he write about the history and ethnography of different mills, but he spoke up for their preservation and protection, especially windmills, in every possible forum. This activity of his, which started in his youth, was later stimulated by his contact with Dutch and Belgian mill conservationists. It is partly due to him that today in Hungary there are about 20 windmills under protection.

We publish a radio speech: 'Windmill-fight for the wind-mills', which was broadcast in 1933 with the aim of preserving windmills. The speech is published here for the first time. In an accompanying study József Hála gives a short biography of Lambrecht and outlines his research into mills and his efforts to protect them. There are in addition the author's supplements and comments on the published radio speech.

Lambrecht Kálmán (1889–1936), az első világháború idején Kálmán Lambrecht at the time of World War I.

Nálamnál boldogabb ember alig akadt azon a napon kerek Nagy-Magyarországon. Hát még, amikor az öregúr nem csak figyelemre méltatta irulva-pirulva, szabódva elébe tárt naplóm, de még meg is biztatott: „Hát aztán öcsémuram, ha már á-t mondott, mondjon b-t is! Ha már belevágott a szélmalom kutatásába, járja sorra a magyar Alföldet és szedje össze, mentse meg mindazt, ami megmenthető!” Segítségemre is sietett, nem csak útbaigazítással és jó tanáccsal, de belenyúlt a bukszájába is és lehetővé tette, hogy a szegény filozopter nyakába vegye az Alföld valamennyi szélmalmos vidékét és sorra járja, kivallassa, lefényképezze a vígan kelepelő szélmalmokat, öreg tulajdonosaikat, lerajzoltassa belső szerkezetüket.

És egy esztendő múlva lettem öreg mesterem asztalára a magyar szélmalomról írott könyvem első példányát. Ennek a könyvnek köszönhettem, hogy Herman Ottó, még innen a huszadik esztendőn kinevezett a Madártani Intézet gyakornokává. Ott aztán, abban az intézetben, amelyet az ő energiája teremtett a semmiből, jegyet váltottam az ősvilági, állatokról szóló tudománnyal és azóta is megmaradtam paleontológusnak. Aki pedig ebben logikai ellentmondást lát, annak szíves figyelmébe ajánlom, én a néprajzban is kihalt, vagy legalábbis kihaltan lévő elemekkel: szélmalmokkal, száraz- és vízimalmokkal, posztványoló, csertörő készségekkel foglalkoztam. A modern technika szemüvegén át nézve bizony ezek sem egyebek, mint fosszilis emlékek, megkövesült emlékei egy letűnő világnak.

Közben ugyan megírtam a száraz- és vízimalmokról szóló könyvem első kötetét – a másodikkal máig is adós vagyok –, de egyre jobban eltávolodtam a néprajztól.

Néhány esztendeje azután újra találkoztam velük. Ezt pedig a Budapesten ülésezett Nemzetközi Zoológiai Kongresszusnak köszönhetem.

Egyik estét szűk kollegális körben az állatkerti vendéglőben töltöttük. Jobb oldali asztalszomszédom, Bieren de Haan, groningeri holland zoológus egy jóko-

* Az 1933 szeptemberében elhangzott, a szerző kéziratosa hagyatékában fennmaradt rádióelőadás eredeti helye: Magyar Természettudományi Múzeum, Tudománytörténeti Gyűjtemény

ra adag görögdinnye láttára megkérdezte, ehető-e ez a micsoda, és mialatt megnyugtató válaszmorra a maga adagját várta, beszélgetés közben odavetette: érdekes, hogy nálunk is vannak még szélmalomok.

Örültem, hogy nem vagyok az egyetlen természetvizsgáló, aki a maga témáján kívül a szélmalomokat is szereti. Elmondtam tehát kollégámnak, hogy a béke utolsó éveiben még 700 egynehány szélmalom kelepelt hazánkban, ma pedig már úgy a tizedére apadt a számuk.

Csodálkozott, hogy mint természetvizsgáló ilyen pontos választ adtam a kérdésére, mire be kellett vallanom ifjúkori bűnömet: azt, hogy bizony első könyvem a szélmalomokról szólt.

Erre viszont hollandus kollégám vallotta meg, hogy ő viszont zoológus létere tagja a hollandus szélmalombarátok egyesületének. Névjegyet cseréltünk és néhány nap múlva levelet kaptam Amsterdamból. A levélpapír bal alsó sarkán ott díszelgett a cím: A Holland Malom-egyesület a Németalföldi Malmok Fenntartására. A gépelt szöveg pedig magyar fordításban így szólt: „Dr. Bierens de Haan úr útján megkaptuk az ön címét, aki malombarát és könyvet írt a magyar szélmalomokról. Nem tudjuk, hogy könyve magyar vagy német nyelven jelent-e meg, utóbbi esetben kérnénk egy példányt, amelynek árát szívesen megküldjük vagy cserébe adjuk érte »A mi malmaink« című kiadványunkat vagy egyesületünk évkönyvét, amelyben kifejtjük elveinket, hogy t. i. a gyakorlati cél az esztétikával kart karba öltve járjon.“

Nyomban megküldtem kalmos könyveimet, ők pedig viszonzásul megajándékoztak pazarul kiállított malmos könyvükkel. Kísérőlevelükben pedig már ők bízattak: ha már á-t mondtam, valósítsam meg a b-t is, szervezzem meg idehaza a malombarátokat.

A cél nem az, hogy néhány malmot néma múzeumként őrizzünk meg, hogy kiválasztunk néhány típust, ennek tulajdonosait állandó anyagi támogatással ráveszünk, hogy üzemből tartsák szélmalmaikat. A csicseregő madár szebb a kitömöttnél: a vígan kelepelő szélmalom is szebb, mint a néprajzi múzeumokban őrzött néma, merev rom.

Azután kivetődtem Hollandiába. Ilyen előzmények után természetes ugyebár, hogy Amsterdamban első utam malombeli barátaimhoz vezetett.

Ott azután megtudtam, milyen komoly társadalmi akció védi korántsem az utolsó, hanem a még nagyon is szép számban kelepelő holland szélmalomokat. Hollandia földjén abban az időben, 1930-ban, 2700 malmot védtek a malombarátok. A fő malombarát lakásán hatalmas, egész falat beborító térképen minden működő szélmalom meg van jelölve. Lajstromba vettek minden egyes malmot, valamennyire felügyelnek, és lehetőleg egyet sem hagynak elpusztulni. Hét szélmalom maga az egyesület vásárolt meg. A delfti szélmaloméért 8000 holland forintot adtak és beleépítettek 35 000 forintot. A haarlemi malmot 10 000 forintért vették meg és beleölték 40 000 forintot. És mindezt társadalmi adakozás útján. A kormány csak 4000 forint évi szubvencióval támogatja a malomvédők törekvéseit. Teszik pedig mindazt azzal a megfontolással, hogy a szélmalom egyik eleme a holland táj szépségének. Eszükbe jut a nagy holland festőiskola, amelynek örökkön-örökké visszatérő, hálás és kifogyhatatlan motívuma a szélmalom.

Hollandiából Belgiumba vezetett az utam. Brüsszelben a belgák nemzetközi tudósklubjában laktam. Ott áll a Parc Léopold közelében, a Belga-Kongó Természetvédelmi Park székháza mellett. Természetes, hogy ide is benéztem. Kettős meglepetés fogadott.

Beküldöm a névjegyemet Derscheid titkárnak, aki látva budapesti lakásomat, nyomban ezzel a kérdéssel fogadott: „Azt hiszi, hogy belga vagyok? Téved, uram, én magyar vagyok. Már legalábbis ősi ágon. A dédszüleim Miksa császár alatt Magyarországról vándoroltak ki Belgiumba. A titkárnóm, aki fogadta, norvég, a térképészem, akit a szomszéd teremben látott, dán.“ „Valóban nemzetközi intézet“ – gondoltam magamban. Arra azonban igazán nem gondoltam, hogy itt is találkozni fogok malombarátokkal. Pedig találkoztam.

Búcsúzáskor a naplóból kicsúszott néhány szélmalmos levelezőlap. „Ez is érdekli önt, a paleontológust?“ – kérdezte derülten Derscheid. „Örülök, mert éppen azon fáradozom, hogy a szélmalomvédelmet nemzetközileg megszervezzem.“

Egész Nyugat-Európa rájött már arra, hogy a szélmalom nem halálra ítélt furcsasága a technika primitív őskorának, hanem tájképi tényező és védelemre érdemes műemlék. Belgiumban a turistaszövetség vette gondjába a szélmalomokat, Franciaországban öt év óta külön malomvédő egyesület működik, amely néhány flandriai szélmalmot már meg is mentett az enyészettől. Németországban is a turisták gondozzák a szélmalomokat, Anglia pedig a műemlékvédelem során gondoskodik a szélmalomok védelméről. Pontos adatokkal is szolgálhatok: az angliai Stockenchurch-ben 1923-ban társadalmi akciót indítottak a pusztuló szélmalomok megmentésére, a sussex-i régészeti egyesület pedig 1926-ban védelmébe vette és restauráltatta a Ditchling melletti Sussex Downs malmát.

Minden védelem mellett is megesisik, hogy egyik-másik szélmalom vitorlája utolsót nyikordul. Éppen Hollandiában jártam, amikor 1928 tavaszán a Zaandam-i De Grootvorst szélmalom, amelyben Nagy Péter cár is laktott, porrá égett. Nálunk még az érdekelt város polgára is csak a vállát vonogatná, a holland, az angol és francia napilapok azonban oldalakat szenteltek a kidőlt utolsó mohikánnak. Nagy világlapok úgy parentálták el ezt a történelmi szélmalmot, mintha valami nemzeti gyász sújtott volna le.

Miért mondtam már most mindezt el a rádió hullámain? Azért, hogy fölkeltssem az alföldi városok lelkiismeretét. A Statisztikai Hivatal kimutatása szerint 1906-ban Magyarországon összesen 700 szélmalom állott, ebből öttheted, pontosan 527 az Alföldön. Szegeden 66, Hódmezővásárhelyen 23, Kiskunhalason 21, Kiskunfélegyházán 19 szélmalom kelepelt.

És ma?

Aki nem tudja, mi szép van az Alföld síkságából égen meredő szélmalomban, annak hiába hozom fel ezeket a számadatokat. Aki azonban tudja, aki el tud gyönyörködni a tovatűnő múlt e hangulatos óriásaiban, annak meg kell, hogy induljon a szíve.

...

A szélmalom haldoklása ellen hirdetek keresztes hadjáratot. Halló Szeged! Halló Dorozsma! Ne túrjáték, hogy ne fújjon a szél, ne forogjon a dorozsmai szélmalom!

Megjegyzés

A több mint félévszázada elhangzott rádióelőadás közlése tárgya és szerzője életrajzi vonatkozásai mellett azért is aktuális, mert a malmokkal foglalkozó tudományág szervezete, a Nemzetközi Molinológiai Társaság (The International Molinological Society; TIMS) soron következő, 9. szimpóziumát 1997. augusztus 2–9. között Budapesten tartja. 1997. március 6-án megalakult a Magyar Molinológiai Társaság is, székhelye a Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

Halló Kecskemét! Halló Kiskunhalas! Ne tűrjétek, hogy utolsó mohikánjaitok végleg elnémuljanak! Hogy mindaz a népművészet, amely padjaitok faragásában él, mindaz a hangulat, amelyet környékekre varázsol egy letűnő világ haldokló emléke, megsemmisüljön!

Halló Kiskunfélegyháza! A nemes város tanácsszéke 1801-ben kimondotta, hogy „*városunk körül szükségén feljül építettek Szél Malmok*“, de 1825-ben már megkorrigálta határozatát, mondván: „*elhatároztatik, hogy Szél Malmok építésében nem hogy gátolást lehetne tenni, sőt inkább, mivel azok a szegény jószágtalan Lakosoknak nagy könnyebbségére vannak, mentül többek állíttassanak.*“

Száz egynehány esztendő múltán az éter hullámain szölok Kiskunfélegyháza nemes tanácsához, minden polgárához és elsősorban szélmolnáraihoz: mentsék meg még álló malmaikat a végenyészettől. Mert ugyan mit tudnának az utolsó szélmalommal elhaló szépség helyébe tenni?

Halló Nagy Magyar Alföld! A Te rónaságod szépségéhez sokszorta inkább hozzátartozik a kelepelő szélmalom, az égnek meredő kútágas mellé odakívánkozik a malombálvány magasba nyúló vitorlája, mint akár a holland, akár a belga, francia, angol vagy német tájhoz. Nekik van tengerük, Neked lekötötték a futóhomokodat, szabályozták vadvizeidet. Jóformán egyebed sem maradt, mint a szélmalom.

Régebben ebben örölték a legfinomabb lisztet. Ma a gőzmalom talán tökéletesebb lisztet termel. Kukoricát azonban ma is eldarál, s a nagy alföldi állattartások mellett ma is elkel a szélmalom. Nem azért, hogy – Franchet d'Esperay tanácsát követve – egész mezőgazdaságunk visszatérjen a szélmalom nivójára, hanem, hogy megőrizzük az Alföld tájképebe oly harmonikusan simuló, karcsú szélmalomokat, függén cigánykereket hányó vitorláikkal.

Halló Magyar Közvélemény! Annyi sok szépséget elveszítettünk már. Legalább a múltnak ezt a még menthető szépségét siessünk megmenteni! Amíg nem késő!

Lambrecht Kálmán, a magyar néprajz paleontológusa

Hála József

Lambrecht Kálmán etnográfusnak indult, később az őslények (elsősorban az ősmadarak) kiváló kutatója lett, majd élete alkonyán újra visszatért „első szerelmé”-hez, a néprajztudományhoz, amelyhez természettudósként sem maradt hűtlen soha. A magyar népi kultúrát vizsgálva is paleontológusnak tartotta magát, ahogy ezt a fenn közölt rádióelőadásban is megfogalmazta: „...én a néprajzban is kihalt, vagy legalábbis kihalóban lévő elemekkel: szélmalomokkal, száraz és vízimalmokkal, posztványoló, csertörő készségekkel foglalkoztam. A modern technika szemüvegén át nézve bizony ezek sem egyebek, mint foszszilis emlékek, megkövesült emlékei egy letűnő világnak.” Gunda Béla írta róla 1936-ban: „Nagy áttekintésével, nem mindennapi tudományos érzékével a néprajz és a paleontológia területein törte az utat.”

Lambrecht Kálmán Pancsován született 1889. május 1-jén. A szülőhelyén végzett elemi és gimnáziumi tanulmányok után 1907 és 1912 között a budapesti tudományegyetemen természetrajzot és vegytant hallgatott. A fővárosban ismerkedett meg Herman Ottóval, s e találkozás meghatározó volt tudományos munkásságára, a paleontológiára és a néprajzra egyaránt. 1909-től a Magyar Királyi Ornithológiai Központban dolgozott (1913-ban tett doktori vizsgát), majd 1917-ben a Magyar Királyi Földtani Intézet munkatársa lett. 1919-ben részt vett a Tanácsköztársaság természettudományi mozgalmában, ezért annak bukása után elvesztette állását és egy időre teljesen kiszorult a tudományos életből. 1920-tól 1926-ig a Magyarság című napilap tudományos rovatát szerkesztette. Közben, 1925-ben az ősföldrajz magántanárává nevezték ki a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemre (ugyanott 1932-ben kapta meg a rendkívüli tanári címet). 1926-ban ismét felvételt nyert a Földtani Intézetbe, ahol Nopcsa Ferenc igazgató a könyvtár újjászervezését bízta rá. Az ország legnagyobb földtudományi könyvtárában 1934-ig dolgozott. Abban az évben a Nemzeti Múzeum könyvtárnokává nevezték ki és egyben megbízást kapott, hogy mint címzetes nyilvános rendkívüli tanár a pécsi egyetemen néprajzi előadásokat tartson és ugyanott szervezze meg a Néprajzi Intézetet is. 1935-ben megalapította és szerkeszteni kezdte a Búvár című tudományos népszerűsítő folyóiratot. Azonban egyetemi tanári és szerkesztői munkáját nem sokáig folytathatta, mert 1936. január 7-én Pécsen elhunyt.

A malmok beható kutatásával és publikációival jelentős, máig ható eredményeket ért el. 1911 és 1935 között 25 olyan könyv, tanulmánya és újságcikke jelent meg, amelyek a különféle malmokról szólnak, illetve azokat is érintik.

Valószínűnek tartjuk: az ő kitaró küzdelmének is köszönhető, hogy a magyar szélmalom védelme már az 1930-as években megkezdődött.

Ha nem közvetlenül, de neki is része volt abban, hogy ma hazánk 6 megyéjében közel 20 szélmalom áll műemléki védelem alatt, többek között a rádióelőadásában felszólított települések némelyikében, így Kiskundorozsmán, Kiskunhalason és Kiskunfélegyházán is. ■

Lambrecht Kálmán ősszállásokat vizsgál, 1930-as évek

Kálmán Lambrecht examining bones of pre-historic animals in the 1930s

Beszélgetés Bényi Lászlóval, a MMOK (Múzeumok és Műemlékek Országos Központja) Technológiai Osztályának egykori vezetőjével

Kaposvári Gyula

– *Hogyan kezdődött hivatali pályafutásod?*

1947 novemberében az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba kerültem miniszteri titkári minőségben. Először a Művészeti Osztályon dolgoztam, amelynek az irodalommal foglalkozó Kardos László volt a vezetője. Feladatomból kiállítások rendezése volt. Itt egy idő múlva kaptam egy olasz ösztöndíjat, ami egy-két hónapra szólt. Itáliából hazatérve az Egyetemi Osztályra osztottak be, ahol Szántó György volt a főosztályvezető. Akkoriban a múzeumok államosításának kérdésével foglalkoztak. Kidolgozták a költségvetési tervét is, de akkor kiderült, hogy a megvalósítására nincs fedezet.

– *Kik foglalkoztak a kérdéssel?*

1948 őszén Kardos László lett a minisztérium múzeumi osztályának a vezetője, Klaniczay Tibor, Szabó Nándor tanár, Berczeli A. Károly a könyvtári ügyek és én lettem a budapesti és vidéki múzeumok előadója. A feladat szinte máról-holnapra alakult ki, mivel nem került sor a háborús károk helyreállítására, új állások szervezésére, kiállítások rendezésére, ergo a legjelentősebb múzeumaink helyiségei üresen álltak.

– *Két Kardos Lászlót is említettél, ki volt a fiatalabb?*

A földosztó 1945-ben, a NÉKOSZ alapító és kollégiumok szervezője, akit '56 után elítéltek. Mellesleg engem is kért egyik tanújának perében, de mentő tanúra oda se figyeltek.

A nagy átszerveződésben számtalan új intézmény alakult, s azoknak szükségük volt épületre és szemet vetettek az egyébként tetszetős, de üresen álló épületekre. Egyik első példa a keszthelyi múzeum volt. Meg se kérdezték az illetékes minisztert, Ortutay Gyulát, hanem hadügyi dolgokra hivatkozva – majd rátérek, miért? –, elkobozták az épületet és azt mondták: majd keressünk más helyiséget, vagy azt: egyelőre nincs is szükség múzeumra, mert nincs anyag. Ismeretes, hogy a keszthelyi múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum menekített anyaga a zalaegerszegi pályaudvaron 1945 március 28-án szőnyegbombázást kapott.

– *Hogyan került sor a keszthelyi múzeum lefoglalására és más célra történő felhasználására?*

A Festetich kastélyban magyar-szovjet katonai akadémiát akartak létesíteni és az ott lévő kisebb intézményt akarták a múzeumban elhelyezni.

A tárgyaláson a minisztériumból Ortutay meg én voltam jelen, magas rangú katonák és a helyi képviselők a hosszú asztalnál. Ortutay öt perc alatt felállt az elnöki székből, otthagya a tárgyalást, amikor közölték:

„Ez már befejezett tény.”

„Akkor minek hívtak ide?” és sértődötten távozott.

Én kértem, hogy mint a múzeumok képviselője, ott maradhassak. Akkor azt mondták: Nincs kifogásunk, hogy múzeum legyen, de más épületben. Menjünk! Egy műemléki templomba vittek el, majd a zárdába és a Pammer-féle magánházba. Bejártuk a házat. Láttam, hogy reménytelen. Rám bízták, hogy a véleményemet diktáljam le. Olyanformán rögzítettem, hogy a felajánlott épületek olyan tágasak, hogy bőven megoldható a többiek áttelepítése oda. De akkor miért kell elmennie a múzeumnak? Miért kerüljön sor két hurcolódásra? Feltevések során húzódtott ide-oda az ügy.

De az is kiderült, hogy soká nem lehet tartani üresen. Hozzá kell fogni a kiállítás megrendezéséhez. Ehhez azonban nem volt sem fedezet, sem ember.

– *Mit tudtál ily nehéz helyzetben csinálni?*

Akkor engem Kardos megbízott, oldjam meg valahogyan egy ideiglenes kiállítás rendezését. Én körülnéztem a múzeumokban és ott voltak olyan szerződötetett alkalmazottak, mint Wagner Nándor, koponyákat tisztított, meg mások, pl. a keszthelyi múzeum Csiszár Károly nevű restaurátora. Egy brigádot összetoboroztam.

A múzeumok funkciója akkor még vita tárgya volt az UNESCO-ban is. Szinte raktárszerűen sorakoztatták fel a vitrinekben a tárgyakat. Mi azonban dinamikus ábrázolásra törekedtünk, ahol a didaktikus szempontokat érvényesítettük, hogy a látogató ne csak gyönyörködjön a tárgyak szépségében és mivel a funkcióját sem érti meg, kiegészítve rajzokkal, térképekkel, magyarázatokkal, fotókkal azt meg is értse és belepillantson a kor társadalmi viszonyaiba.

– *Hogyan érvényesültek ezek az elvek Keszthelyen?*

A kiállításnak hallatlan sikere lett. És az első adu volt a pénzügyminisztérium irányában. Addig nem lehetett érvényesíteni, miért kellene nekünk pénzek. Ők azt sem tud-

Conversation with László Bényi, former head of the National Centre of Museums and Monuments

László Bényi, painter became an art consultant of the Ministry of Religion and Education in 1947, subsequently he became the consultant of museums at the Department of Museums.

When they decided to use the museum in Keszthely for military purposes due to the fact that it was badly damaged during the war, Bényi suggested that a new exhibition should be established in Keszthely. He set down to work right away assisted by a group of muscologists, graphic artists and restorers.

A MMOK alakuló ülése, 1950 elején. Balról-jobbra: Balassa Iván, Dobrovits Aladár, Dömötör Tekla, Ortutay Gyula, Bényi László, Molnár János
Statutory Meeting of the National Centre of the Museums and Monuments at the beginning of 1950

A MMOK Technikai Osztálya 1950-ben. Felső sor balról: Petrás István, Vidacs Aladár, Kárász Judit, Varjú Domokos, Bajcsa András, Patayné Mózes Klára, Rhé Mária, Jancsics Gabriella, Bényi László, Bélyeyné Oláh Ildikó, ? (titkárnő), Boreczky László, Doleviczényi László. Ülnek: Hóra Antal, ? (rakodómunkás), Visóvilgyi István, előtte Dobos Flórián, jobb szélső: Dajbukát Gergely. Nem voltak jelen a fotózásnál: Macskássy ? (grafikus), Katona László (grafikus), Lazeczky Stella (grafikus). Külső munkatársak: Jeges Ernő, Bartha László, Sárkány Lóránd, Illés Árpád, Mohluder Vilma – Technical Department of the National Centre of the Museums and Monuments in 1950.

Up to that time the common practice was to store objects in museum displays in the manner of store rooms. Berényi's group, however, had a dynamic arrangement of exhibits so visitors would not only enjoy the beauty of exhibits but also could get an idea about what the objects were used for and could have an insight into the social situation of the period in question with the assistance of drawings, maps, explanations and photos.

The exhibition that opened on 1 July 1949 was very well received. Exhibitions were organized in the museums of other cities such as Székesfehérvár, Hódmezővásárhely, Pécs, Szombathely, Sárospatak, too. The Department of Technology, which was set up around this project at the beginning of 1950 and employed 100 people, consisted of graphic designers, museologists, restorers, photographers, with László Bényi as head of department. It was a department of an institution cal-

ták, hogy mire kell és miért oly fontos ez a munka. No, oda már meghívták az illetékeseket is. Sőt egy szerencsés véletlen révén épp akkor nyitottam be Szántó György szobájába, amikor azon mérgeledött, hogy most már mit csináljon azzal a 100 000 Ft-tal, amelyért valamilyen röntgengépet kellett volna venni.

„Adja műzeumi célokra! Majd mi fölhasználjuk!”

Négy múzeumban elkezdtük a munkálatokat s bejelentjük, hogy itt és itt elkezdődtek a kiállítások rendezésének munkálatai. Ez a négy múzeum Székesfehérvár, Hódmezővásárhely, Pécs és Szombathely volt. Ötödik pedig a sárospataki vár.

– A *MAGYAR MÚZEUMOK 1995/2. számában Bakó Ferenc, aki 1950. július 1-jén került Patakra múzeumvezetőnek, megemlíti: „...kevés lévén az ideillő, hiteles emlék, felmerült, hogy át kell hozni a sárospataki plébániatemplom Pálóczi Mihály és Antal vörösmárványból faragott, 1519-ből való síremlékét. A síremléket a kápolna padlóján helyezték el, ezzel a rendezők megteremtették a helyiség vallásos, kegyetes hangulatát...” – Hogyan tudtátok megszerezni és a várba felszállítani?*

Nem volt könnyű, felajánlottam a plébánosnak, hogy eljárak a műemléki hivatalban és a jövő évben renováltatjuk a templomot ha a sírkövet cserébe odaadja. Az egy külön regény, hogy a sokmázsás sírkövet a lakóronyban lévő kápolnába lépcsőről-lépcsőre csak lassan emelve lehetett szállítani. Az Erdélyi nevű restaurátor egy csodálatos szerkezetet konstruált ehhez.

– *Melyik múzeumban volt ő restaurátor?*

A Szépművészeti Múzeumban. Mindig onnan szedünk embereket, ahol lehetett. Hiszen stáb nem volt, fizetés nem volt. Csak mindig kölcsön lehetett kérni. De

ez nem tarthatott örökké, így jöttünk rá, hogy kell egy hivatal, ahol az embereknek ez a dolga.

Igen ám, de Kardos már rögtön tudta, hogy se Ortutay, se Oltványi Imre a Szépművészetiben nem menne bele, hogy mi elcsipegessük a muzeológus állásokat. Innen kértünk egy régészt, vagy áthoztuk a műemlékesektől.

Rákényszerült Kardos arra, hogy mindezt „sub rosa” csinálja. Tehát csinált egy múzeumi központ tervet 100 főnyi személyzettel, az embereket összeszedjük innen-onnan, a pénz valahogy meglesz, s rám bízta a Technológiai Osztálynak a megszervezését.

Én nagyon sok emberrel tárgyaltam és a beszélgetések kapcsán olyan brigádokat sikerült összehozni, ami abban az időben döntő fontosságú volt. Sokoldalú emberek voltak. Nemcsak muzeológusok, hanem üveget vágni se restelltek, fűrészeltek, enyveztek, stb.

Mi nem tudtunk volna annyiféle iparossal, meg emberrel dolgozni. Egy Varjú Domokos azt csinálta meg, amit kellett. Nem szólva Wagner Nándorról, akinek a Technikai Osztályon a feladata csak az lett volna, hogy a Muzeológiai Osztályon elkészült kiállítási tervet kivitelezze.

A Múzeumi Központ tervezett konstrukciója:

- Elnök, elnökhelyettes, titkárság;
- Muzeológiai és műemléki osztály;
- Nyilvántartási osztály;
- Technikai osztály;
- Költségvetési osztály.

A Nyilvántartási osztály a múzeumok jelentéseiből összegezte, hogy több tízezer restaurálatlan tárgy van. Rögtön adódott a kérdés: ki fogja ezeket restaurálni, amikor nincs restaurátor. Tehát akkor csinálnunk kell egy restaurátor tanfolyamot, hogy kiképezzük a restau-

rátorokat. A tanfolyamon tapasztalt restaurátorok tartották az előadásokat olyan félamatőr jelentkezőknek, akiket a muzeológia érdekelt. (NB. a MAGYAR MÚZEUMOK – 1995/2. sz. 30–34 – bemutatta a MMOK Technikai Osztályának 1950-ben kiadott „A konzerválás és restaurálás kézikönyve” c. kötetét. A szerkesztők névsorából sajnálatosan kimaradt Bényi László neve.)

Még mindig akadály volt a fedezethiány.

– *Hogyan történt a minisztériumban a tervezet elfogadása?*

Az osztályvezetői értekezleten – több minisztérium is ott volt (pénzügy stb.) Kardos László előadta a VKM-nek azt a tervét, melyről a saját minisztere nem is tudott. Persze Ortutay volt olyan diplomata, nyelt egyet, de már megfordult a fejében az, hogy jó, legyen Múzeumi Központ, akkor majd én leszek az elnöke.

– *Szerepelt-e az elgondolásokban egy alkalmas épület, amelyben a Technikai Osztály műhelyekhez is jut?*

Ehhez épületet is kellett kiválasztani. Tolnai Gábor főosztályvezető, Szántó György utóda, mikor kinevezték

római követnek, tréfálkozva mondta: „Ha szerzel épületet, akkor leviszlek Rómába.” Ez szárnyakat adott nekem. A Bródy Sándor utcában, a Rádióval szemközt van a Törley-palota. Azt szemeltem ki. A Táncintézet volt benne, Ortutayné volt a vezetője.

– *Mesélték, hogy mikor alaposan megszemlélte az épületet; amelynek az udvarán hátul nagyszerű műhelyhelyiségek voltak, ahol a Technikai Csoport elhelyezhető, bőrkabátban voltál és a szokásos rövid szárú pipából pöffekeltél, ávósnak néztek és mire a minisztériumba értél, már ott volt a híre. Sikerült-e épülethez jutni?*

Nem volt könnyű a döntés, különösen Ortutay Gyula miniszter számára. Az asztal egyik végén a Táncintézet vezetője, Ortutay Gyuláné, a másikon Bényi László, mellette Kardos László. Megszületett a nehéz döntés, a múzeumi fél kapja. Természetesen volt fellebbezés, de az épületet át kellett adni.

– *Nemcsak emlékezel a múzeumügy hőskorára, hanem fényképek is maradtak gyűjteményedben. Ezekből közlünk néhányat.* ■

led the 'National Centre of Museums and Monuments' operating until 1953.

A Bakony-kutatás elindítása

Papp Jenő

Amikor 1956. október 1-jén elfoglaltam a „természettudományos muzeológusi” állást a veszprémi Bakonyi Múzeumban, akkor azzal az elhatározással kezdtem meg munkámat, hogy a Bakony hegység rovarvilágát fogom kutatni. Elég merész és egyben az akkori, napjainkban már történelminek nevezhető 1956-os politikai események árnyékában meglehetősen elvont életcélnek tűnhet egy ilyen különös vállalkozás. Persze, elhatározásomat már hosszú évek óta úgy érleltem, hogy középkoromban fogant meg bennem a rovarok iránti hullámozó, bár egyre erősödő érdeklődés, majd egyetemista koromban mint zoológus szakos hallgató (a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen) alakítottam ki magamban azt a szándékomat, hogy valamely vidéki múzeumban válton valóra régóta ringatott ambícióimat. Bár Budapesten születtem (1933-ban) és az egyetem elvégzéséig (1956. februárig) itt éltem szüleim szeretetteljes védelmében, mégis el tudtam szakadni szűkebb pátriámtól, a fővárostól, és szinte megkönnyebbülten érkeztem meg Veszprémbe, mert számomra már az 1950-es évek első felében terhes volt a fővárosi „élet” nyüzsgése, forgalma, zaja, bűze stb.

Gyűjtés közben a 60-as évek elején. (Balról jobbra: Szabó István, Mészáros Ferenc, Papp Jenő, Topál György)
Collecting samples at the beginning of the '60s.

A Bakonyi Múzeumot is váratlanul érte szeptemberem, ill. ambícióim. Nagyon is megérdemelte néhai Laczkó Dezső, hogy a közelmúltban róla nevezték el a Bakonyi Múzeumot. Országos, sőt nemzetközi jelentőségű őslénytani-közvetleni gyűjteményt hagyott nekünk, utódoknak örökölni, nyilván azzal a végakarattal, hogy mi folytassuk az ő munkásságát. Múzeumi elődöm, néhai Vígh Gusztáv mint geológus ezt meg is tette, de én rovarász ambícióimmal egyfajta törést idéztem elő a Bakonyi Múzeum természetudományi célkitűzésében („profiljában”). A dolgok azonban alakulnak és fejlődnek, én úgy tekintettem megjelenésemet a Bakonyi Múzeumban, mint aki kibővíti a természetudományos kutatásokat. Ma is meggyőződéssel vallom, hogy Laczkó Dezső életművét becsültük meg és folytattuk azzal, hogy 1962-ben útjára indítottuk azt a vállalkozást, melynek „A Bakony természeti képe” elnevezést adtuk.

Amik tájékoztattak a magyar múzeumügy

Launching the Bakony research

The natural history research of the Bakony Mts, situated in Western Hungary was a pioneer in regional research, providing a pattern for many other places in the country since then. Its beginning goes back 40 years, when the author got a job in the Bakony Museum in Veszprém. The program 'Nature-Landscape of the Bakony-Mountain' was inspired among other things by a scientific monograph, written on the Lake Balaton at the turn of the century, managed by Lajos Lóczy.

The increasing and enthusiastic interest of botanist and zoologist colleagues, invited first only during informal talks, culminated in a concrete research plan in 1962, which having gained the support of the district museum organisation, developed into a successful scientific project of national interest, which functions even today.

történetében, azoknak éppen az 1961–1962-es két esztendő jól ismert eseményeket idéz fel. Ekkor zajlott le a vidéki múzeumok „megyésítése”: a Művelődésügyi Minisztérium közvetlen fennhatósága alól a megyei tanácsok kezelésébe kerültek át a múzeumok. Amíg a „megyésítés” csak szóbeszéd, vita és értekezletek tárgya volt, addig mi vidéki muzeológusok szorongva gondoltunk saját jövőnkre. Valahogy nem tudtunk hinni és bízni abban, hogy a Megyei Tanács képes lesz elfogni a Veszprém megyében folyó legkülönbözőbb szakterületeket felölelő muzeológiai munka értelmét és jelentőségét. Azután bekövetkezett a „megyésítés” és Veszprém megye valamennyi múzeuma a Megyei Tanács közvetlen irányítása alá került. Kezdeti dermedtségünk hamarosan felengedett. Nagyon rövid idő alatt kiderült, hogy a megyei múzeumi élet meg fog újulni, valóságos reneszánszot ünnepelehetünk mi, vidéki muzeológusok. Kellemsen csalódtunk a megyei szervekben! Az akkori zsargonszerű kifejezést felidézve: a megyei-ek „pozitívan viszonyultak” a múzeumüghöz.

A „megyésítés” idején Éri István volt a Bakonyi Múzeum igazgatója, aki „automatikusan” megyei múzeumigazgatóvá lépett elő. A Megyei Tanács akkori egyik elnökhelyettesi tisztét Baski Sándor töltötte be, aki a megyei vezetésben az egészség-, a művelődésügyi felelős posztján állt. Úgy tudom, hogy ő biológus (főiskolai?) tanári képesítéssel bírt, így tárgyi ismeretei alapján kellőképp fel tudta mérni az eléje terjesztett Bakony-program jelentőségét. Azután mikor én is kapcsolatba kerültem vele, beszélgetéseink és tárgyalásaink során gyakran kiéreztem egy-egy észrevételéből, hozzászólásából vagy akár csak egy szuggesztív oldaldallantásából, hogy él benne az egészséges lokálpatriotizmus, ami ugyancsak serkenti őt az ügy támogatására.

Éri István másfél évtizedes igazgatói tevékenységét mind beosztottjai, mind felettesei kezdetben tapsolták, majd az idő múlásával egyre inkább halkult ez a taps. Ma már kellő távlatból tekinthetünk vissza megyei múzeumigazgatói pályafutására és úgy gondolom, abban mindenki egyetért, hogy az anyagi lehetőségeket maradéktalanul kihasználva sikerült neki a Veszprém megyei múzeumokat a kor kívánt színvonalára emelni, ki tudott alakítani egy korszerű megyei múzeumi szervezetet, azaz kiváló menedzsernek bizonyult. Aki túl sokat cselekszik, az sok embernek keresztetzi útját – így „szerzett” magának Éri igazgató egyre szaporodó haragosokat. Szemben „bölcész” szakos muzeológus kollégáimmal, az én szakmai dolgaimba, konkrétan rovarász tevékenységembe sohasem szólt bele, még talán eszébe sem jutott engem „irányítani”. Egy tekintetben azonnal egyetértésre tudtunk jutni, és pedig a Bakony-kutatás megindításában.

A megyei régészek az 1960-as évek eleje táján fogtak neki annak a programnak, amit „Veszprém megye régészeti topográfiája” névvel illettek és aminek célkitűzése benne van az elnevezésben. Éri igazgató úr néhányszor biztatott azzal hogy valami hasonlót kezdeményezzek természettudományi vonatkozásban, mert ez várhatóan „tetszene” a megyei vezetőknek is. 1958-ban jelent meg a „Budapest természeti képe” című könyv, amit nagy érdeklődéssel olvastam. Az ötlet nem váratott sokáig magára: miért ne lehetne valami hasonlót megvalósítani a mi megyénkben, ahol az általunk nagyon kedvelt hegyvidékünk, a Bakony országosan is közismert, ellenben természettudományi szempontból meglehetősen kevésbé kutatott tája hazánkban. Ráadásul másik nevezetes tájunk, a Balaton és a Balaton-felvidék a századforduló idején a kutatások homlokterébe került. Lóczy Lajos világhírű geológusunk nevéhez fűződik „A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei” sorozat, melynek keretében jelent meg számos jó nevű kutatónak monografikus terjedelmű tanulmánya (egyebek mellett Laczkó Dezső Veszprém és tág környéke geológiai viszonyairól).

Az idézett két tudományos vállalkozás inspirált arra, hogy belefogjak „A Bakony természeti képe” menedzselésébe. A már említett Lóczy-féle Balaton-kutatás szinte Veszprémbe kerülésem első napjaiban felkeltette érdeklődésemet. A múlt hagyományai iránti érdelemmel, tisztelettel és megbecsüléssel vettem kézbe a kutatások eredményeit közlő Balaton Monográfia vaskos kötetét, melyek a századforduló idején jelentek meg. Amikor az ország és a magyar nép 1956 októbere után újra elbukott a szabadságáért vívott küzdelmekben, akkor én azokban a fagyos hangulatú novemberi és decemberi napokban gyakran olvastam a Monográfia egy-egy tanulmányát a Balaton-felvidék és a Bakony valamely földtani koráról, őslényeiről, hidrológiájáról stb. Tudatosan igyekeztem megismerni ennek a tájnak a természetrajzát, hiszen én is ezt a tájat akarom kutatni. Tulajdonképp a balatoni és a bakonyi táj geológiai-paleontológiai viszonyainak megismerésén keresztül igyekeztem általános geológiai ismereteimet is bővíteni, mivel e tekintetben a nemrég elvégzett egyetemen csak egészen vázlatos képzésben részesülhettem. A kötetek tanulmányozása nyomán hamarosan kiderült számomra, hogy a Balaton-felvidék és a Bakony élővilágáról, a növénytakaróról és az állatvilágról (flóráról és faunáról) meglehetősen kevés tanulmány jelent meg. E témakörben az egyetlen igényes tanulmányt Borbás Vince írta a Balaton és partmellette növényzetéről, mely korának modern szempontjait messzemenően figyelembe vette a téma feldolgozása során. Az egy évszázad-

dal ezelőtti kiadott művet ma is érdemes olvasni. Méhely Lajos a Balaton és környéke két-éltű és hullóvilágáról írt egy faunisztikai jellegű közleményt – és ezzel lényegében a Balaton-felvidék élővilágáról megjelent tanulmányokat ki is merítettük. Olyan népes faj- és egyedszámú csoportokról, mint a mohák, zuzmók vagy az állatok köréből a különböző férgek, rovarok, pókok, páncélos atkák és emlősök, meg sem emlékeztek. Mint biológus érdeklődésű muzeológus persze felfigyeltem erre és érlelni kezdtem a dolgot. Előbb magamban, majd a szakkollégák körében tájékozódtam egy Bakonyt kutató közösség esetleges életrehívása ügyében. Az 1950-es évek végén néhány botanikus és több (főleg entomológus) kolléga érdeklődését sikerült felkeltennem a Bakony iránt – elsősorban a baráti beszélgetések bizonyultak célravezetőnek.

Jöttek is ők a Bakonyba kutatni ki-ki saját csoportjának megfelelően, egy darabig határozottan tapasztalni lehetett a „felfutást”, de aztán a felfelé ívelő görbe kezdett átváltani a vízszintes felé, ami az érdeklődés egyfajta „beállását” jelezte. A változatlanul élénk érdeklődés valamiféle szervezettséget várt, ami újabb lendületet ad a munkának. Erre a feladatra a veszprémi Bakonyi Múzeum mintegy kötelezően vállalkozott, hiszen elnevezésében benne van a „Bakony” és székhelye Veszprém, ami sok tekintetben a Bakony hegyvidék természetes központja és „fővárosa”.

Összefüggésben a vidéki múzeumok „megyésítésé”-vel, az ebből folyó biztató lehetőségekkel élve, egy előzetes Bakony-kutatási tervet állítottam össze 1961-ben. Éri igazgató úr azonnal felismerte értelmét és muzeológiai újszerűségét, kutatási tervem alapján pedig látta, hogy országos jelentőségű tudományos vállalkozássá válhat a program. 1962. és 1963. októberben két értekezletet rendeztünk, melyen meghívásunkra szinte valamennyi általunk megkeresett tudományos és egyéb intézmény vezetője, ill. képviselője megjelent. Magam is rácsodálkoztam első sikereinkre! Úgy látszott, elérkezett az idő arra, hogy valóban újszerű módon mozgósítsuk az ország „természettudományos erőit” egy adott táj, a Bakony hegység szervezett kutatására. Az a néhány oldalon összeállított program, melyben a Bakony-kutatás célkitűzéseit és megvalósításának lehetőségeit-módjait ismertettük, kedvező benyomást keltett vállalkozásunkról. Mindkét értekezlet nagyon jó hangulatban zajlott le és valamennyi résztvevő intézménye aktív bekapcsolódását ígerte a Bakony-kutatásba. Ez meg is történt, aminek bizonyosságai azok az évi jelentések és összefoglalások, melyek egyrészt évente láttak napvilágot stencilezett kiadványokként, másrészt a múzeumi évkönyvben tettünk közzé nyomtatott formában. ■

Kiállítások

Szecesszió az Iparművészeti Múzeumban

Vámos-Lovay Zsuzsanna

1996. október 25-én – palotája avatásának századik évfordulóján nyílt meg az Iparművészeti Múzeumban a *Szecesszió – a XX század hajnala* című kiállítás. A nyolcvanas évek közepén indított sorozat – Az európai iparművészet stíluskorszakai – utolsó állomásához érkezett. A nagy európai iparművészeti múzeumokhoz hasonlóan, múzeumunk is feladatának tekinti egy, az iparművészet történetét áttekintő, a legújabb kutatások eredményeire alapozott állandó kiállítás létrehozását. Miklós Pál egykori főigazgató kezdeményezésére az állandó kiállítás koncepciójáról szakmai értekezések és viták kezdődtek, a műtárgyanyag egyenetlen feldolgozottsága azonban akkor még nem tette lehetővé egy folyamatos, stílustörténeti áttekintés létrehozását.

A hosszú távú kutatást részekre bontó – egy-egy stílus korszakot bemutató kiállítás-sorozat koncepcióját Péter Márta főigazgató-helyettes fogalmazta meg és dolgozta ki.

Az egyes kiállítások és katalógusok a majdani nagy állandó kiállítás előtanulmányának tekintendők. A katalógusok öt-hétszáz alkotás meghatározását, értelmezését, analógiáját, fotódokumentációját és bibliográfiáját tárják (az elsősorban szakmai közönség elé. Hazai és külföldi szakemberek számára hozzáférhetővé vált számos, eddig még nem publikált műtárgy, minthogy a katalógus angol nyelven is megjelent. Kisebb bevezető tanulmányok segítettek ugyan az eligazodást a korszakok iparművészeti áramlataiban, de nem vállalkoztak, és nem vállalkozhattak az iparművészet-történet felvázolására. A komplex, az eddigi eredményeket összegző, stílustörténeti tanulmányok megírása jövőbeni feladat.

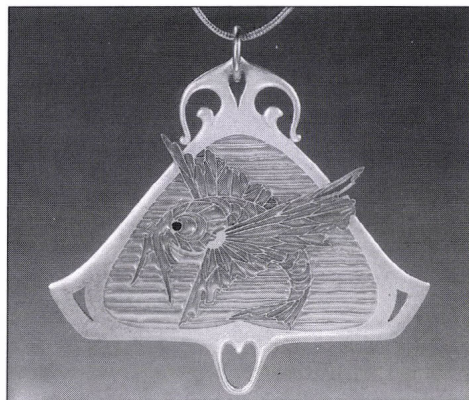
A két-három évig álló kiállítások – a gyűjtemény függvényében – egyenetlen képet mutattak. A sorozatjelleg és a történetiséget két egymást követő korstílus általában egy évig tartó párhuzamos bemutatása érzékeltette.

1988-ban *Reneszánsz és manierizmus*, 1989-ben *Barokk és rokokó*, 1990-ben *A klasszicizmustól a biedermeierig*, 1992-ben *A historizmus és eklektika* és utóljára 1996-ban a *Szecesszió* kiállítást nyitottuk meg. A bemutatók általában – az ikonográfiai szempontok alapján felépített *Barokk és rokokó* kiállítást kivéve – földrajzi régióként csoportosítva mutatták be az iparművészeti alkotásokat, a kronológiához igazodva. A rendezés szempontjából meghatározó volt a gyűjtemény anyaga – egyes történeti periódusok vagy régiók bőséges anyaga

célszerű válogatásra adott lehetőséget, mások kevésbé, és így hézagok keletkeztek. A kiállítások vezérfonalát a bútoregyüttesek, néhol enteriőrök határozták meg, ezek köré szerveződtek a kisebb műtárgyak – ötvösművek, kerámiák, textil- vagy bőrmunkák. Az alaprajzi adottságok – az U-alakú, széles, egyik oldalon ablakkal áttört fallal, másik oldalon nyitott árkáddal határolt folyosó-szerűen keskeny galéria a műtárgyak meglehetősen kötött elrendezését tették lehetővé. Nagyméretű bútorok, kárpitok magas vendégfalat igényeltek, amit szükségképpen az ablakok elé lehetett csak helyezni, így a kisebb tárgyak vitrinjei, tárlói az árkád oszlopai előtt foglaltak helyet. A földrajzi egységek, vagy a meghatározó tárgyegettesek elkülönítése hagyományos módon, magas vendégfallok körülhatárolt „dobozokat” eredményezett. A látogató, egy előre kitűzött egyenes vonalon folyamatosan haladva, hol balra a „dobozba” berendezett együttest nézhette meg, hol jobbra tekintve szemügyre vehette a vitrinek sokféle anyagát. E tradicionális, a történeti fejlődés folyamatosságát bemutató, ám kiemelés, gócpontok köré való csoportosítást nem vállaló semleges bemutatást a szakma elismeréssel fogadta, de különösebb közönségikerről nemigen számolhatunk be.

Az Iparművészeti Múzeum más, például a bécsi Künstlerhaus-béli, egy-egy stíluskorszakot bemutató kiállításain, valamint a hazai jó és kevésbé sikerült kísérleteken okulva (itt mindenekelőtt a Magyar Nemzeti Galériában 1986-ban rendezett *Lélek és forma*, ill. a közelmúltban a Budapesti Történeti Múzeumban nyílt *Budapest az újkorban* című kiállításokra gondolunk) szakítani próbált a történeti vezérfonalra fűzött, katalógusszerű kiállítások rendező elvével.

A szecesszió iparművészete mindössze három évtizedes szűkebb időszakot ölel fel. A kiállítás a stílus gyökereinek feltárásával, az Arts and Crafts mozgalom 1870–1880-as alkotásainak bemutatásával indul és az 1910-es évek osztrák ill. magyar geometrizáló, az art deco első nyomait magán viselő tárgyakkal zárul. A mintegy 730 mű, a gyűjtemény legkiemelkedőbb darabjainak zöme, kortárs vásárlásként került a múzeum tulajdonába. Az egykori igazgató, Radics Jenő elsősorban nagy külföldi iparművészeti kiállításokon, világkiállításokon ill. Magyarországra hozott tárlatok anyagából vásárolt. Biztos értékítélettel és kiváló érzékkel váloga-

Tarján Huber Oszkár: Függő.
Budapest, 1904.

O. Tarján Huber: Pendant, Budapest, 1904

Style 1900 in the Museum of Applied Arts

On 25 October 1996, the centenary anniversary of the opening of its palace, the Museum of Applied Arts put an exhibition entitled 'Style 1900 – A Great Experiment of Modernism in the Applied Arts' on show. This was the last piece of a series of exhibitions called 'Periods in European Decorative Arts', which started in the middle of the 50s.

The 2–3 year long exhibitions were uneven in terms of quality, depending on the quality of available collections. Serialism and the historical aspect was emphasized by the simultaneous presentation of subsequent periods for a year.

The exhibition entitled 'Renaissance and Mannerism' opened in 1988, 'Baroque and Rococo' in 1989, 'From Classicism to Biedermeier' in 1990, 'Revival Styles in the 19th Century' in 1992 and finally 'Style 200 – A Great Experiment of Modernism in the Applied Arts' in 1996.

Exhibits of applied arts were arranged around geographical and chronological lines, with the exception of the 'Baroque and Rococo' exhibition.

tott a legjobb darabok közül. Mindemellett ízlése, az angol és francia művészet iránti vonzalma rányomta bélyegét a gyűjtemény összetételére. E régiókból bőséges és elsőrangú anyag táru a látogató szeme elé, ám teljesen hiányzik a szecessziót meghatározó belga iparművészet, jelentőségéhez mérten igen kis mértékben szerepel a kiállításon a német, néhány művel a cseh szecesszió és egyetlen darabbal sem a lengyel vagy délszláv terület. Ezeket a hiányokat pótolandó, a kiállítás ideje alatt a korszakhoz kapcsolódó külföldi vendégkiállításokat mutatunk be, idén tavasszal a belga szecesszió iparművészetét, ősszel pedig norvég kárpitokat, e kezdeményezésünket jövőre is folytatni kívánjuk. A gyűjtemény autonóm, egyedi alkotásokból áll, így e kiállításon is mindössze három bútoregységet mutatunk be. Igen sok a textil – különösen az új virágzásnak indult nagyméretű kárpit, nagyszámú tárgy képviseli a kerámia- és üvegművességet, jelentős teret követelt a kiállításon az alkalmazott grafikák és tervrajzok sokasága is.

Ezekkel a megkötöttségekkel kellett szembenézniük a kiállítás rendezőinek, László Emőkének és Pandur Ildikónak, valamint az installáció tervezőjének, Árvai Györgynek.

Szakmailag megalapozott és egyúttal a nagyközönségnek szóló, látványos kiállítással kívántunk lezárni stílustörténeti sorozatunkat. Úgy véltük, inkább vizuálisan, a tárgyak köré teremtett atmoszférával kell hatnia, nem annyira verbális magyarázatokkal meggyőzni a látogatót. A környezet, az erőteljes lechneri architektonikus háttér végre nem kiküszöbölendő feladat volt a kiállításban, hanem ellenkezőleg: a magyar szecesszió egyik legjelentősebb építészeti alkotását sikerült itt funkcionálisan felhasználni. A látványterv az épületből indul ki, annak falait, osztási ritmusát, dekorációs elemeit építgeti a műalkotások köré. A hófehér vendégfalak vastagsága, visszafogottan profilírozott párkányai és lábazatai szervesen illeszkednek az eredeti épített környezetbe. A széles galéria folyosó különböző szögben felállított falakkal, beszögellésekkel labirintussá változott, dinamikus mozgást ad a térnek, vezeti a szemet a műtárgyakon, vezérfonallá válik a látogató számára, segítve őt abban, hogy saját maga vonja le a nemzeti stílussajátosságokra és a korszakra, a szecesszióra vonatkozó következtetéseit. A tárlat nagy szakaszokban sohasem teljesen át-

tekinthető, mindig újabb látvány nyílik és zárul le, újabb látószögéből más és más oldalról szemlél-

Fotók - Photos: Kolozs Á.

Vágó József (?): Ellenző. Budapest, 1900 körül
József Vágó (?): Folding Screen. Budapest, 1900

hetők a tárgyak. Hogy ez mégse legyen kaotikusan zavaró, az arkádokat bizonyos – az anyag által igényelt helyeken, pl. enteriornél vagy bútoregysétnél, fehér plexivel kitakartuk, követve a nagycsarnok tetőzetének üvegosztását. Így az arkádíveket is sikerült bevinni a kiállítóterbe, anélkül, hogy az U-alakú galéria szarai közötti átláthatóság zavarólag befolyásolná az összképet.

Az installáció látványához nagy mértékben hozzájárul, hogy szerencsés módon sikerült megőrizni és felújítani a múzeum századfordulós vitrinjeit, így a kerámia- és ötvöstárgyak korabeli kiállítási környezetükben mutathatók be. Hasonlóképpen a pihenőpadok is az egykorú berendezéshez tartoztak. A rendezőknek természetesen számos kompromisszumot kellett kötniük. Ilyen a világítás, amelyhez anyagi okok miatt nem alkalmaztuk a külföldi múzeumokban használt legmodernebb technikát. Az egyes alkotásokat kiemelő irányított pontfények helyett az általános, szórt fény egységíti az anyag sokféleségét.

A biztonság kívánalmi szintén nagy mértékben korlátozták a tárgyhelyezés szabadságát. Ezek ellenére, az eddigi gyakorlattól eltérően, rendkívül sok a szabadon álló tárgy, de a műalkotásokat izoláló „üvegalitka” nélkül. Ahol viszont a műtárgy védelme megkívánta – a textil- és papírtárgyaknál – fényvédő fólia került az üvegfalra. Az összképet oly sok kiállításon zavaró zsinórkordont lábazati keretekkel sikerült kiküszöbölni.

Az installáció újszerűsége fenntartásokba ütközött a múzeumon belül és kívül is, azonban bízunk abban, hogy a legfőbb követelménynek – mégpedig annak, hogy háttérből és megfelelő visszafogottsággal elősegíti a tárgyak kiemelését, megértését és kellemes összbnyomást hagy a látogatóban – sikerült megfelelni. A kifejezés-mód, amellyel megpróbáltuk elkerülni a sivár és érdektelen anyagbemutatást, a muzeológiai szempontoknak alárendelt látványosság remélhetőleg olyan közönségsikert hoz a múzeumnak, mely által végre kilép a kizárólag szakemberek számára rendezett és csak számukra hasznosítható kiállítások köréből.

Szeccszió az Iparművészeti Múzeumban

Kiállítás-kritika

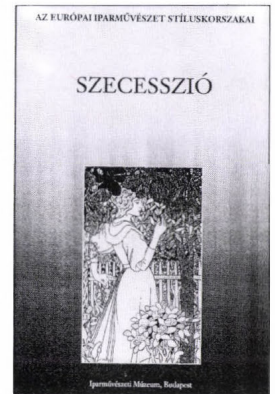
Hajdú Éva

Van valami szívfacsaróan kiábrándító, hogy a magyar szeccszió tán legékesebb építészeti alkotásában paravánokkal kell kitakarni a szeccszió boltíveket ahhoz, hogy a szeccsziót bemutató kiállítást meg lehessen rendezni. Az Iparművészeti Múzeum impozáns csarnoka így néhol vakablakkal éktelenített pályaudvar benyomását kelti, bár kétségtelen rengeteg szakmai érvelést lehet előhozni annak magyarázatára, miért „lehetetlen” tárlatot rendezni az emeleti teremsorban. Magam is gyakorta fejet hajtok ezek hallatán, de most mégis határozottan az a benyomásom, megért volna egy kicsivel több erőfeszítést annak kiokoskodása, hogyan lehet az épület adottságait felhasználni. Felhasználni, nem erőszakkal kiiktatni a ház saját stíluskorozakát bemutató tárlatról.

A szeccszió újra divatos, nyilván sokan meglepődnek azzal, hogy most a múzeumban alaposan megnézhetnek

egy-egy eredeti darabot, elolvashatják milyen anyagból készült, mely országból származik. Kétkem azonban, hogy akad akár egyetlen látogató is, akinek a szeccszióról szóló kiállítás igazi élményt szerezne. Az európai iparművészet történetének tán legizgalmasabb korszakáról sikerül a legunalmasabb kiállítást megrendezni. Lehetne persze úgy is mondani, hogy „korrekt”, „jól tagolt”, „áttekinthető”, a lényegen mindez mit sem változtat. Bizonyára minden tudományos kritériumnak megfelel a rideg halmozás, s tán egy elméleti konferencián helyén való is lenne így felsorakoztatni e tárgyakat, ám a nagyközönség számára márcsak bizony másképp kellett volna bemutatni a szeccsziót. Annak ellenére az a meggyőződésem, hogy tudom, ez a tárlat egy sorozat része, amely a sorozat stílusához, rendezési alapelveihez nyilván ragaszkodik a múzeum. Mégis azt kell mondanom, a látogató nem feltárt jött ellenőrizni, nem arra kíváncsi, hogy a barokk, a romantika, a klasszicizmus mellett milyen szeccszió darabokat őriz a raktár. Azt kellene neki megmutatni, hogy e manapság sokat kopírozott stílus megteremtői s korabeli alkotói egy-egy tárgy megformálásán túl, bizonyos természetelv ideákat követve hogyan teremtettek nagyon is tudatosan új hangulatú élettereket. Erre vonatkozóan azonban alig-alig fedezhető fel törekvés e kiállításon.

Kedvetlenül azt mondhatjuk, az Iparművészeti Múzeum oly káprázatosan gazdag anyagot őriz e stílus tárgyai közül, hogy valójában akármit csinál is ezekkel, a feladatot megoldottnak tekintheti, a stílustörténeti kiállítás-sorozatban a szeccszió kipipálható. Sajnos, a legjobb szándék mellett is csupán ez látszik a tárlaton, készen vagyunk, túl vagyunk rajta.

Huszárok – egy könnyűlovas csapatnem évszázadai

1. Részletek egy kiállítás elő- és utóéletéből

Ságvári György

Az alapkonceptió 1994 őszén – részlet

A Hadtörténeti Múzeum 1996-ban, a millicentenáriumi rendezvények keretében, komplex programmal, a huszárság témáját állítja éves tevékenysége középpontjába.

A program legfontosabb és várhatóan leglátványosabb része a huszárság történetét, a magyar és az egyetemes hadtörténelemben játszott szerepét bemutató többtermes kiállítás lesz. A kiállításhoz mives kivitelű katalógust szándékozunk megjelentetni A megnyitó tervezett időpontja 1996 július vége.

A tárlathoz kapcsolódva – a tervek szerint 1996 szeptemberében – nemzetközi tudományos konferenciát szervezünk. A program részeként a '96-os nyári évadra a múzeum díszudvarára színi és zenei eseményeket, illetve különböző hazai és külföldi egyesületek bevoná-

sával, külső helyszíneken show jellegű rendezvényeket tervezünk.

A téma – erről győznek meg bennünket az intézményünkkel szemben megfogalmazott látogatói igények is – a várhatóan széleskörű hazai érdeklődés mellett jelentős nemzetközi visszhangot is kelt.

A huszárság témája magyarországi múzeumokban, kiállítási műfajban mindmáig nem kapott jelentőségének megfelelő publicitást. Próbálkozások ugyan történtek, ezeket azonban inkább a provizórikusság és – objektív körülmények miatt – tárgyszegénység jellemezte. A millicentenáriumi évforduló kellően indokolja egy nagyszabású, a század eleji párizsi világkiállítás huszárpavilonjának reprezentativitását is felidéző, tudományos igényű, tárgygazdag, látványos kiállítás meg-

Details of the past and the afterlife of an exhibition

The article is about the past and the afterlife of an exhibition entitled "Hussars - Centuries of a Branch of Light Cavalry" which was opened in June 1996 in the Military History Museum. This was one of the most outstanding Millicentennial Exhibitions.

Drawing a bottom line of an exhibition regarding plans versus realization might be of

use especially when done by the organizer of the exhibition himself. The first part of the article presents the reader with the details of the concept of Autumn, 1994, while the second part comprises the lessons of organizing this exhibition and a critical self-evaluation of the organizer.

rendezését. Olyan kiállításban gondolkozunk, amely nemcsak a Hadtörténeli Múzeumé, hanem országos összefogás eredménye, a magyar múzeumügy vállalkozása lenne.

Intézményünkben számos, a nagyközönség előtt mindeddig nem ismert, muzeális huszár-anyag található. Bemutatásra vár a múzeum egyik legértékesebb tárgy-együttese, a kuriozitásában egyedülálló 18. századi huszárzászló-gyűjtemény, amely a maga teljességében utoljára a millenniumi kiállításon volt látható. A Hadtörténeli Múzeum őrzi Magyarországon a legjelentősebb huszár egyenruha kollekciót, csakúgy, mint a legteljesebb könnyűlovas fegyvergyűjteményt. Rendelkezik továbbá mindazokkal a dokumentumokkal, amelyek a huszárságnak a magyar hadtörténelemben játszott szerepe bemutatásához szükségesek.

A hiányokat hazai múzeumoktól és magángyűjtőktől kölcsönzött anyagokkal pótoljuk. A kölcsönzés lehetőségéről előzetesen tájékoztunk, s a legtöbb helyről pozitív visszajelzést kaptunk. Jelezte kiállítási szándékát néhány külföldi múzeum és magángyűjtő is, akiknek ajánlatát anyagi lehetőségeink függvényében tudjuk majd igénybe venni.

Részletek a kiállításból
Details from the exhibition

A kiállítás egyik célja a huszárság magyar és egyetemes jellegének együttes hangsúlyozása. Ennek demonstrálására a kiállítás mintegy negyedét a külföldi huszáralakulatai bemutatásának szenteljük. Szándékunk, hogy ezt a bemutatót mintegy intézményesítsük is, oly módon, hogy hivatalos kiállítóknak kb. 20–20 m²-es területen az adott hadsereg huszár csapatnemét reprezentáló, külföldi hadtörténeli, illetve fegyvernemi múzeumokat kérünk fel. A szállítás és a biztosítás díja minket terhel, ami a kiállítási összköltségvetésbe épül be.

A kiállítás tématerve

Szeretnénk a huszár valós alakját felidézni, aki nemcsak a csataterék hőse volt, hanem évszázadok alatt nemzeti intézmény is vált, aki, mint a magyar hadtörténelem kétségkívül legkedveltebb katonafigurája, egyaránt előkelő helyet foglal el az irodalmi, művészeti és folklór hősök sorában.

A tématervet három nagyobb egységre osztottuk:

1. A könnyűlovaság a magyar hadtörténelemben
2. Huszárok a külföldi hadseregekben
3. A huszár egyéb szerepei

A kiállítás nagyobb hányada hadtörténelmi vonatkozású, helyigénye: kb. 5 terem. Az első két egység egymástól szerkezetileg elkülönül. A nagyobb egységek fejezetcímei:

Könnyűlovasok a Kárpát medencében

A török-kor magyar könnyűlovasága

A huszárság aranykora

1848 huszársága

Huszárok a Ferenc József-i korban

Magyar királyi honvédszuszárok 1919–1945

Díszszuszárok 1945 után

E kifejezetten hadtörténelmi tematikába kultúrtörténeli fejezeteket iktatunk be. Fontosnak tartjuk bemutatni a huszárság „holdudvarát” is, a huszárokat utánzó főúri bandériumokat, vármegyei hajdúkat, városi polgárőrséget. Jelentős helyet biztosítunk a folklór anyagnak, a falusi társadalomban meglévő huszár-kultusznak. Külön teremben foglalkozunk a huszárok és a művészet témájával.

A külföldi hadseregek huszárságát bemutató rész, a kronológiától függetlenül elkülönül az előző fejezetektől. Ez a kiállítás befejező része.

A kiállítást a Hadtörténeli Múzeum első emeleti baloldali szárnyára, hét, egyenként 80 négyzetméteres terembe tervezzük. A termekben beépített installáció van.

A kiállítás költségvetése (terület: 560 m²)

A meglévő beépített installáció értéke:	11 mFt
I. Gyűjteményi kiadások, restaurálás:	2 mFt
másolatok készítése	0,8 mFt
II. Katalógus 1000 példányban	1,05 mFt
– szerzői honorárium, szerkesztés	0,42 mFt
III. Dologi kiadások:	
– vitrinpótlások, installáció:	1,68 mFt
– világítás felújítása	1,47 mFt
– egyéb	1,93 mFt
IV. Munkabér jellegű költségek:	
– látvány-, belsőépítészeti-, grafikai tervek	0,38 mFt
– művezetés, installálás	0,78 mFt
A kiállítás összköltsége:	10,4 mFt

1997 június 27-én nyílt meg a kiállítás „huszáros” műsor kíséretében – 7 teremben, ha részeiben nem is, szellemiségében jobbra úgy, ahogy azt a kezdet kezdetén elképzeltük. Nem csalódtunk készségesen kölcsönző partnereinkben, múzeumokban, magángyűjtőkben. Közreműködésükkel minden eddiginél gazdagabb anyag gyűlt össze a kiállítás gazdagsága vetekszik az e tekintetben mércének állított 1900-as párizsi „Huszárpavilon”-éval. Ide kívánczik: a Hadtörténeli Múzeumban utoljára 1973-ban készült hasonló nagyságrendű kiállítás.

Megőriztük a tartalmi célkitűzések legfontosabbjait. Maga a téma igen alkalmas a heroizálásra, a misztifikálásra, magunk viszont nem akartunk, úgy érzem, nem is estünk ennek csapdájába. Bizonyos értelemben „humanizálni” akartuk, a kulturhistória felé tágitani ezt a militáris témát. A tematika persze felborult a menetközben felmerült problémák, főként a külföldi múzeumok kényeszerű távolmaradása miatt.

Ma már elmondhatjuk, a huszárokat felkapta a sajtó, az írók és az elektronikus egyaránt. Persze, hálás a té-

ma, szép, színes a kiállított anyag, lehet bogarászni a tárlók között.

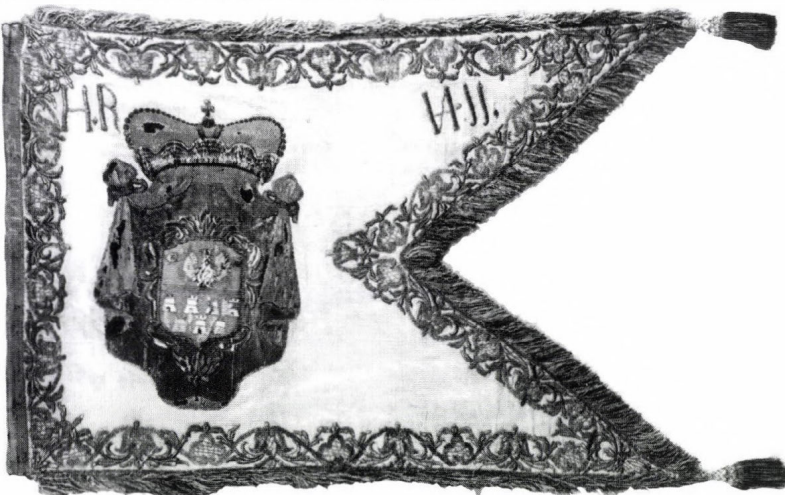
Unalmas lenne azzal traktálni az olvasót, milyen volt a köztes idő, másfél év, a tervezés és a rendezés között. Aki rendezett kiállítást, e tudásnak már birtokában van. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy kriminálisan rossz pénzügyi helyzetben fogtunk a munkához. A tervezett – igen feszes – költségvetésben a saját fedezet alig tette ki az egyötödöt. Végül is nem léptük túl a korábban megszabott keretet, melyet sikerült pályázatokon nyert nagyobb összegekkel és támogatóktól kapott természetbeni juttatásokkal gyarapítani. Legfeljebb amiatt sajnálkozhatunk, hogy mindenre nem futotta belőle.

S ez itt már az önkritika helye. Nem készült el a katalógus, mindenekelőtt pénzhiány miatt. Helyette, segítő a látogatót, megjelent egy kis formátumú színes füzet a huszárság történetéről. Viszont a korábbi gyakorlattól eltérően a huszárkiallításához plakátokat, képeslapokat, szórólapokat, ismertetőket adtunk ki. Nem sikerült – ugyancsak pénzhiány miatt (szállítás, biztosítás) – a külföldi anyag kölcsönzése. Elsikkadt ennélfogva a kiállítás egyik fontos mondanója, üzenete: a huszárság egyetemes jellegének hangsúlyozása. Jelen vannak természetesen a külföldi huszárok, „Európa huszárai”, azonban ebben a témában kénytelenek voltunk csak hazai anyaggal dolgozni.

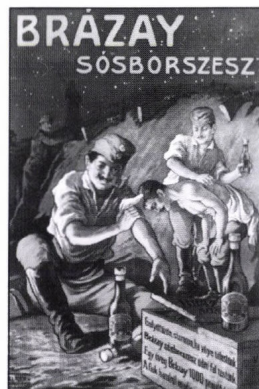
Hátránnyá vált a költségmegtakarítás miatt előnynek hitt, beépített installáció is. Kiderült, a hetvenes évtized elejének belsőépítészeti megoldásai, a mára művészi szempontból is elavult, de főképpen az anyagában elhasználdott bútorzat, a lambéria és a hátfalhoz simuló azonos méretű vitrinek sora nem alkalmas új kiállítás befogadására. Az ilyen installáció ráadásul egyáltalán nem „tárgybarát”.

Mindent egybevetve: a kiállítás kiötlője, rendezője igen tanulságos két évet tudhat maga mögött. Szellemi gyermekét pedig mára már képes kívülről is látni, látja erényeit, látja és érzi hátrányait. S egyúttal bejelenti, lesz folytatása a huszárkiallításnak 1998-ban is. Nem a Hadtörténeti Múzeumban – itt ez év őszén bezár, – hanem Gödöllőn, a Grassalkovich Kastélymúzeumban. ■

A 11. Székely Határőr Huszárezred zászlaja 1765 körül
Banner of the 11th Frontier Guard Hussar-regiment, c. 1765

Skultéti László a legöregebb huszár 90 éves korában, 73 szolgálati év után, 1825-ben
László Skultéti, the oldest Hungarian Hussar at the age of 90, after 73 service years, 1825

Plakát az első világháború idejéből
Advertising poster for alcohol rub from World War I

A kiállítás marketing terve

Fehér Ágnes

„... A marketing koncepció a vállalati szervezet működését a fogyasztói igények kielégítése érdekében integrálja a minél nagyobb nyereség elérésére.”
(Bauer-Berács: Marketing)

A múzeum esetében a nyereség nemcsak pénzben mérhető, hanem nyereség a presztízs, a megbecsülés, a látogatottság emelkedése, az oktatásban való sikeres részvétel. Ez koordináció és integráció nélkül nem érhető el. A múzeumok alapfunkciói: gyűjtés, állagmegóvás, feldolgozás, bemutatás csak a szinergia megvalósítása esetén adnak optimális eredményt.

Egy-egy esemény, egy kiállítás, tudományos konferencia; a kutatók új könyvének megjelenése; új szerzemény a múzeumban; újonnan restaurált tárgyak; díjak, elismerések odaítélése, mind-mind PR feladat, amely egyrészt ismertté teszi az intézmény tudományos munkatársainak munkáját, eredményét; másrészt a különböző sajtóorgánokban megjelenve presztízsertékű, bizalomépítő reklám.

A koordináció esetén felmerül a prioritások kérdése. Az 1996-os évben a múzeum kiemelt kiállítása a Huszárok – egy könnyűlovas csapatnem évszázadai c. kiállítás. Annak ellenére, hogy az év első felében öt kiállítást rendezett a múzeum, a munkatársak nagy része hónapok óta a milicentenárium kiállításán dolgozik.

A marketing stratégia kidolgozása után a PR munkára fektettünk a hangsúlyt.

- Részvettünk a Lovas Hagyományörző Egyesület közgyűlésén. Elértük, hogy ezt közös programfüzetet jelentessünk meg, kikötve, hogy minden reklám alkalmával közösen hirdessük „termékeinket”.
- A programokat célcsoportok és nem kronológia szerint csoportosítottuk.
- Kapcsolatokat alakítottuk ki az idegenforgalommal, utazási irodák, szállodák értékesítési vezetőivel, a múzeumban az évente megrendezendő idegenforgalmi sajtótájékoztatót kezdeményeztük.
- Előkészítettük a Honvéd Művész Együttés nyári programját a múzeum díszudvarán (különös tekintettel a János vitéz és II. János előadására).
- Szorgalmaztuk, hogy a kiállítás kiadványait igényes minőségben, ugyanannál nyomdánál ún. kiadvány-csomagként nyomtassuk.
- Megtaláltam a kiállításához kapcsolódó elárúsítóhelyhez egy marketing-szemléletű üzletembert.
- Pályáztuk, szponzorokat kerestünk a megvalósításhoz szükséges pénz előteremtéséért.

Szegmentáció – célcsoportképzés

- A kiállítás fő fogyasztói csoportja a magyar látogató, ezen belül is az iskoláskorú gyerekek, diákok.
- A külföldiekhez eljuttatott reklám a múzeum PR tevékenységét segíti, mert így
  - a turisták egyre nagyobb számban látogatják meg a múzeumot,
  - ha magas a tetszési index, ez még több látogatót vonz.

The Marketing Plan of the Exhibition

The marketing plan of the exhibition aims at making the exhibition attractive to a wide range of visitors such as infants and adults, Hungarians and foreigners. The plan includes two press conferences, one held three months before the opening of the exhibition in order to call attention to the exhibition and the related spectacular programs.

The promotion plan relies mainly on publications in addition to extra services and intends to involve foreign trade as well. Pricing was not exactly as planned and the number of visitors was lower than anticipated, nevertheless, proceeds of the given period increased to 400% from last year.

Gyerekfoglalkozás a Hadtörténeti Múzeum díszudvarán
Children's activity on the Ceremonial Courtyard of the Military Museum

Árképzés

A huszár-kiállítás kapcsán érdemes elgondolkodni, hogy milyen programprojektet alakítunk ki, és mennyiért adjuk. A Hadtörténeti Múzeumban a belépődíj felnőtteknek 100 Ft, diákoknak, katonáknak ingyenes, nyugdíjasoknak 50 Ft. Ez általában jogosít a múzeum megtekintésére.

Egy ilyen kiállítást, amely több mint egy éves előkészítő munkát igényelt a múzeum dolgozói részéről, amely a tudományos kutatások eredményeit látványosan, a látogató számára szórakoztató módon tálalja, értéke szerint külön meg kellene fizettetni. Így piaccgazdasági felfogás érvényesülésével az értékkel egyenes arányban kell, hogy nőjön az ár.

A rendes múzeumi belépőn kívül külön belépődíj szedésével kellene a kiállítást autentikussá tenni. Lehetne: felnőtt belépőjegy 200 Ft; gyerek belépőjegy 50 Ft; nyugdíjasoknak 100 Ft; családi jegy (2 felnőtt+2 vagy több gyerek) 350 Ft; civil szervezetek, munkahelyi csoportok számára „csoportos jegy” 1 000 Ft/20 fő.

Szponzorok keresése

A múzeumnak a kiállításokra költhető egész éves kerete a huszár-kiállítás költségvetésének 1/5-ét sem teszi ki. A múzeum támogatók nélkül egyáltalán nem tudta volna megrendezni a kiállítást.

A kiállítás rendezője szétküldte a támogatást kérő leveleket, a Nemzeti Kulturális Alaphoz és a Honvédelmi Minisztériumhoz pályázatot adott be. A kért összegek a kiállítás megrendezésére szolgálnak, propagandára, különböző szintű kiadványokra nem. Katalógus készítésére a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályára, szóróanyagok nyomására és rendezvények támogatására a Fővárosi Közgyűlés Kereskedelmi, Turisztikai és Fogasztási Érdekvédelmi Bizottságához adtuk be támogatást kérő pályázatot.

Felvettem a kapcsolatot az utazási irodákkal, turisztikai fórumokkal, szállodákkal, felajánlva programjainkat, amire csoportokat szervezhetnek. Az idegenforgalmi sajtótájékoztató több célt is szolgált:

- a) ráirányítottuk a figyelmet a múzeumra és a díszudvaron rendezett nyári előadásorozatra.
- b) A kulturális idegenforgalom bővítésére a szórólapokon szereplő programkínálat alapján;
- c) Segítünk (reményeink szerint) az idegenforgalom fellendülésében, ami főleg a turizmussal foglalkozó cégeknek jövedelmez, de a múzeum is profitál belő-

le mind anyagilag, mind erkölcsileg (image építés);
d) Az 1997 október végéig tartó kiállítást az idegenforgalmi cégek beépíthetik prospektusaikba.

A szponzorok keresésénél figyelembe vettük, hogy mely cégek lehetnek érdekeltek kiállításunk propagálásában, vezetőikről köztudott-e, hogy a magyarság, esetleg huszárság elkötelezettjei, esetleg a ló fontos szerepet játszik életükben.

Reklám

Plakátokon, szórólapokon hirdetünk. A nyomtatványokat eljuttatjuk az utazási irodákhoz szállodákhoz.

Az idegenforgalmi sajtótájékoztatóra (1996 április 23.) nemcsak az idegenforgalommal foglalkozó újságírókat hívtuk meg, hanem beharangoztuk a kulturális rovatoknál is. Áprilisban megjelentek a cikkek a készülő kiállításról és a látványos programokról.

Június közepén a kiállítás sajtótájékoztatójára került sor. Tervezzük az autóbusz-reklámot a 16-os autóbuszban. Ez a „mozgó reklám” a belvárost és a várnegyedet is bejárja.

Szolgáltatások

Tárlatvezetések (vári sétával is) Első napi bélyegzés (emléklapon, huszár bélyegsorral) Manuális foglalkozások gyermekek részére „A huszárnak jól megy dolga...” kiállításához kapcsolódóan 6-12 éves gyermekek számára összesen 12 alkalommal Szüni Dödö '96 keretén belül tárlatvezetéssel egybekötött manuális foglalkozások szervezése. Itt ólomkatona-öntésen, mézeskalács sütésen, csákó, dob készítésén, agyagozáson, ügyességi versenyen vetélkedően vehetnek részt a gyerekek. Ezt négy alkalommal huszárbemutató egészíti ki.

Látványos előadások

Zenés huszár felvonulás a várban a Honvédelem Napja alkalmából május 21-én.

Vivat huszár! – huszárgála. A Huszár és Lovashagyományörző Társaság zenés műsora a kiállítás megnyitójának alkalmából a múzeum díszudvarán június 27-én.

Huszárbemutató a várban. A Magyar Kaszkadőr Szövetség programja július 6-án, 7-én, 13-án és 14-én
IV. Nemzetközi huszártalálkozó és történelmi lovasbemutató (Ember és a ló 1000 éves kapcsolata.)

A Lovas Szövetség és a Magyar Huszár és Lovashagyományörző Társaság programja az Űgetőpályán augusztus 17–19 között.

János vitéz – zenés-táncos mesejáték. A Honvéd Táncszínház előadása a múzeum díszudvarán augusztus 24-én és 25-én.

Előkészületben:

Kodály Zoltán: *Háry János* (A Honvéd Művészegyüttes és a Thália Színház közös produkciója)

Huszár témájú játékfilmek

Nemzetközi tudományos konferencia szeptember 16 és 19 között az intézmény dísztermében.

Különböző szintű, a kiállításához kapcsolódó kiadványok: katalógus, vezető, levelezőlap, mappa, poszterek, kifestőkönyv

Múzeum-shop – A kiállítás 7. termében pihenőhelyet tervezünk, itt működne a múzeumi-shop, ahol kiadványok, műtárgymásolatok, gyerekjátékok lesznek kaphatók.

A kiállítás látogatottságának előrejelzésénél

Figyelembe vettük:

1. a múzeumbajárási szokásokat;
2. a többéves látogatottsági statisztikákat és
3. a reklám várható hatását.

A kiállítás közvetlenül a megnyitó után valószínűleg nagy érdeklődésnek örvend majd (17 000 fő/hó) Ez a következő hónapokban csak fokozódik, a csúcsra ér (18 000 fő/hó). A két hónap látogatottságában közrejátszik az idegenforgalmi szezon is.

Szeptemberben csökken a látogatók száma, bár még mindig magas (15 000 fő/hó). Ebben a hónapban szervezik az iskolák a múzeumlátogatást.

Októberben kevés a turista, de több iskola nálunk akarja ünnepelni október 6-át és október 23-át.

Novemberben, decemberben általában látványos csökkenés tapasztalható. Januárban a múzeum zárva tart. Februárban a tapasztalataink szerint legrosszabb a látogatottság.

Márciusban hirtelen megemelkedik a látogatók száma. Ennek oka a március 15-re való emlékezés. 1997-ben két vonatkozó kiállítást is láthatnak: „Budavára a miénk! – 1849. május 21.”, és a huszárkiallítás 1848-as huszárokat bemutató terme (15 000 fő/hó).

Április és május (11 000 fő/hó) látogatottsága jónak mondható. (Május 21-én – a honvédelem napján ismét huszárfelvonulás várható.)

Ha jól sikerül előkészítenünk az 1997-es évet, június-július-augusztusban a látogatók száma ismét 17-18 000 fő/hó lehet. Az 1997-es őszi látogatottság is valószínűleg 12-13 000 fő/hó marad.

* * *

A marketing terve három hónappal a megnyitó előtt készült. Addigra kinyomtattuk és az idegenforgalmi sajtókonferencián szétosztottuk a szórólapokat, amelyek a nyári programokat is tartalmazták.

A marketing koncepcióból megvalósultak – a tudományos konferencia kivételével – a kiállítás köré szervezett programok; megvalósult a kiadvány-project azonos grafikai ábrázolások szerepeltetésével, amelyeken kölcsönösen reklámoztuk egymást a különböző rendezvények szervezőivel. A marketing koncepció legsikeresebb és legeredményesebben megvalósult elképzelése a múzeumshop kialakítása.

A huszárkiallítás lehetővé tette, hogy felemeljük a múzeumi belépőjegyek árát és bár a kiállításra külön nem szedünk belépődíjat, a jegyekből származó pénzeszegek közel a négyeszeresére nőttek.

A látogatottság a marketing-terv előrejelzéséhez képest kisebb volt, de a havi bontás arányaiban egyezik. Kapacitás, energia és pénzhiány miatt a buszos reklám és a „Töltsön egy napot a múzeumban” c. komplex program elmaradt.

Meggyőződésem, hogy a kiállítás bebizonyítja: szinte semmiből sikeres, jól előkészített nagy kiállítást lehet csinálni. ■

Siker és fiaskó

a Hadtörténeti Múzeumban

– kiállításkritika

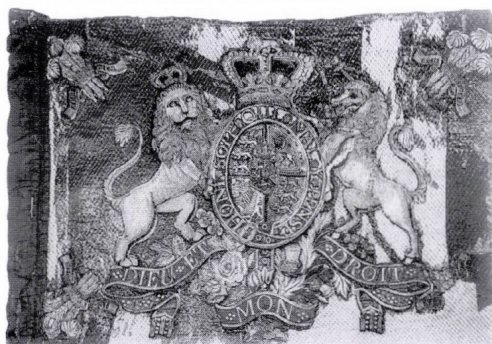
N. Kósa Judit

A Hadtörténeti Múzeum története, vagyis az a tény, hogy a gyűjtemény az egykori Nádor-laktanyában kapott helyet, alighanem még hosszú ideig meg fogja határozni az itt rendezett kiállítások formáját, hangulatát. Az egymásból nyíló szűk szobácskák sora mindenre ösztönöz, csak nézelődésre nem: az ember szíve szerint egyenesen végigmasírozna a kiállítás termein, olyannyira hívogató a sok-sok ajtónyílás mögött, a távolban felsejülő napfény. Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy legalább felerészben a múzeumi funkcióra merőben alkalmatlan épület okozza, hogy a mil-lecentenáriumi év egyik fénypontja, a nagyszabású Huszárkiallítás nem egészen az lett, amit vártam.

Elvárásaimat elsősorban egy beszélgetésre alapoztam, amelyet a kiállítás rendezőjével, Ságvári Györggyel folytattam a megnyitó előtt néhány héttel. Ahogy ez már lenni szokott, akkor még csak a legnagyobb méretű tárgyak – a lőfőurák és a huszártábor makettjei – álltak a végleges helyükön, félig voltak csak készen a tárlók és mindössze néhány zászló, szablya, csákó mutatta, mi minden lesz látható a végleges bemutatón. Ságvári György viszont lenyűgözően mesélt a tervekről, egy-két óra alatt többet tudtam meg tőle a huszárság történetéről, mint valaha is reméltem, és ami azt illeti, természetes fényben a termek is tágasabbnak tűntek.

A Hadtörténeti Múzeum alkalmatlan térszerkezetét azonban hiba volna teljes egészében felelőssé tenni a felemás végkifejletért. Felemás, mondom, hiszen a kiállítást két nézőpontból is vizsgálhatjuk. Ha a tudomány oldaláról vesszük szemügyre, bizonyára vitathatatlan a siker: annak ellenére, hogy elegendő pénz híján a legtöbb külföldi múzeum huszár-relikviái végül nem kaphattak helyet a várbeli tárlókban, a bemutató – a magyar anyagot illetően – példa nélkül álló módon teljes és gazdag. A termek bejáratánál elhelyezett történeti összefoglalók érdekesek és kimerítőek, a termeket végigjárva a látogató biztos lehet abban, hogy nincs olyan vetülete a huszárság életének amelyről ne tudhatna meg gyakorlatilag mindent.

Csak az a kérdés, hogy az átlagos látogató képes-e a kutató – azaz a történész végzettségű szakember – érdeklődésével végignézni hat teremnyi tárlót, nem lankad-e a kíváncsisága a huszadik csákó, harmincadik szablya után, nem adja-e fel, ha rájön: egyszerűen nem tud eleget ahhoz, hogy élvezze a látványt. A Hadtörténeti Múzeum rendkívül igényes és nagyszabású kiállításának megtervezői szemmel láthatóan nem számoltak azzal, hogy az átlagos látogatónak nincs elegendő ismerete, amelyre támaszkodva boldogan elmerülhet a részletekben. Márpedig tény, hogy hadtörténettel még az egyetemek történelem szakát elvégzettek is csak véletlenül foglalkoztak, a ma aktív korúak számára már nem közvetlen élmény az első vagy akár a második világháború, a közemberek, különösen a lakosság túl-

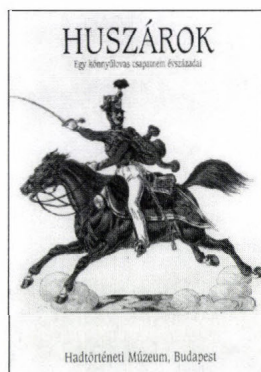

Az 5. huszárezred zászlaja, előlapján Nagy-Britannia címerével. Az ezred tulajdonosa az angol régensherceg volt, Széchenyi István hozta haza 1815-ben.

Banner of 5th Hussar regiment, which was owned by the English Prince Regent, with the arms of Great Britain on the front side. It was brought home by Count István Széchenyi in 1815.

A kiállítás katalógusa

The catalogue of the exhibition

nyomó részét kitevő városiak pedig alig tudnak valamit – például – a lovarkról. Így aztán semmi esélyük arra, hogy megértsék, mitől gyógy a *gyógypatkó* (ötödik terem), s egyáltalán, miben különbözik egy szokványos patkótól.

A kiállítás ugyanis alig magyaráz. A feliratok számszavúak, a különösebb háttérismeretek nélkül betévedő látogató, pláne ha nő, aligha tud mit kezdeni az ilyen információkkal: „*kovásból átalakított csappantyús lovassági pisztoly*”, „*előltöltő, Augustin-rendszerű gyutacsos lovassági karabély*”, „*1837 M. gyalogos tiszti szablya huszártisztek számára módosított változata*”. A beavatottak bizonyára élvezettel csettintenek, a kívülálló azonban csak bután nézelődik. Rádadásul az első teremben az íj használatát és a lószerszámot bemutató ábra teremtette hagyomány sem folytatódik hasonló, a megértést segítő rajzokkal.

Pedig lehetőség volna bőven. A második teremben például szemléletes források olvashatók a nemesi felkelést taglaló tárlóban. „*A Nemes Felkelő Lovasságra való Költség*” című irat felsorolja, milyen ruhája, felszerelése volt a huszárnak. Az efféle szavak azonban, mint *Hermezcsiziják*, *Szügyvellő*, *Farmatring* legfeljebb a fantáziát mozgatják meg, értelmük csak akkor válna

világossá, ha az iratot összekapcsolnák a következő teremben álló lóval és lovasával, és jelölnek, hogy mi micsoda. Hasonlóan érdekes a negyedik teremben olvasható kimutatás a huszár és lova megterheléséről. A 2,3 dekás zsebkendő, a 6 dekás kapca és a mindösszesen negyven kilónál is többre rugó teher (nem beszélve a hetven kilós huszárról) kifejezetten izgalmas, böngészni való információ – feltéve, ha kiemelés, „reklám” híján ráakad valaki.

Közhely, de erre a rendkívül tartalmas kiállításra bizony áll, hogy a sok tárgy között könnyen elsikkad a lényeg. A szemlélődés ellen hat a zsúfoltság, a böngészés ellen az, hogy a rendezők konzekvensen az eredetit és csakis az eredetit állítják ki. A második teremben például látható egy kitöltetlen, latin nyelvű élelmezési tábla: ugyanez kitöltve, magyarra fordítva roppant szemléletes volna még a gyerekek számára is.

Még ahol megtörik a tárlók szigorú sora, ott is rejtvényekkel találkozunk a képzetlen látogató. Az Európa huszárjai tabló (második terem) figuráiról nem derül ki, melyik milyen náciohoz tartozik, a harmadik terem kétségbeesett arcú ülő huszárról pedig csak Lotz festménye árulja el, hogy alighanem a kápolnai vereség miatt szomorúak; de hogy az mikor volt és ki vezette a hadakat, nem

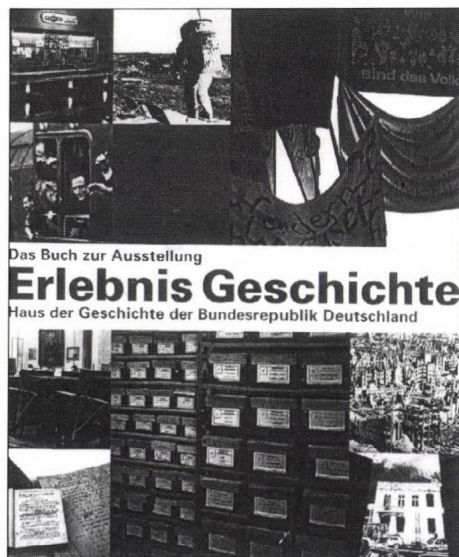
derül ki. Ami azt illeti, Bem lótakarója ebből a szempontból csak tévútra visz.

Mindezek után talán érthető, miért vélem úgy, hogy a kiállítás számos kuriózuma szinte elsikkad a látogatóra záporozó temérdek információ közepette. Az erőszakos katonaállításról szóló tanúvallomás, a valaha élt legidősebb huszár portréja, a lónak szóló első világháborús behívó vagy a távíróoszlopon ágaskodó huszár és a vasúti töltés oldalában legelő lovak képe életre szóló, megjegyezhető tudást jelenthetne, ha nem nyomná el a tengernyi, a memóriában menthetetlenül egybeolvadó szablya és csákó.

Mint ahogy – jegyzem meg halkán – egy strapabíró, megfogható, tán meg is mászható lómakett olcsó anyagból elkészített szerszámmal, néhány megtapogatható, veszélytelen szablya és papírcsákó olyan élményt jelenthetne, amely végső soron történelmi tudássá is válhatna a gyermekek számára, és vonzóvá – még vonzóbbá – tehetné a szemükben a múzeumot. Mégpedig az összes múzeumot. Mert a cél meggyőződéseim szerint mégiscsak az, hogy a múzeum a tudomány lábujjhegyen meglátogatható szentélyéből a tudás interaktív módon igénybe vehető, nem utolsó sorban szórakoztató forrásává váljon.

Az állandó kiállítás katalógusa

The catalogue of the permanent exhibition

A New Museum of Contemporary History in Germany

In 1982 Chancellor Kohl put forward in the Bundestag the proposal of setting up a centre of post-war German history putting both objects and documents of the period on display. After eight years of preliminary work the proposal became an act, passed by the Bundestag in February 1990, declaring the establishment of a museum which is basically a museum of contemporary history called 'Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland'.

Új kortárstörténelmi múzeum Németországban

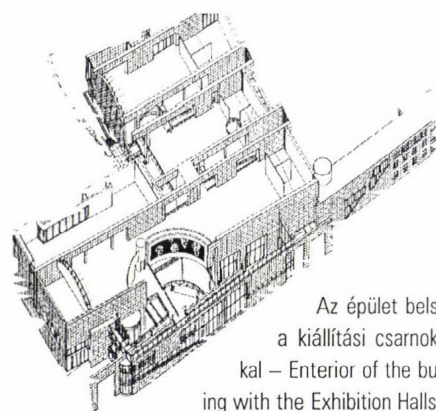
Horn Emil

(Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland / Az NSZK Történelmének Háza)

A német szövetségi parlament 1982 október 13-i ülésén Kohl kancellár javaslatot tett egy, az 1945 utáni német történelemmel kapcsolatos gyűjtemény létrehozására. E gyűjtemény célja „*német államunk és kettéosztott nemzetünk történelmének*” feldolgozása és kiállításán való bemutatása.

A javaslat alapján hamarosan elkészült az első koncepció, amelyet több mint 100 intézménynek, társadalmi csoportnak, ismert politikai, gazdasági és tudományos személyiségnek küldtek el véleményezésre.

A beérkező kritikák és vélemények alapján átdolgozott koncepció 1984-ben a parlament elé került, amely azt 1985-ben egy, a fenti név alatt felállítandó kortárstörténelmi múzeum alapjául fo-

Az épület belseje a kiállítási csarnokokkal – Interior of the building with the Exhibition Halls

gadta el. 1987-ben Kohl ismét megszólalt a parlamentben és kifejtette, hogy az NSZK Történelmének Háza (a továbbiakban: Ház) feladata a német történelmet úgy mutatni be a polgároknak, hogy azok identitását erősítse.

Az akkor már évek óta működő Ház létrejötté folyamatának végére végül is úgy tettek pontot, hogy létét és céljait 1990 februárjában törvénybe iktatták. Ezzel hivatalosan is megszületett az NSZK kortárstörténelmi múzeuma.

Miközben folyt a vita a Ház koncepciójáról, 1984-ben a bonni kormányzati negyed közelében – éppen az Adenauer-Allee-n – kijelölték az épí-

tendő múzeum helyét. 1985-ben pályázatot hirdettek az épület megtervezésére, amit egy braunschweigi építész páros nyert meg. Az első kapavágástól (1989 szeptember) a kész épület sajtóbemutatójáig (1993 július) eltelt négy év alatt egy igazán modern, a célnak minden szempontból megfelelő múzeumépületet emeltek.

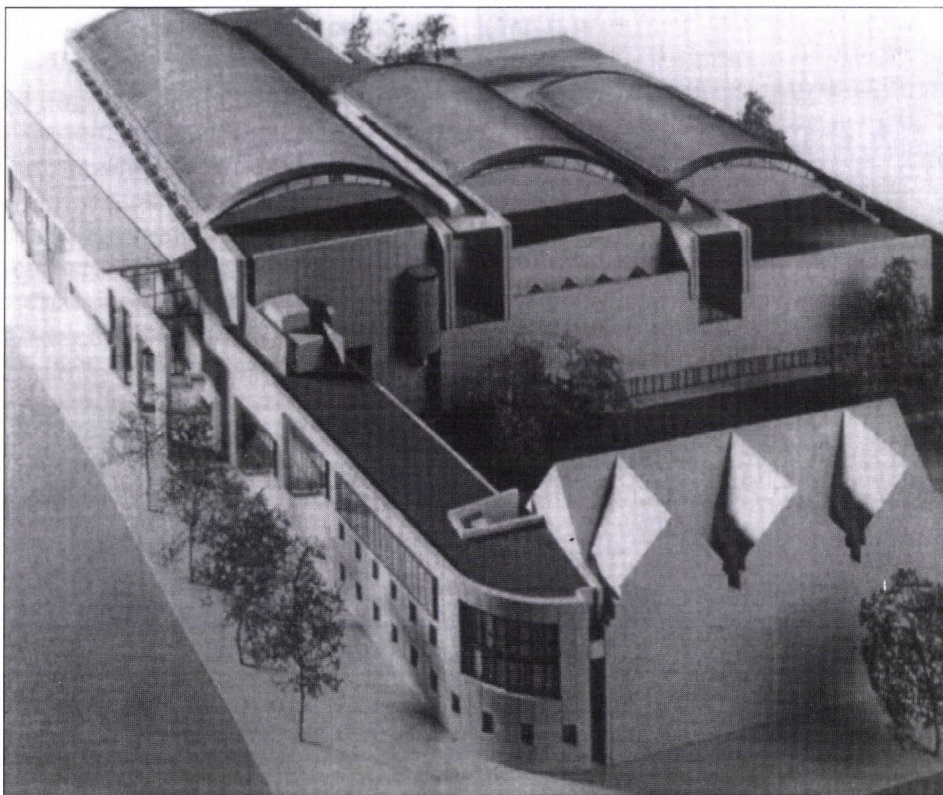
Az építési költségeket 1988-ban 116 milliárd márkában (több, mint 11 milliárd forint!) rögzítették. Az összapterület 22000 m² lett, az állandó kiállításra ebből több mint 4000 m²(!), az időszakira 650 m² jutott.

Az épület középpontjában kialakított hatalmas előcsarnok kiinduló és végpontja lett az állandó kiállításnak, innen nyílnak a különböző szerepet betöltő helyiségek: az időszakos kiállításoké, a multivízióé, a szemináriumoké, ill. konferenciáké, az információs centrum, a kávézó, az elárúsító bolt és a dolgozószobák. Az állandó kiállítás céljaira négy szinten 5-5 csarnokszerű termet alakítottak ki, amelyeket rámpák kötnék össze.

Az építés közben nagy meglepetés érte a tervezőket. Az alapok kiásásakor a régészek egy jó állapotban lévő II. századi római pincehelyiségre leltek, korsókkal és kis szobrocskákkal. Kiderült, hogy a bonni kormányzati negyedben korábban feltárt leletekkel együtt a pince is része egy 2000 évvel ezelőtti római kézművestelepnek, a Köln-Bonn-Koblenz útvonal mellett.

A tervezők és a múzeum tudományos munkatársai azonnal rájöttek arra, hogy ezt a rendkívül jelentős római műemléket be kell vonni a múzeum látóvilágába, annak ellenére, hogy a föld alatti és feletti világot két évezred választja el egymástól. A dolgot úgy oldották meg, hogy az előcsarnok padlózatába 16 üvegtéglát építettek, ezeken keresztül felülről lehet a pincét megtekinteni – mielőtt az ember lépcsőkön lemenve szemtől szembe is képet kap az egykori rómaiak életéből.

Rövid időre (vagy csak egy pillanatra) még egy problémával kellett szembe néznie mindenkinek, akinek köze volt az új múzeum létrehozásához. A német parlament 1992-ben úgy döntött, hogy ismét Berlin lesz Németország fővárosa, ahová 10 év alatt kell minden, a fővároshoz kötődő hivatalnak átköltöznie. Ez elvileg azt jelentette, hogy az új múzeumnak, mint a kormány által létrehozott intézménynek is Berlinben a helye. Végül a német építésügyi miniszter asszony, Irmgard Schwaetzer sietett a múzeum segítségére, megteremtve a megfelelő ideológiát a maradásra. Mint mondotta, a múzeumnak azért kell Bonnban maradnia, mert ez a város volt „a bázisa a mi liberális demokrata alkotmányunknak. Itt volt a bölcsője a mi mai demokratikus és szociális jogállamunknak. Bonn szimbóluma a Német Szövetségi Köztársaság sikeres nyugati integrációjának. Éppen ezért a Német Szövetségi Köztársaság Történetének Háza adekvát helye Bonn kell, hogy legyen!”

A múzeum épülete – The building of the museum

A nyolcvanas évek második felétől nagy lépésekkel és igen gyorsan megindul a gyűjtemények létrehozása. A módszer lényegében azonos a magyarországi múzeumok egy része – elsősorban az egykori Legújabbkori Történelmi Múzeum – által folytatottal. Tehát: figyelemmel a múzeum profiljára, a gyűjtemények fehér foltjaira, a tervezett kiállítások igényeire, a fontosabb napi eseményekre – a munkatársak meg- és felkeresték azokat az intézményeket, privát személyeket, hagyatékokat, ahonnan megfelelő muzeális anyagot remélhettek. Levelezték, telefonáltak, hirdettek, ócskapiacokat jártak, évi 40(!) árverésen vettek részt, jelen voltak az egyes megmozdulásokon, amelyek lezajlása után helyben elkérték a már szükségtelen transzparenseket, a rőplapokat, a jelvényeket stb. (Igy kerültek pl. a gyűjteménybe a szélsőjobb oldali merényletek, az antifasiszta tüntetések, vagy pl. az 1989-es Kelet-Berlin-i óriási megmozdulás anyagai stb.)

A gyűjtemény első darabja egyébként 1984-ből való, amikor egy akción megszerezték az OSRAM cégnek a 40-es évekből való zománcablóját. Az ezután meginduló gyarapodás gyorsaságánál csak az anyag sokrétűsége lett nagyobb. A háborút követő szükség- és segélycsomagoktól a berlini falig, a Magyarországon át kimenekített Trabanttól az ejtőernyőselyemből varrt esküvői ruháig, Warhol Willy Brandt portréjától a Bundestag régi padosraiig, átfogó plakát- dokumentum- és karikatúra gyűjtemény, stb. mind-mind része ennek a korábbi években havonta átlag 1000 darabban növekvő anyagnak.

A múzeum természetesen alaposan kiaknáz-

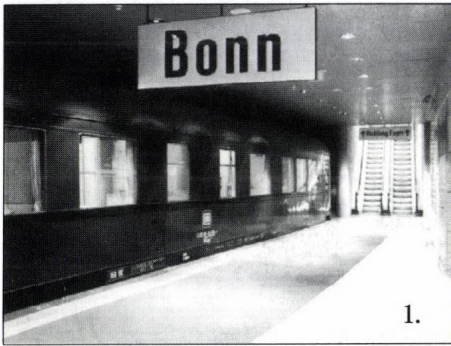
At that time the new building housing the museum was being built near the area of governmental buildings. It has a base area of 22 000 square metres, 4 000 square metres for permanent and 650 square metres for temporary exhibitions.

The permanent exhibition was opened by Chancellor Kohl himself on 14 June 1994. The mission of the permanent exhibition was formulated as follows: *the exhibition is designed to present visitors with the most significant political, economic, cultural, social and anthropological events of the last fifty years in order to enhance the development of citizens' national identity, a critical attitude towards their own history, and tolerance for otherness.*

Although the exhibition is academic in its concept it is not hostile to visitors. On the contrary, it makes use of all the methods that not only help the process of understanding but also make the visit to the museum an enjoyable event. With that in mind, the period of fifty years was broken up into five sections, each section having 4-5 main themes highlighted in order to make an impression on hasty visitors as well. Large size installations, various tricks and exhibitor's gimmicks serve the purpose of highlighting. Video players make an integral part of the exhibition, they merge with the exhibits. The organizers do not follow the established practice of using video films as an appendix to the exhibition and installing video players in separate rooms.

The short creation story of the 'Haus der Geschichte' justifies for the urgent need for museums of contemporary history, and the way it is arranged shows that means of easier understanding must not be banned from exhibition halls.

ta egyrészt azt a tényt, hogy a kancellártól lefelé maga mögött tudhatta az egész államhatalmat, másrészt, hogy ez a korszak a német (csak a német?) muzeológusoknak nem tartozik a legfelkapottabb érdeklődési körébe, így a „terepen” még sok lelet felbukkanására van remény...

Nyilvánvaló, hogy kormányzati támogatás nélkül nem kerülhetett volna a gyűjtemény (majd az állandó kiállítás) kitüntetett darabjai közé pl. Hermann Göring 1937-ben épített 24 m hosszú, 68 tonnás vasúti szalonkocsija, amit a háború után a szövetségesek lefoglaltak és amelyet 1949-1973 között az NSZK kancellárjai használtak – Adenauer pl. ezen utazott Moszkvába, ahol a vagon – azt hitték – lehallgathatatlan tárgyalóként használták. A szalonkocsi számára az alagsorban, (ami egyben lejáró a metróhoz) felépített vasútállomás és a kapcsolódó dokumentációs anyag az állandó kiállításnak muzeológiai legjobban megoldott és leglátványosabb része. (1)

Állami segítség könnyítette meg a Házba kerülését olyan daraboknak is, mint pl. Adenauer Mercedese vagy az a fából rusztikusan kifaragott két szék és asztalka, melyeket 1990-ben a német egységről tárgyalva, Kohl és Gorbacsov használt a Kaukázusban. (Arra, hogy ezek a bútordarabok miért nem egy oroszországi múzeumot gazdagítanak, legalább kétféle magyarázat lehetséges. Az egyik, hogy akkoriban még az ottani muzeológusoknak kisebb gondja is nagyobb volt annál, mint ilyesmivel törődni. Másfelől, megszerzésük érdekében a németek nyilván mélyen a zsebükbe nyúltak, még akkor is, ha hivatalosan a Gorbacsov-alapítványtól kerültek a múzeum birtokába.)

Kinkel külügyminiszter jóvoltából lett pl. a múzeumé az ún. „négy plusz kettő” vagy más néven a „német egység” hatalmas kör alakú asztala, amely mellett a négy szövetséges hatalom és a két német állam képviselői tárgyaltak a német egységről 1990-ben. Ilyen háttér mellett még külföldön is könnyebb volt gyűjteni. Egy hadizsákmányként 1945 után Oroszországba hurcolt köszörfűgép áll pl. a kiállításban: orosz kollégáik segítségével német muzeológusok fedezték fel az egyik orosz gyárban, aztán sikerült a diplomáciát is igénybe véve megfelelő cseredarabért begyűjteni. Hasonló módon kerülhetett ide az emlékezetes szomáliai ENSZ-akcióban résztvevőktől egy „múkarácsonyfa” és néhány kéksisak.

Végül megemlítendő, hogy a múzeum része lett 1994-ben az egykori Össznémet Intézet ha-

talmas könyvtára is: 50 éven át ide gyűjtötték össze az NDK-ra vonatkozó újságokat, folyóiratokat és egyéb publikációkat úgy, hogy e könyvtárat a téma kutatója nem kerülheti el.

Amikor Kohl kancellár 1994 június 14-én ünnepélyes külsőségek közepette megnyitotta az új múzeum állandó kiállítását, elégedetten nézhetett körül. 12 évvel korábbi javaslatát láthatta megvalósulni: a háború utáni Németország történetével foglalkozó, a modern technika minden eszközével felszerelt, gazdag gyűjteménnyel és kitűnő szakembereivel rendelkező kortárs történelmi múzeum létesült. Ráadásul mindez egy olyan vadonatúj épületben, amelyben lehetővé vált egy tudományosan megalapozott, látogatóbarát, sokrétű eredeti anyagot felvonultató, modern rendezői szemléletről tanúszkodó, ismeretterjesztő, sőt jó értelemben vett populáris kiállítás megrendezése. Egy olyan kiállításé, amely a háború utáni Németországnak nemcsak politikáját, de társadalmát, kultúráját, gazdaságát és mindennapjait is képes felidézni. Amelynek szemlélete, mint ez a létrehozói állandóan hangsúlyozzák, saját történelmük iránt messzemenően önkritikus. (Ahogy egyikük fogalmazott: „Igyekezünk a Szövetségi Köztársaságról egy minden lakozástól mentes képet adni”.¹)

A szoros kronológikus rendbe szedett kiállítási anyag öt részre osztva tárja elénk 50 év történetét. Az öt rész:

1. A múlt terhe és Németország megosztása (1945–1949).
2. Az újjáépítés éveit Nyugaton és Keleten (1949–1955).
3. Az Adenauer-korszak és az NDK belső fejlődése (1956–1963).
4. Folyamatosság és változás (1963–1974).
5. Új kihívások, Németország egyesítése és az út Európába (1974-től napjainkig).

Az, ahogyan a rendezők ezt az öt részre osztott 50 évet bemutatják és amennyi alapterületet erre szántak, lehetővé teszi, hogy a kiállítás betöltse egy igazi és valódi (sajnos, még manapság is csak kevés helyen látható) történelmi kiállítás szerepét. Egy-egy korszakot úgy állít a látogatók elé, hogy azok akkor is fogalmat alkothassanak az illető ország vagy város történelméről, ha erről korábban nem voltak ismereteik. És ahonnan ezért történelmi ismeretekben gazdagabban, a korábbi korszakok „levegőjét” megérezve távozhatnak.

Az objektivitásra törekvő történelemszemlélet a kiállítás számos pontján, de leginkább a múlttal is foglalkozó első részben érhető tetten. Az ország (sőt, a világ e részének) rombadöntéséért a náci rezsimet teszik felelőssé és nem keresnek kibúvókat. Kiderül a kiállításon, hogy a háború vége egyben a felszabadulás napja is volt, főleg a koncentrációs táborok foglyainak, a kényszermunkásoknak, a milliónyi hadifogolyoknak. De beszélnek a dokumentumok, fényképek arról, hogy a hatalmat gyakorló szövetséges ka-

tonai erők, a közöttük hamarosan kialakuló ellentétek dacára abban mindig egyek voltak, hogy a nemzeti-szocialista rendszert felszámolják és egy Németországból kiinduló újabb háború lehetőségét kizárják. És a rendezők, úgy tetszik, „tisztességét” bizonyítja az a zárt tér is, amelybe belépve a látogatót a félhomályban az elpusztított német zsidók neveinek filmszerűen mozgó végtelen sora rendíti meg.

Külön kell szólni az NDK-nak a kiállításon való szerepeltetéséről. A két ország általában párhuzamosan áll egymás mellett a kiállítóterben, (jóllehet a kiállítás egyik hibájaként felróható, hogy az egymást elválasztó határok nem mindig egyértelműek). Tény viszont, hogy a kiállítás szigorúan a tények bemutatására szorítkozik és nem folytat populista propagandát.

Az anyag összeállítói figyelembe vették, hogy jóllehet eredetileg a kiállítást csak az NSZK történetének szentelték, már az első tervekben is helyet kapott benne az NDK. Az erre szánt alapterületet ill. kiállítási felületeket viszont az 1990-es egyesítés okozta új helyzethez igazodva a rendezők jócskán megnövelték. Mi több: a megnyitó ünnepségre komponált dzsessz-zenekari műbe a szerző beleszótta a két német himnusz dallamait!

Az NSZK polgárai jóval kevesebbet tudnak az NDK politikájáról, társadalmáról, mint fordítva. Ezért kellett a kiállítás szövegeit szemantikailag is ellenőrizni, hiszen bizonyos szavak (pl. a párt) egy volt NDK-s látogató számára sokkal negatívabb kicsengésűek, mint nyugaton élő honfitársának.

Az a tény, hogy a szakemberek igyekeztek az NDK megítélését illetően objektívek, itt-ott elnézőek maradni, nyilván abból is adódik, hogy mégiscsak németekről van szó. Ez azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy időnként nevétségessé, mások félelmetessé tegyék az eredeti vagy „csinált” anyagokat. Jó módszernek bizonyult ugyanakkor tematikai súlypontok kialakítása: sikerült ezáltal egymással szembe állítani Kelet és Nyugat eltérő vagy ellentétes tendenciáit, törvényeit, eljárásait, szabadságfokát, ill. annak hiányát (pl. a két ország állampolgárainak érintkezési lehetőségei, az utazás szabadsága, stb.).

E röviden vázolt tartalom megjelenítését a múzeum példászerűen oldotta meg. Mindvégig megfigyelhető az a törekvés, hogy a széles értelemben vett korszakokat átélhető élményként tállalja, hogy nemegyszer szórakoztató eszközökkel segítsen megkönnyíteni a mondanivaló megértését. Ugyanakkor – és ezt hangsúlyozni kell – mindenkor a tudomány eredményeire támaszkodva alakították ki a témaköröket, egyszer sem feledkezve meg arról, hogy nem tanulmányról, hanem múzeumi kiállításról van szó, ahol az eredeti muzeális tárgy, mint a tudományos eredmények forrása, mint a korszakok „levegőjének” fel- és megidézésének eszköze az „alapanyag”. Ez kísé-ri végig a látogatót a kiállításon és „kézzelfogható” távolságból sugározza magából azt a „pikan-

tériát", ami egyediségéből, történeti tanú-mivoltából adódik.

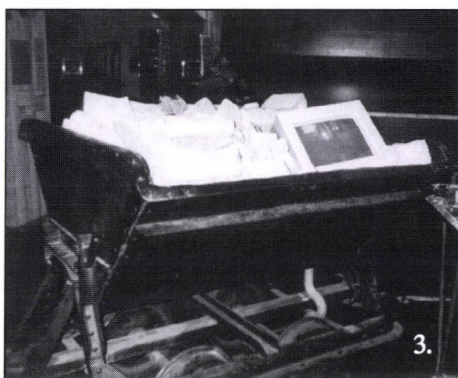
A kiállítás szerkezetének kialakításakor a rendezők, kétféle látogatótípussal számolva (a „sietős” és a „böngésző”) mind az öt korszakon belül kialakítottak 4-5 csomópontot. Ezek az adott térben méreteik és megjelenítésük módszerei miatt a leglátványosabbak, így a „sietős” is szerkezethet a lényegét illetően információkat. Nézzünk néhány példát ezek közül.

A rombadőlt, megszállt, zónákra osztott, gazdaságilag a padlón lévő és gyakorlatilag már 1948-ban kettévágott Németországról szól a kiállítás első része. Ebben kiemelt helyet kapott egy romos téglafalakkal álló installáció. Egyik oldalán a még el nem takarított náci múlt propaganda maradványai, majd egy amerikai jeep, a szövetségesek zászlói, valamint a romos falakba belevágot, dokumentumokkal teli kis tárlók. Az egészből kiolvasható a (kiállításon is végigvonuló) szándék: az eredeti tárgyakat, dokumentumokat olyan nem eredeti, „csinált” az eredeténél jóval nagyobb tömegű és méretű környezetbe helyezni, amelyben a muzeális darabok mintegy „játszani” kezdenek. (2)

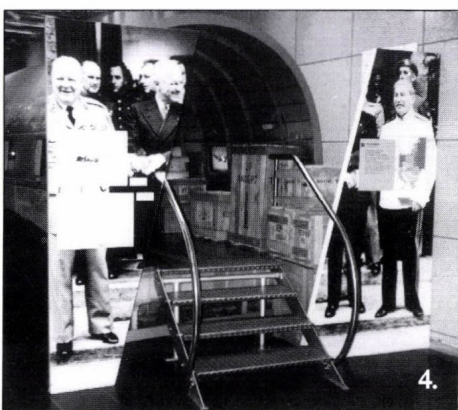

Két másik témarész igen jó példa arra is: hogyan helyes a videót történeti kiállításon alkalmazni. Egy interaktív, minden szempontból látogató-központú újkortörténeti múzeum nemigen teheti meg, hogy ne alkalmazzon kiállításain mozgókép- és hanganyagot, fontos kiegészítésként! De: a konzervatív kiállítások, csak hogy ne érje rendezőiket az elmaradottság vádjá, egy-egy tárlatukba itt-ott beállítanak videovetítőket melyek a kiállítóteremtől elkülönítve, afféle vakbélnyúlványként tekinthetők meg. Holott egy kiállítás nem néhány video-készülék beállításával válik korszerűvé (mint ahogy konzervatívva sem ezek hiányával). Amíg a mozgókép- és hanganyagot nem csak információ kiegészítésként, a kiállítás szerves részeként alkalmazzák, hanem annak fő mondanivalóját akarják velük elmondani (vagyis egy másik műfajjal az eredetit helyettesíteni) – addig ezek az eszközök muszáj darabok, önmaguk fontosságát hirdető maradnak.

Ezen a kiállításon nagyrészt elkerülték ezt a hibát. Kíváló ötlet a romos téglákkal megrakott csille, amelybe egy kisképernyős, formájában is

téglához hasonló készüléket helyeztek el. (3) De szerves része lett az egyik kiemelt témának (a berlini légihidról van itt szó) a másik kis videó, amely a szállító repülőgépből elhelyezett ládák közé került. (4)

A témák kiemeléséhez e kiállításon semmilyen ésszerű eszköz igénybevételelől sem zárkóztak el a szakemberek. Egy pillanatig sem féltették tudományukat a jó értelemben vett populáris tálalástól. Nem vették át nem kevés kolléga „mi félszavakból is értjük egymást” kiállítás-rendezői szemléletét, amelynek eredménye a tudományos zártkörűséget árasztó, a „plebs” színvonalára leereszkedni nem akaró, azt éppen ezért a múzeumtól (mint unalmas dologtól) elriasztó tárlat.

A Bundestag régi üléstermének bútorait úgy helyezték el, hogy a látogató beleülve nézheti az elnöki pulpitus fölötti nagyméretű képernyőn az egykori honatyákat láttató híradót. (5)

Képletesen a Holdra is léphetünk, ha végigmegyünk egy ferde rámpán: úgy állították össze és olyan – részben eredeti – anyagokkal vették körül, hogy a fentlévő óriásfotónál állva az ember megérti azt az eufóriát, amely a világot az ember Holdra szállásakor előntötte.

Az 50-es évek stílusában felépített kis mozi-ban korabeli filmeket nézhetünk, a kirakatban régi plakátokat és sztárfotókat tanulmányozhatunk: az egészből csak az utóbbiak eredetiek, mégis éppen e korhű installáció keretei között válnak igazán élővé. (6)

Példaszerűen sikerült megoldani a német ipar 50-es évekbeli exportjának bemutatását is: óriásfotóval „magnóvált”, a néző felé nyitott,

vasajtós, szállítószalagos raktárban eredeti nyitott ládákat láthatunk a bennük elhelyezett ugvancsak eredeti exportcikkekkel. Gondoljuk meg: egy konzervatív kiállításon ezek néhány üvegvitrinben, esetleg üvegpalcokon sorakoznának egymás mellett, kis cédulákkal ellátva... (7)

A kiállítás rendezői – és ezt a Magyarországról jött vendég meglelégedéssel nyugtázta – feltűnően sokszor használták az óriásfotó nyújtotta lehetőségeket. Szinte minden fontosabb témánál ott van háttérként, ill. az eredeti anyaggal összeolvadva, annak mondanivalóját felerősítve vagy összefoglalva, információt adva vagy éppen hangulatot teremtve. Mint e pályaudvaron várakozó vendégmunkás figura mögött, amely az éppen elrobogó vonatot ábrázolja. (8)

A legötletesebbek közé talán a feketézőket megjelenítő utcai jelenet tartozik. Az egész együtt-

test egyetlen eredeti tárgy, egy katonai cigarettaköré szervezték, mégis az egyik legjellemzőbb része lett az életmóddal foglalkozó anyagnak. (9)

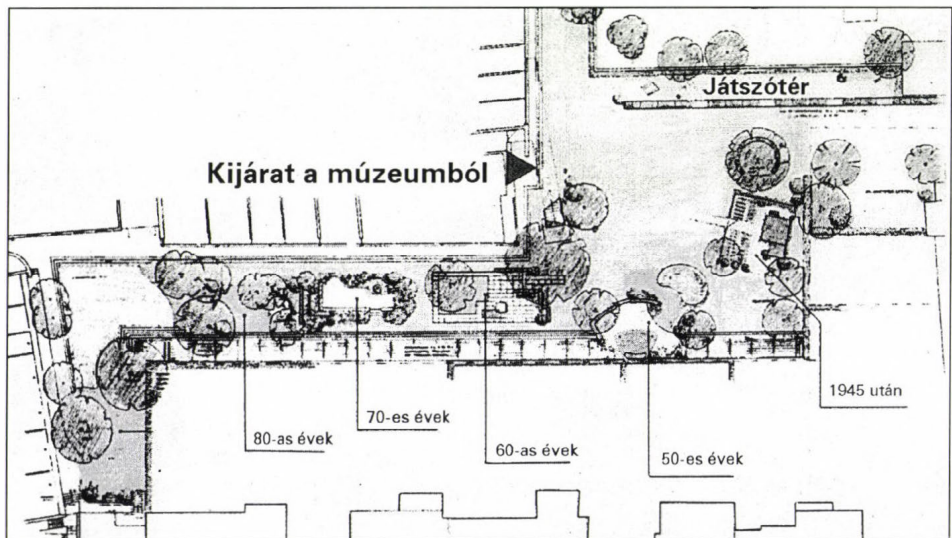
Ilyen és ehhez hasonló, a konzervatív muzeológusok által – ha nem is nyíltan – de eretneknek tekintett módszerrel tele van a kiállítás, amely viszont ettől vált élővé, sokatmondóvá, sikeressé. Apró technikai ötlet: az 1966-os németországi nagykoalíció tagjainak óriásfotóján minden szereplő rugóval ellátott, az életrajzát tartalmazó kihúzható táblácskát kapott. Ha elengedjük, visszaugrik a helyére. Ezáltal csak keskeny csík szükséges az egyébként nagy helyet elfoglaló feliratokhoz, nem is beszélve a nézővel létrejövő interaktív kapcsolat előnyéről. (10)

Végül meg kell említeni a kiállításnak egy olyan témakörét, amellyel – tudtommal – más történelmi kiállításon még nem találkoztunk. Egy, az épületen kívül létesített nagy alapterületű kertről van szó, amit a rendezők öt részre osztot-

tak fel azért, hogy a kiállítást kiegészítve a különböző korszakok kertkultúrájának bemutatásával bővítsék életmóddal kapcsolatos ismereteinket. Az öt rész közül az elsőben a háborút követő évek házikertjét idézik fel, amikor a lakosság maga igyekezett krumpli, zöldség és gyümölcs szükségleteit megtermelni. A másodikban az 50-es évek kerti bútoráival (pl. hollywoodi hintákkal) érzékeltetik az amerikai kultúra befolyását, a szabadidős presztízsszempontokra ügyelő tendenciák eluralkodását. A harmadikban már tanúi lehetünk a 60-as évek gazdasági csodájának: az úszómedence válik státuszszimbólummá, kiegészülve itt-ott egy kis fűszerágyással. A 70-es években a műanyag és a beton válik a kertben általánossá, a természet hátrahúzódik a divatossá váló talpfák, mű-kösziklák és cölöpök elől. A 80-as évek kezdik visszacsalogatni a természetet és a kertekben a vadvirágos mezők veszik át a terepet.

Mindezt kiegészíti egy gyermekjáték kiállítás, amely a háború végétől sorakoztatja fel a gyermekjátékszereket eszközeit. A látogató, amikor mindezt a szabadban megtekinti, egyben lehetőséget kap arra is, hogy a sok-sok látnivaló után kissé kipihenje a kiállítás fáradalmait. (11)

A recenzor itt most letehetné tollát. De nem teheti, hogy ne szóljon a kiállítás egyetlen alapvető hibájáról. Arról van szó, hogy a fantasztikusan nagy és érdekes anyag egyszerűen – természetesen – megemészthetetlen, bármennyit is segítenek a rendezők jobbnál jobb ötletei. A vizsgatérő látogató nyilván előnyösebb helyzetben van a többséggel szemben, amelynek nincs módja látogatását megismételni. Éppen ezért kellett volna az installáció stílusjegyeit, színeit, struktúráját egységessé tenni teremtől teremtől (vagyis korszakokként) egymástól eltérően meghatározni, megtervezni és kivitelezni. Félő, hogy még a legfigyelmesebb látogatóknak is csak egy-egy különösen jól megoldott részlet marad emlékezetes, az egész viszont rövid idő alatt valószínűleg teljesen összekeveredik a fejében. Erre egy, célkitűzésében hangsúlyosan látogatóbarát múzeumnak különösen ügyelnie kellett volna.

Ezt leszámítva viszont elmondható: a 20. század végén a németek, felismerve egy kortárs-történelmi múzeumnak igényét és szükségét, alig két évtized alatt megteremtették a magukét. Amivel sok szempontból (beleértve kitűnő állandó kiállításukat) példát mutattak sok európai országoknak is.

* * *

Amikor egy új kortárs-történelmi múzeum születéséről írtam ezeket a sorokat, furcsamód egy rekviem hangjait is kihallottam az írógép zörgéséből. Rekviemet egy magyar kortárs-történelmi múzeumért. Amelyet át- és meggondolatlanul, különböző ostoba politikai megfontolások miatt 1989 végén egyetlen tollvonással megszüntettek. Akkor, amikor német megfelelőjét éppen építeni kezdték.

A megszüntetés következménye a nagy eufémizmussal „egyesítésnek” nevezett beolvasztás lett: a modernet, az aktívát, az új utakat mutatót lökték a konzervatívizmus karjaiba.

Amit az új német múzeumról ígylektem bemutatni, az európai muzeológia mai, követendő útjáról szólt – szándékaim szerint. Ami idehaza egy hasonló jellegű, közel 35 éves múzeummal

történt, nem más, mint visszalépés. Ezért a rekviem. A magyar kortárs-történelmi múzeumért, amelyet a legutóbbi években Legújabbkori Történelmi Múzeumnak hívtak ...²

Jegyzetek

1. Az ilyen szemlélet ráférne egynémely hazai történelmi kiállításunkra is. Kevesebb lenne a múlt szakadatlan és kritikátlan dicsőítése és az abban mégiscsak előforduló „rosszért” a felelőssé folytonos áthárítása külső tényezőkre.

2. Itt kell köszönetet mondanom a bonni múzeumnak, különösen dr. Peter Hoffmann sajtófőnöknek a kedves fogadtatásért és e cikk megírásához, illusztrálásához nyújtott segítségéért.

Számvetés

Száz éves az Iparművészeti Múzeum

Lovag Zsuzsa

Pontosabban már elmúlt, kétszeresen is. Alapításának első dátuma 1872, amikor az országgyűlés 50 000 forintot szavazott meg a felállítandó „Mű- és Iparmúzeum” alapítására, kimondva „...hasznosságát és szükségét, jó-tékony hatását és befolyását az ipar fejlesztésére.” Az országgyűlésnek ezt a határozatát a korszak szellemi életének három kiemelkedő egyénisége, Ipolyi Arnold műgyűjtő és műpártoló tudós püspök, Pulszky Ferenc a Nemzeti Múzeum igazgatója és Römer Flóris szerzetes-régész befolyásolta.

Az iparművészeti múzeumok a XIX. század szülöttei, azé a századé, amelyik megteremtette a gyáripart és rendületlenül hitt a haladásban. Ennek jegyében rendezték meg az első világi kiállítást 1851-ben Londonban, ahol a haladás árnyoldalai is megmutatkoztak: az, hogy a szériában készülő tömegáru esztétikailag nem versenyezhet a korábbi időszakok kézműves termékeivel. A historizmus korában erre a kihívásra nem is születhetett más válasz mint az, hogy a színvonal emelésére a múlt művészi igényű mestermunkáit kell például venni, gyűjteni és tanulmányozni. Erre a célra alakult az első gyűjtemény 1857-ben, a londoni South Kensington – ma Victoria and Albert Museum –, majd hét évvel később a bécsi Museum für Kunst und Industrie. Az 1872-es országgyűlés ugyanerre a célra szavazta meg a tekintélyes összeget, amelyet teljes egészében műtárgyak vásárlására fordítottak, a válogatással szinte máig meghatározva a múzeum gyűjtőkörét. Elsősorban technikatörténetileg jelentős antik edények és textíliák mellett magyar ipar- és népművészeti tárgyakat vettek és az 1873-as bécsi világi kiállításon igen jelentős modern anyagot. A Nemzeti Múzeumból átadott itáliai bronz- és majolikátárgyakon kívül a gyűjteménybe került Xantus János 1869-70-ben tett kelet-ázsiai expedíciójának anyaga is.

A gyűjteménynek először a Nemzeti Múzeum adott otthont, de 1877-ben már a Sugár úti új Múcsarnokba költözött, fenntartása költségeit pedig beiktatták az állami költségvetés keretei közé. 1880-ban megnyílt mellette az Iparművészeti Iskola, ahol a múzeum gyűjteményeire támaszkodva oktatták az iparrajzot és a stílustörténetet.

A múzeum történetének „aranykora” kezdődött ezekben az években. 1881-ben kezdte meg működését az a két kitűnő szakember, akik évtizedek munkájával országos jelentőségű intézménnyé tették az Iparművészeti Múzeumot. Ráth György kúriai tanácselnök és műgyűjtő igazgatóként, Radisics Jenő pedig múzeumőrként képes kalauzokkal kísért szakkiállításokat rendeztek, 1885-ben pedig Ráth kezdeményezésére megszervezték az Országos Magyar Iparművészeti Társulatot. Többszáz

alapító tagjának névsora I. Ferenc József Őcsászári és királyi felségével kezdődik, egyházi méltóságokkal, városi hatóságokkal, művészekkel, mesterekkel, régiségkereskedőkkel folytatódik, a betűrendes lajstromban utolsó a Zsolnay gyár. Ugyanebben az évben indult meg a múzeum és a Társulat folyóirata, amely megszakítás nélkül jelent meg 1944-ig, változó címmel de változatlanul magas színvonalon.

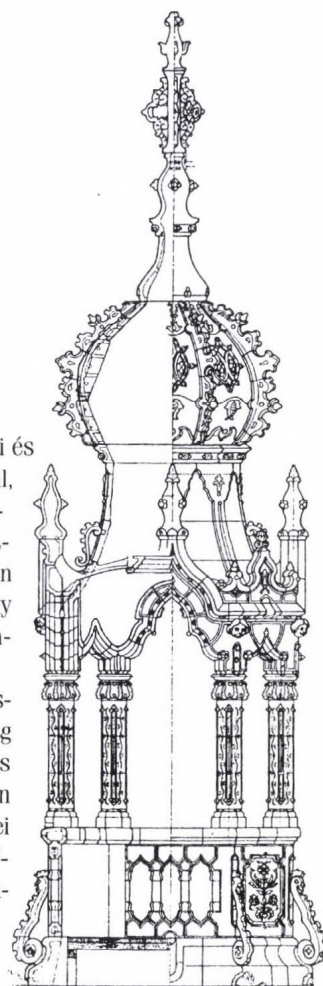
Az egyre gyarapodó múzeumi gyűjtemény és az iskola végleges elhelyezésére 1890-ben vásárolták meg az Üllői úti telket és kiírták az épületre a titkos, jeligés pályázatot. A 12 pályamű közül a zsűri Lechner Ödön és Pártos Gyula tervét fogadta el, a pályamű erényei között méltatva „az épület jellegéhez illő szabad, egvéni felfogású architektúrát” és azt, hogy díszítésére, falainak és tetőzetének burkolására hazai anyagot, a Zsolnay gyár kerámiáit használja fel.

Az építkezés 1893 őszén indult, s a millenniumi ünnepségsorozat befejező aktusaként 1896 október 25-én Ferenc József felavatta a múzeum épületét. Ennek az eseménynek századik évfordulóját ünnepeltük tavaly, a millicentenárium évében.

Az épület Lechner Ödön életművének, a magyar építészeti formanyelv megteremtésére tett erőfeszítéseinek kiemelkedő alkotása mind stílusát, mind merész és korszerű, acélkonzolos térbeli szerkezetét tekintve. Az acélszerkezet tette lehetővé a hatalmas, nyitott, három szintet összekapcsoló belső térkiképzést, az üvegtetővel fedett központi csarnokra keleties ívekkel nyílnak a földszinti és emeleti galériák. A – már az építés idején feltörő és állandóan szivattyúzott – talajvíz elvezetésére kétszintes pincét terveztek, az alsóban kazánházzal és ciszternával, a felsőben raktárakkal.

Az új épületbe költöző múzeum főigazgatója Radisics Jenő lett, aki haláláig, 1917-ig állt a múzeum élén. Konceptiózusan és óriási szaktudással gyarapította a gyűjteményeket, nagy nemzetközi aukciókon, gyűjtőutakon, bel- és külföldi gyűjtőktől, műkereskedőktől. Biztos ízlésének köszönhetően az 1900-as párizsi világi kiállításon és Londonban, Bécsben vásárolt szecessziós gyűjteményünk világszínvonalú műalkotásokat tartalmaz. A művészekkel, gyűjtőkkel, kereskedőkkel kialakított kitűnő kapcsolatok is számos értékes ajándékkal gyarapították a gyűjteményeket.

Az „aranykor” kiállításai a régi és a kortárs iparművészet bemutatását egyaránt vállalták, utóbbiak célja – Radisics szavaival – az volt, „...hogy műiparosaink állandóan tájékozva legyenek a legjaváról annak, ami a külföldi iparművészetet foglalkoztatja.” Az Iparművé-

The One Hundred Year-Old Museum of Applied Arts

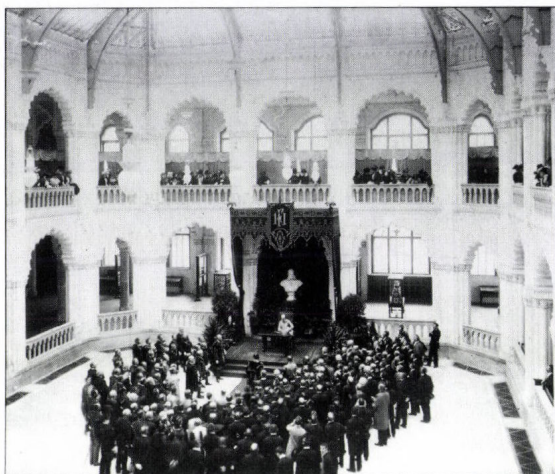
There are two dates signifying the establishment of the Museum of Applied Arts, (MAA) the first one being 1872, when the Diet passed a 50 000 Florin expenditure of the budget for the establishment of a Museum of Artifacts and Industrial Products. Its underlying purpose was the same as that of the museums in London or Vienna, the first ones of their kind to have been established in Europe, to collect and hold up the sophisticated artifacts of earlier periods to the modern industry of mass production.

The second date of establishment signifies the opening of the building of the MAA on 25 October, 1896. This is also the start of a golden age of the most dynamic development under the management of Jenő Radisics, which was cut short by the First World War.

I. Ferenc József az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és Iskola palotájának alapkövetéi ünnepségén, 1896 október 25-én

Franz Joseph I at the ceremonial foundation-stone laying of the Palace of the Museum and School of Applied Arts, 25 October 1896

New purchases from both Hungary and abroad extended the range of exhibits, and the exhibitions of the MAA mediated the new trends to domestic artists, industrial designers and the public. Our abundant and high standard style 1900 exhibits were actually contemporary acquisitions.

In the grim economic situation succeeding the First World War, when the country lost two thirds of its territory, the MAA was merged with the Historical Museum. The age of lost independence and stagnation lasted from 1922 to 1948.

By the time of the reconstruction work following the Second World War the MAA regained its independence, moreover, it had affiliates like the Museum of East Asian Art and the Castle Museum in

szeti Társulat és a múzeum pályázatokat hirdetett a hazai mesterek számára, a lakberendezési, karácsonyi kiállításokkal és címjegyzéket tartalmazó katalógusaikkal a legújabb törekvéseket közvetítették a közönség felé. A régi művészet bemutatásával és a rendszeres, jelentős közönséget vonzó ismeretterjesztő előadásokkal valódi művelődési központtá és Budapest leglátogatottabb múzeumává vált az Üllői úti palota.

Az első világháború és Radisics halála vetett véget az Iparművészeti Múzeum legsikeresebb korszakának. Az Trianont követő nehéz gazdasági helyzetben a múzeumok anyagi gondját azzal igyekeztek megoldani, hogy 1922-ben létrehozták az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet, amelyben – a Nemzeti Múzeum vezetésével – egységes jogi testületbe olvasztották a közgyűjteményeket. Az önállóságát veszített Iparművészeti Múzeum – 1934-től pedig csupán a Magyar Történelmi Múzeum Iparművészeti Tára – vásárlásra a háború előtti összeg alig 10%-át fordíthatta, gyűjteményei elsősorban ajándékokból és a Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete által vásárolt tárgyakból gyarapodtak. Maga az épület is megsínylette a nehéz időköt és az ízlés változását, a húszas évek végén teljes belső díszítő festését két terem és a bejárati rész kivételével – lemeszelték. A pusztítást a második világháború tette teljessé, a központi csarnok hatalmas, festett szegélyű üvegteteje is megsemmisült.

1948-ban újra önállóvá vált az Iparművészeti Múzeum, addigra a háborús károkat is nagyjából helyreállították. Az 1934-ben a Nemzeti Múzeummal összeolvasztott gyűjteményeket újra elosztották, a magyar készítésű és a magyar történelemmel kapcsolatos anyagot a Nemzeti Múzeum, az európai iparművészet alkotásait az Iparművészeti Múzeum gyűjtőkörébe sorolták.

1948-ban csatolták az intézményhez a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeumot, a következő évben pedig – „a Magyar Dolgozók Pártja Nagytétényi Szervezete kezdeményezésére” – a Száraz-Rudnyánszky kastélyt. A háborús károk helyreállítása a múzeum ekkor már négyre szaporodott, ma is meglévő épületeiben még évekig folyt,

ugyancsak hosszú időt vett igénybe a gyűjtemények rendbetétele, revíziója. Az 1949-ben kinevezett főigazgató, Dobrovits Aladár beszámolójából ismerjük az intézmény első önálló évtizedének történetét. Leszámítva az akkoriban kötelező optimizmust és a kultúrpolitikai dogmatizmusokat, a minden tekintetben szűkös viszonyok közepette mégiscsak új lendület következik a múzeum életében.

A gyűjtemények jelentősen gyarapodtak, már 1948-ban bekerült a várbeli palota romjai alól kiásott, s mint hitbizományi műtárgyakat államosított Eszterházy kincstár szörnyű állapotban lévő anyaga. Elsősorban ezek rendbehozatalára állították fel az ötvös-, bútór- és textilrestaurátor műhelyeket, amelyek máig az Iparművészeti Múzeum erősségei. Az „Elhagyott javak” kormánybiztosságától az államosított kastélyok műtárgyai, az állami vásárlásokból a kortárs művészek alkotásai kerültek a múzeumba. Az 1952-re rendbe hozott Nagytétényi Kastélymúzeumban helyezték el a bútorgyűjtemény nagy részét, ahol – kisebb megszakításokkal – 1990-ig látogatható volt a bútortörténelmi kiállítás.

Eszünkbe sem jut irigyelni az akkori főigazgatót, aki kénytelen volt azzal zárni beszámolóját, hogy „...múzeumunk a szocialista fejlődés útjára lépett”, de néhány adata mégiscsak meggondolkoztató. Egyrészt az, hogy az épületek helyreállítása viszonylag gyorsan megtörtént, a háború után hét évvel már kiállítást nyitottak a nagytétényi kastélyban. Ha arra gondolunk, hogy éppen idén hetedik éve vár a felújításra a bezárt Kastélymúzeum... Ugyancsak érdekes adat, hogy 1950-ben másfél millió forint volt a múzeum költségvetése, ma pedig alig több, mint százszorosa. Vajon ha a 47 évvel ezelőtti árakat vetnénk össze a maiakkal...?

Dobrovits beszámolójának problémáit szinte teljes egészében örököltük, az általa kitűzött feladatok megoldása még mindig előttünk áll. A legtöbb gondot okozó helyhiány most is nyomasztó, a megoldást jelentő – ma már hozzáférhető – tele raktárak azonban megfizethetetlenek számunkra. A második világháborús sérülések miatt kezdődött el a pince elviesedése, raktárhiány egyik fő okozója, ez a metró megépítése óta katasztrofális méreteket öltött, a rendszeres szivattyúzás pedig hosszú távon az egész épület stabilitását veszélyezteti. Állandó kiállítása ma sincs az Iparművészeti Múzeumnak, a modern műtárgyvédelmi követelményeknek ugyanis nem felelnek meg a klimatizálásra alkalmatlan nagy, nyitott galériák, a nagyrészt ma is raktározásra használt zárt termek felújítása pedig többre kerül, mint amennyit költségvetésünkől megoldani képesek vagyunk. Negyven évvel ezelőtt írta a főigazgató, hogy „jelenleg folyik a különböző gyűjteményrészlegek Catalogue raisonnéinak előkészítése”. Ma már néhány készen van, egyet sikerült is – a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum jelentős segítségével – megjelentetni. A Batári Ferenc által feldolgozott Oszmán-török szőnyeggyűjtemény 1994-ben magyarul és angolul megjelent kötetének eladásából reméltük a katalógus sorozat további munkáit megjelentetni, de a bevétel kénytelenek vagyunk „felélni”, az intézmény fenntartására és egyéb feladataink finanszírozására fordítani.

A legfájdalmasabb azonban a gyűjtemények fejlesztésének kényszerű befagyasztása. Évről-évre kevesebb a vásárlásra fordítható összeg, az eddigi mélypont 1996-ban

A nagycsarnok részlete az eredeti színes üvegszegéllyel, ill. az áttört vastartók festett díszítésével – Detail of the Great Hall with the original coloured glassframes and painted decoration of the iron supports

volt, amikor 64.000 forintot fordítottunk műtárgyak vásárlására. A minisztérium és – a múlt évben először – a Nemzeti Kulturális Alap vásárolt számunkra kortárs anyagot, és egy-egy művésztől ajándékba is kapunk tárgyakat, de a társadalom ajándékozási kedve erősen mecsappant.

„Aranykornak” neveztem az Iparművészeti Múzeum alapítását követő évtizedeket. Az emberiség történetében mindig is élt a régmúlt „aranykor” képzete, de a mi aranykorunknak a gyűjteményben megfogható bizonyítékai vannak. Nem tudom, hogyan nevezhetnénk mai korunkat, legyen ez az utókor gondja. A mi gondunk most az, hogy pénzt szerezzünk azokra a feladatokra, amiért a múzeumot megalapították és amiért egyáltalán léte-

zik. Eltervezzük kiállításainkat és kiadványainkat, megírjuk a tanulmányokat, aztán megírjuk a legkülönbözőbb helyekre a pályázatokat, és ha szerencsénk is van, rendezünk kiállításokat és publikálunk is.

1996-ban megnyílt egy – Radisics jóvoltából – nagyon szép és gazdag szecessziós kiállításunk, a nyolcvanas évben elkezdett stílustörténeti kiállításorozat utolsó darabja. A korábbi kiállításokhoz hasonlóan katalógust is megjelentettünk hozzá, igaz, angol nyelvű szövegkötetének kiadásához még egy szerencsés pályázat szükségessége.

Épületünk századik évfordulóját még egy jelentős kiállítással ünnepeltük, amelyben a Lechner-Pártos tervezőiroda szerencsésen megmaradt kiviteli

terveit állítottuk ki, korabeli fotókkal, berendezési tárgyakkal és néhány, 1893-ban elutasított más pályamű rajzaival együtt. Adattárunk iratanyagából Ács Piroska érdekes könyvet írt a múzeum építéséről, az egyik pályázatunkon nyert egymillió forinttal addig kerestünk kiadót, amíg meg nem találtuk a dorogi nyomdát, aki ennyi pénzért könyvet készített számunkra. Igaz, a könyv grafikus-szerkesztője is beleszeretett a témába, ettől lett a könyv nem csak érdekes, hanem nagyon szép is. Talán ebben bízhatunk a jövőben is, hogy olyan épületeink, olyan gyűjteményünk és olyan feladataink vannak, amelyekbe bele lehet szeretni, nekünk, akik közvetlen kapcsolatban vagyunk velük és azoknak is, akiket meg akarunk nyerni a múzeum támogatására. ■

Nagyttény. Exhibits from deserted and nationalized manor-houses overwhelmed the museum, and contemporary pieces of art were acquired for the MAA by the state.

Despite the dogmatic policy of culture, the separatism and the narrow-mindedness of the 50s, the MAA saw a dynamic development in this period, which, on the other hand, could not compare to the potentials of the early golden period.

At present the annual budget of the MAA hardly suffices for covering operation costs. As far as basic museum activities, such as the acquisition of new exhibits, maintenance, exhibitions and publications are concerned, the MAA can only rely on sponsors and fund-raising.

What metal will be attributed to this period of the museum considering the golden age of the early period remains to be a question.

A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti tevékenysége

Németh Gábor

A Magyar Nemzeti Múzeum megalapítása óta elválaszthatatlanul kötődik a magyar tudományos élethez, az Akadémia létrejöttéig annak egyetlen intézménye volt. A múzeumi táruk és gyűjtemények anyagának megfelelően már a XIX. századtól kimagasló szerepet töltött be a régészet, könyvészet, éremtan, fegyvertörténet kutatásában. Míg azonban a régészetben súlya kisebb ingadozásokkal egyenletesnek mondható, a történettudományban és az annak önálló területét jelentő művelődéstörténetben megítélése már nem volt mindenkor ilyen egyértelmű. Oka részben a történetírás szemléletében érvényesülő változásokban és a tudománypolitikában keresendő. Az elmúlt század

utolsó harmadában a nagy szakgyűjtemények kiválásával a múzeum fő profilja a régészet, numizmatika és a művelődéstörténet maradt, amely tudományágaknak kiváló képviselői alkottak az intézmény falai között. Művelődéstörténet kutatásán a múzeum korai és későbbi története folyamán sem érthetünk valamely szabatosan definiálható, egy meghatározott irányzatot képviselő tevékenységet. A gyűjteményi anyagból kiindulva a tárgyi kultúra feldolgozása természetesen mindig a központi vizsgálódás tárgyát képezte. A szakgyűjtemények önálló országos múzeumokká alakulása, a sok esetben vitatható anyagszétválasztás nem kedvezett önálló művelődéstörténeti

Activity on the History of Culture at the Hungarian National Museum

The Hungarian National Museum has been linked to the progress of Hungarian science since its founding. The fundamental profile of its scientific activity is, besides archeology, the history of culture and the specialized branches of knowledge connected to it, first of all cultural research on objects, based on the exhibits kept in the museum. A clear line can't be drawn between the different researching methods nor between the collecting, preparing, exhibiting and researching activities. Although the history of culture was never in the limelight during the last decades, the museum continued with its publication activity with almanacs and catalogues 'Folia Archaeologica' and later 'Folia

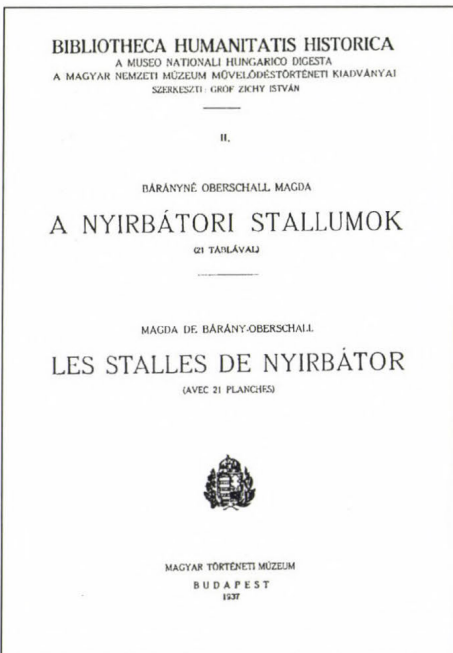

Historica'. In recent years there has been increased demand for more emphasis on the historical aspects of historiography and museology. At the same time there was a huge expansion in the tasks and collection material of the Hungarian National Museum.

This expansion includes historical research and publication activity in different directions (history of costumes, material remains, history of photography, etc.), the reform of the content in *Folia Historica*, the relaunch of the museum's renowned historical series (*Bibliotheca Humanitatis Historica...*) and the current organizing of researcher's workshops.

Jegyzetek

1. *Archaeologica Hungarica*. A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának kiadványai. Bp. 1. 1926. – 51. 1984.
2. *Folia Archaeologica*. *Annales Musei Hungarici*. Bp. 1–2. 1939. 3–4. 1941. 5. 1945. 6. 1954 – 44. 1995.
3. *Bibliotheca Humanitatis Historica*. A Museo Nationali Hungarico Digesta. A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti kiadványai. Bp. 1. 1936 – VIII. 1941.
4. Kozáry István: A haláltáncok története I–III. 1936. Bárányné Oberschall Magda: A nyírbátori stallumok. 1937.

Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. 1938.

Huszár Lajos: Szent György érmek. 1940.

Palotay Gertrúd: Oszmán-török elemek a magyar hímezésben. 1940.

Révhegyi Elemér: A tatai majolika története. 1941.

5. Három nemzedék ereklyetárgyai a Magyar Nemzeti Múzeumban (1823–1875). Katalógus.

Szerk., bev. és írta: Simon V. Péter. Bp. 1988. 173 p. ill.

6. Görgey Artúr élete és működése Magyarországon. Katalógus. Szerk. Simon V. Péter. Bp. (1990). 1. 200 p. ill.

7. „Lelborulok a Nemzet nagysága előtt.” A Kossuth hagyatéka. Szerk. Körmöczy Katalin. Bp. 1994. 488 p.

8. Körmöczy Katalin: „...Ami megmarad, fordítsa jó célokra.” Deák Ferenc hagyatéka. Bp. 1992. 478 p.

9. Magyar Múzeum. Kiad. a Magyar Történelmi Múzeum.

műhely szerveződésének. A két világháború között a klebelsbergi kultúrpolitika a magyar művelődéstörténetre vonatkozó tárgyi anyag összefogását szervezeti változtatásokkal, a Magyar Történelmi Múzeum létrehozásával vélte megvalósítani.

A múzeumban művelt tudományágakhoz kötődő kutatások és szakfolyóiratok (*Archaeologica Hungarica*,¹ *Folia Archaeologica*²) az európai szinthez való felzárkózást szolgálták. A mindvégig domináns régészeti jelleg mellett 1936-tól Zichy István gróf főigazgató szerkesztésében, a harmadik kötetűl a jeles néprajztudós és művelődéstörténész Domanovszky György társszerkesztésével indult meg a *Bibliotheca Humanitatis Historica* sorozat (teljes nevén: *Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo Nationali Hungarico Digesta* – A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványai)³, amelynek 1941-ig nyolc kötete látott napvilágot. A kor magyar tudományos életében is újszerű, sajnálatosan rövid életű kezdeményezés a művelődéstörténet és a tárgyi és anyagi kultúra különböző területeiről közölt feldolgozásokat magyar és idegen nyelven. A meglehetősen heterogén jelleg mellett elsősorban a múzeumokban őrzött tárgyi anyag közreadására törekedve, magas színvonalú, a külföld érdeklődésére is számot tartó, máig alaplumnak számító művek születtek kiváló kutatók tollából.⁴

Itt kell említenünk a 1940-es évek máig példaértékű nagyszabású vállalkozásáról, a Magyar Művelődéstörténet kötetinek megjelenéséről, amelyekben Varjú Elemér szakavatott képviselője és magyarázója következtében a tárgyak túllépve illusztratív szerepükön a művelődéstörténet forrásaivá váltak. A hiteles képanyag, mint a történelmi valóság forrása, fellelhető az 1970-es évek Magyarország történelmi képekgyűjteményeiben, szerepe egyre növekszik a történelmi munkákban is. E tevékenységben jelentős részt vállalt a Magyar Nemzeti Múzeumból Rózsa György és a közelmúltban elhunyt Cennerné Wilhelmb Gizella.

A II. világháború utáni évtizedekben a marxista történetírás hatásának megfelelően a művelődéstörténet és a múzeumi törzshoz kötődő tudományágak, így a történelmi segédtudományok háttérbe szorultak. A hivatalos tudománypolitika a múzeumügynek a történettudományban alárendelt szerepet szánt, amely máig érezhetően hátrányosan befolyásolta a történelmi kutatások és a Nemzeti Múzeum ezirányú tevékenységének viszonyát, gyengítette a szakmai kapcsolattartást. Magától értetődik, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum múzeumügyben betöltött szerepéről, gyűjtőköréről, kiállítási tevékenységéről rendelkező hi-

vatalos irányelvek, a történelmi muzeológia koncepciójában bekövetkező változások kihatottak az intézmény tudományos tevékenységére is. Mivel azonban a múzeum története már önmagában is elválaszthatatlan a magyar történelemtől, elsősorban annak újkori és legújabbkori szakaszától, a sort az 1848-as centenáriumi kiállítással megnyitva, helyi kutató és feldolgozó munkára épülve a közelmúltig itt kerültek megrendezésre a nagy nemzeti történelmi emlékkiállítások (Hunyadi, Dózsa, Rákóczi, Széchenyi, Kossuth, stb.) A Magyarország történetét a honfoglalástól 1849-ig bemutató állandó kiállítás a társadalmi rétegek tárgyi kultúráját és környezetét felvonultató jellegű következtében maradt 1967-es megnyitása óta a közelmúltig az egyik leglátogatottabb magyar múzeumi kiállítás.

Az elmúlt évtizedekben a régészet mellett az egyes történelmi szakgyűjteményekben – részben egymástól függetlenül – tovább folytatódott az a kutatói és feldolgozó tevékenység, amely a művelődéstörténethez, vagy a hozzá közeli tudományágakhoz kapcsolódott. A bővülés és a kiteljesedés irányában hatott, hogy szervezeti változások következtében 1945-ben a Nemzeti Múzeumhoz került a Magyar Történelmi Képcsarnok. A Történelmi Tárból 1952-ben létrejött a Középkori és az Újkori Osztály, amely nem annyira a régészeti és a történelmi profil kettéválasztását, mint a gyűjtemények és korszakok vitatható megosztását eredményezte. A közelmúltban a Legújabbkori Történelmi Múzeum gyűjteményeivel és az azokra épülő feldolgozó tevékenységgel bővült az intézmény. Hely hiányában a teljesség igénye nélkül, pusztán rövid felsorolást adva, éppúgy meg kell említeni Mihalik Sándor kimagasló ötvösség- és kerámia-történelmi kutatásait, mint a fegyver- (Kalmár János, Temesváry Ferenc), ötvösség- és iparművészet-történelmi (Lovag Zsuzsa, H. Kolba Judit, T. Németh Annamária), textil- és viselet-történelmi (Varjúné Ember Mária, F. Dózsa Katalin), hangszertörténelmi (Gábrly György, F. Gát Eszter) műhelymunka eredményeit, vagy Fehér Géza turkológiához, Rózsa György és Cennerné Wilhelmb Gizella történelmi ábrázolásokhoz, ikonográfiához kötődő életművét. Ugyanakkor a honfoglalás-kori, vagy a régészeti iskolát teremtő Árpád-kori falufeltárások (László Gyula, Méri István, Dienes István, Fodor István, Kovalovszki Júlia, Parádi Nándor és mások), az utóbbi években a török palánk kutatási program (Gerelyes Ibolya), nemcsak a régészetet, hanem az életmódra és a tárgyi kultúrára vonatkozó ismereteket is gazdagítja.

A magyar muzeológiában és a történelmi műhelyekben az életmódkutatás fokozatos

megjelenése egyfajta szemléletváltás tükrözött. Jóllehet az intézmény az időszaki kiállítótér szűkösségével küzdött, az ilyen irányú tevékenységhez kapcsolódva sikeres kiállítások kerültek megrendezésre, közülük itt példaként a Századfordulás kiállítást kiemelve.

Az Újkori Osztály tevékenységéhez kötődik a magyarországi polgári átalakulás korszakának közéleti személyiségeit, politikusait tárgyi anyagokon, relikviáikon keresztül bemutató program, amely az 1980-as évek végén indult. (Három nemzedék ereklyetárgyai a Magyar Nemzeti Múzeumban,⁵ Görgey Artúr,⁶ Kossuth,⁷ Deák⁸ relikviakötetek és azok tervezett folytatása Körömczi Katalin és mások közreműködésével.)

A hagyományosan a Magyar Történelmi Képcsarnok anyagára épülő feldolgozások (az említett személyeken kívül Galavics Géza és Basics Beatrix munkái) mellett speciális területnek tekinthető a fotográfia, mint sajátos történelmi forrás legújabbkori történetben betöltött szerepének vizsgálata, amely a Történelmi Fotótár által szervezett műhelymunkát jellemzi. (Szakács Margit, Stemlerné Balogh Ilona és munkatársaik.)

Külön említést érdemelnek az 1970-es évektől a külföldi bemutatkozás lehetőségeit biztosító kiállítások és katalógusok (Schallaburg, barokk ötvöskiállítások, Habsburg uralkodók, Erzsébet királyné kiállítások, stb.) és a komplex megközelítésre építő hazai kiállítások (pl. Ósgalériák) tudományos kutatást ösztönző hatásai. Hasonló a koronázási ékszerek köré szerveződő vizsgálódások, amelynek egyben bázisa is a múzeum. Itt említhető az 1981-ben megrendezett Magyar Koronázási Jelvények Konferencia, amelynek a Nemzeti Múzeum adott otthont. 1975-ben a Nemzetközi török művészeti kongresszus került itt megrendezésre.

A Magyar Nemzeti Múzeum történelmi-művelődéstörténelmi publikációs tevékenységének a rövid életű Magyar Múzeum⁹ folyóirat mellett kezdetben az 1954-től újraindult Folia Archaeologica adott helyet. A Folia Historica¹⁰ 1972-ben meglehetősen szerény külsővel történő megindításával létrejött a Nemzeti Múzeum történelmi évkönyve, amely a legutóbbi években tartalmi és formai szempontból is nagyobb igényességet tűzött ki célul. A terjedelmében, formájában és kivitelében megváltozott Folia Historica továbbra is elsőrendű céljának tekint a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek bemutatását, az intézményben folyó tudományos kutatások eredményeinek közzétételét, ugyanakkor fokozott nyitottságra törekszik a hazai és nemzetközi kutatás értékes munkáinak befogadására.

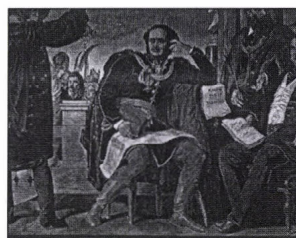
A múzeum az 1970–80-as években tárgyi anyagának sokszínűségére építve indított

kiadványsorozatokat. A Magyar Nemzeti Múzeum Kincsei¹¹ sorozat a nagyobb gyűjteményi egységek ismertetésével egy-egy művészetet vagy művészeti ágat mutatott be.¹² Az Évezredek, évszázadok kincsei¹³ sorozat egy kisebb tárgye-együttes feldolgozására, illetve publikálására vállalkozott.¹⁴

Említést érdemelnek a Magyar Nemzeti Múzeum filiái által megjelentetett kiadványok és sorozatok, amelyek főként az illető múzeum profiljához, illetve szűkebb régiójához kötődnek. Közülük a sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei¹⁵ nagy múltra tekinthetnek vissza.

A közelmúlt nemcsak a Nemzeti Múzeum bővülő feladatkörében hozott változást. A történettudomány érdeklődése is egyre erőteljesebben fordult a művelődéstörténet és modern irányzatai, így az anyagi kultúra kutatása felé. Belső kezdeményezésre merült fel, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum fokozottan törekedjék a művelődéstörténetben betöltött szerepének erősítésére. Értve ezalatt a tradíciók felelevenítését, a tárgyi anyag komplex szemléletű megközelítését, az egyetemes tudomány és kutatások mai fogalmi szerinti modern módszerek érvényesítését. E törekvés részeként került sor a korábbi cím és célkitűzések felelevenítésével a Bibliotheca Humanitatis Historica sorozat¹⁶ 1990-től kezdődő újraélesztésére. A sorozat és a köréje szerveződő munkaközösség feladatának tekinti a szakmai kapcsolatok bővítését, a magyar művelődéstörténet, tárgyi és anyagi kultúra tárgykörébe tartozó írott és tárgyi források feltárását, valamint az azokra épülő feldolgozások közreadását.¹⁷ Ugyanakkor felvállalja tudományos adósságnak számító hézagpótló alpművek közreadását. A szerző halála előtt így történt meg Kumorowitz L. Bernát 1944-ben megjelent, ma már hozzáférhetetlen, kézikönyvnek számító A magyar pecséthasználat története a középkorban¹⁸ című műve átdolgozott, bővített változatának megjelentetése, illetve folyik Mihalik Sándor Hann Sebestyén monográfiájának sajtó alá rendezése.

A Magyar Nemzeti Múzeum előtt a magyar múzeumügyben váró feladatok, az egyes szakdiszciplínák közötti kapcsolat erősödése, modern művelődéstörténet-írói módszerek elsajátítása révén egyre inkább megteremtődnek a feltételek arra, hogy a múzeum a művelődéstörténelmi kutatások egyik központi műhelyé váljon. ■

HÁROM
NEMZEDÉK
EREKLYETÁRGYAI
A
MAGYAR
NEMZETI MÚZEUMBAN
(1823–1875)

- V. Ember Mária: Régi textíliák. 1980.
Kovalovszky Júlia: Gótikus és reneszánsz bútorkok. 1980.
Temesváry Ferenc: Díszfegyverek. 1982.
13. Évezredek, évszázadok kincsei.
Bp. Múzsák Közművelődési Kiadó
14. Lovag Zsuzsa: Aquamanilkék. 1984.
Németh Gábor: Ónedények. 1984.
Tóth Endre: Római gyűrűk és fibulák. 1985.
Takács Béla: Ötvösművek a Debreceni Református Kollégiumban. 1988.

ÉVEZREDEK,
ÉVSZÁZADOK
KINCSEI
TAKÁCS BÉLA
ÖTVÖSMŰVEK
A DEBRECENI
REFORMÁTUS
KOLLÉGIUM
MÚZEUMÁBAN

- Bónis Éva–Sellye Ibolya: Római kori emailmunkák. 1988.
Bíroné Sey Katalin–T. Németh Annamária: „Pogány pénzes” edények. 1990.
Gerelyes Ibolya: Török ékszerek. 1994.
15. A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetek.
1. 1955 – 28. 1989.
16. Bibliotheca Humanitatis Historica. (Új sorozat).
Bp. 1. 1990 – 5. 1995.
17. Németh Gábor: Hegyaljai mezővárosok „törvényei” a XVII–XVIII. századból. 1990.
Óze Sándor: „Bűncírt bünteti Isten a magyar népet.” Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján. 1991.
Nagybáky Péter: A magyarországi céhes kézművesipar jelvényei. 1995.
Németh Gábor: Nagyszombati testamentumok a XVI–XVII. századból. 1995.
18. Kumorowitz Bernát: A magyar pecséthasználat története a középkorban. 1993.

- Bp. I. 1945 – III. 1947.
10. Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi évkönyve. 1. 1972. – 18. 1994.
11. A Magyar Nemzeti Múzeum Kincsei.
Bp. Corvina – Magyar Helikon.
12. B. Sey Katalin–Gedai István: Éremkincsek. 1972.
H. Kolba Judit–T. Németh Annamária: Ötvösművek. 1973.
Fehér Géza: Török kori iparművészeti alkotások. 1975.
Rózsa György: A Történelmi Képcsarnok legszebb festményei. 1977.

Nemzetközi kitekintés

Egerek, emberek és elefántok

Vásárhelyi Tamás

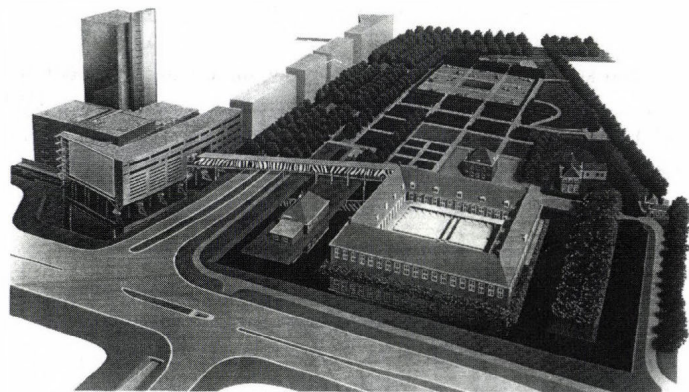
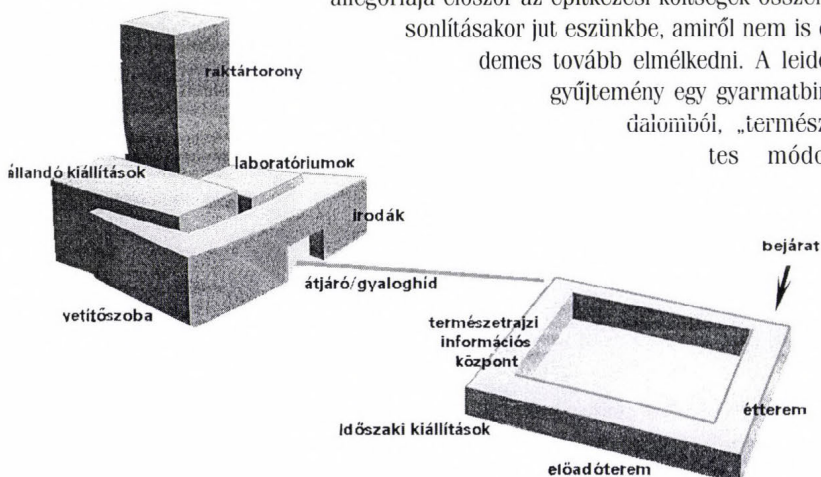
Mice, men and elephants. Developments in two natural museums

There is an interesting parallelism between the current situation and near future of the natural history museums in Leiden, the Netherlands and in Budapest, Hungary. Both museums are similar in the size of collections (9–10 million specimens), both are situated in several buildings in the respective cities, both have concentrated so far on science and both have got the chance of a change. In Leiden a new building will be opened in 1998, where all the collections, modern exhibitions and the Nature Information Center will be situated, whereas the Hungarian Natural History Museum has already begun its revival with the moving of the Department of Mineralogy (1995) and will

Ia az ember kinéz a vonatból, amint az elhagyja Leiden állomását a volt pestiskórház épülete mögött egy építkezést lát. A vasbeton elemek alapján egy hatalmas kockából koncentrikusan kinövő torony körvonalai bontakoznak ki. Azt így is sejteni lehet, hogy az igényes holland építészetnek újabb érdekes produktuma készül. A tavaly Hollandiában járt magyar múzeumi delegáció tagjai viszont részletes tájékoztatót kaptak arról, hogy kinek készül és milyen lesz az új épület. A holland nemzeti Természettudományi Múzeum új épületgyűjtése épül a vasútállomás közvetlen közelében. Azért adun hírt erről, mert meglepő párhuzam van a holland és a magyar természet-tudományi múzeumok helyzete és közeljövője között.

Mindkét intézmény közel kétszáz éves. Ők 10, mi 9 millió példányra becsüljük gyűjteményeinket. (Az alkoholos fiolákban őrzött apró állatokról például sehol sem őrznek pontos számokat.) A leideni múzeumnak 7, nekünk 6 épületünk van városzerte elszórva. Mindkét intézmény a világ legjelentősebb gyűjteményei közé sorolható és mindkettőben a hangsúly a tudományos munkán van. Mindkét intézményben és országban az utóbbi évtizedben érett meg a helyzet a gyökeres változtatásra, a szétszórta gyűjtemények közös épületbe költöztetésére. Mindkét intézménynek most nyílik lehetősége saját kiállítások nyitására, a látogató és érdeklődő közönségnek mutatott arculat kialakítására.

Vannak persze különbségek is. Az egerek és elefántok allegóriája először az építkezési költségek összehasonlításakor jut eszünkbe, amiről nem is érdemes tovább elmélkedni. A leideni gyűjtemény egy gyarmatbirodalomról, „természetes módon”

A Holland Nemzeti Természettudományi Múzeum új leideni épülete. Tervrajz. The new building of the Dutch National Natural History Museum in Leiden. Plan.

gyarapodott egzotikus anyagokkal, (Amerikában, Afrikában, Délkelet-Ázsiában, Új-Guineán voltak gyarmataik), és az országnak, amely az egyik leggazdagabb Európában, tengerpartja is van. Nekik időben (1902) építettek impozáns, elsősorban a gyűjtemények tárolására szánt épületet, amely alkalmas volt akár bálnacsontvázak (sok bálna- és elefántcsontváz), elefántok (több elefántcsontváz, kitömött elefántok), zsiráfok, rinocéroszok és más hatalmas állatok elhelyezésére is. Ezeknél is nagyobb hatást tett rám az a tárló, amelyben 75, a Földön már kihalt madár- és emlősfaj náluk megőrzött példányait tárolják.

A mi történetünk közismert: nekünk emigránsok, önfeláldozó és megszállott gyűjtők, kutatók munkájával sikerült jelentős gyűjteményeinkhez hozzájutni, de azok értékét leginkább a kisebb méretű, tudományos szempontból fontos példányok tömege adja. Ahogy a Nemzeti Múzeum gyarapodott, hamar kinőtte mai épületét és sorra váltak ki belőle a nem történelmi gyűjtemények. A mi természettudományos anyagaink korábbi lakóházba, villába, banképületbe, iskolaépületbe, elhagyott laktanyába kerültek, és azt mondhatjuk, valamennyien időleges elhelyezésre rendezkedtünk be. Ráadásul háború és két tűzvész is pusztította anyagainkat, az anyagiak szűkösségéből fakadó szakszerűtlen tárolás következményeiről nem is beszélve.

A leideni múzeum tervei impozánsak. Megkapták a pestiskórház (Pesthuis) épületét, amelyben időszakos kiállításokat, előadótermet, éttermet és egy úgynevezett Természettudományi Információs Központot (TIK) kívánunk létrehozni. Itt jönnek majd be a látogatók a múzeumba és az utca fölött egy 80 m hosszú hídon keresztül jutnak be a modern épület kiállítási részébe. Ott két szinten, összesen 4400 négyzetméteren állandó kiállításokon mutatják be a Föld kialakulásának történetét és a mai geológiai folyamatokat, a bolygó és Hollandia élővilágát, tájait, az ökológiai folyamatokat, valamint az ember és természet változó, kultúránként más kapcsolatát.

A TIK kialakításához az a tapasztalat vezetett, hogy a látogatók és érdeklődők mindenféleképpen találnak és gyűjtenek, és tudni szeretnék, hogy az micsoda. A látogatóknak több kérdésük van, mint amire egy vagy több kiállítás felelni tud. Ez a központ háttér-információkat és

referencia gyűjteményeket (10 ezer példány) tartalmaz majd, szakirodalmat (1500 könyv) és más oktatási anyagokat (különös tekintettel a környezeti nevelésre), számítógépeket, amelyeken 100 interaktív CD-ből álló gyűjteményük tanulmányozható. Három munkatársuk lesz felkészült arra, hogy a látogatók által leggyakrabban feltett kérdésekre azonnal válaszolni tudjon, további kérdésekre pedig telefonon elérhető kutatóik válaszolnak. Az utolsó számadat, amit erről a szolgáltatásról elmondtak, az az, hogy évi 300 ezer dollárt emészt majd fel a működése.

A kutatók és a gyűjtemények a modern épületben lesznek, annak is a 22 emeletes, 60 méter magas tornyában. Az egész épület légkondicionált lesz, s a legmodernebb tárolási eszközökkel helyezik el benne a költöztethető gyűjteményeket. (A régi állattárban a beépített vasszerkezetre applikált bálnacsontvázakat például ott hagyják, mert azt az épületet mint egy a természettudományi múzeumi múltat bemutató múzeumot szeretnék megtartani.)

Wim van der Weiden* igazgató nem természettudományos szakember, hanem történész. Azért került a múzeum élére, mert egy korábbi esetben bizonyította, hogy ért a múzeumépítéshez. Modern nézeteit, a múzeum tevékenységeit a kor követelményeihez és kihívásaihoz közelítő változtatásait korántsem mindenki szereti a leideni intézményben. Mindenesetre úgy fejleszti a múzeum kiállítási és oktatási tevékenységét, hogy attól nem szorult háttérbe a tudományos munka sem.*

A budapesti természettudományi múzeum megint nem múzeumnak szánt épületbe költözik. Itt a modern épületrész a föld alá süllyesztett kiállítóterek és fogadóteret képviselik majd. A most nyílt kiállítási épületünkben elkészült első kiállításunk az ember és a természet kapcsolatáról, sőt kisebb felszereltséggel és kevesebb szolgáltatással, de megvalósulóban van a mi (egyelőre pedagógusoknak szánt) információs központunk. És nem mintha az elefántok lennének a legfontosabbak, de kiállításra került vadonutój elefántcsontvázunk is, egy ember és egy egér társaságában. ■

continue with the opening of its first, completely new exhibition building on the 29th of October, 1996.

* Wim van der Weiden úr mondott megnyitóbeszédet a Magyar Természettudományi Múzeum kiállítási épületének megnyitóján, 1996 október 29-én. (MAGYAR MÚZEUMOK 1996/4.)

A természettudományok és a technika bemutatása a közönségnek

CIMUSET '96, a Természettudományok és Ipar Múzeumában, Manchesterben – 1996. szeptember 11-15.

Vámos Éva

Az ICOM/CIMUSET (a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának Természettudományos és Műszaki Múzeumok Bizottsága) minden évben más és más országban rendez közgyűlést. A rendezvények célja, hogy a témához kapcsolódó előadásokon ismertethessék a résztvevők az általuk képviselt intézmények muzeológiai és közönségszolgálati elveit és gyakorlatát. A témát viszont úgy választják ki, hogy az a rendező intézmény fő profilját tükrözze.

Az 1996-os téma „A természettudományok és a technika bemutatása a közönségnek” a vendéglátó múzeum fő profilja. Az idei közgyűlésen 19 országból (Argentína, Ausztria, Brazília, Cseh Köztársaság, Dánia, Franciaország, Izrael, Kanada, Lengyelország, Magyarország, Málta, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Oroszország, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, USA) érkezett 42 résztvevő vitatott meg 24 előadást.

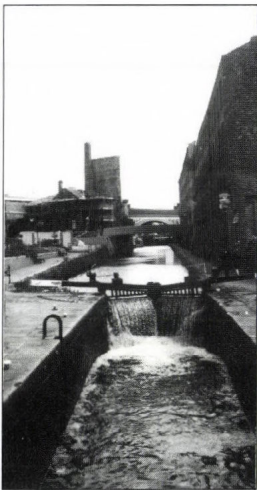
Az első szekciót a házigazdák bemutatkozó előadásai alkották. Ezek és az utolsó két nap múzeumlátogatásai nyilvánvalóvá tették, hogy Nagy-Britanniában a műszaki

múzeumok létesítését terület-rekonstrukciós eszköznek tekintik. A megszűnő iparágak (textilipar, bányászat, kohászat) bezárt gyárainak életveszélyessé váló épületeinek lebontására szánt pénzt helyi civil önszerveződések, egyesületek megpályázhatják ipari múzeumok, kulturális központok és más ipartörténeti, helytörténeti jellegű területrehabilitációs célokra. Ha bizonyítani tudják, hogy a lebontásra szánt összegből el tudják indítani a környék rekonstrukcióját, kezdetnek megkaphatják ezt az összeget. Nagyon sok központi és helyi támogatás, önkéntes munka összehangolásából jönnek létre a viktoriánus Anglia iparának romjain nyüzsgő műszaki múzeumok és gyönyörű ipari történeti környezetek. Ez a folyamat az 1980-as évek elején indult el Nagy-Britanniában és igen sok, sikeres műszaki múzeumot eredményezett. A házigazda múzeum osztályvezetőinek előadásaiból megtudtuk, hogy a tudományos és gyűjteményi munkában erősen támaszkodnak a környező egyetemekre. A közönségszolgálat és az intézmény népszerűsítése két külön osztály feladata, egy harmadik osztály

Presenting Science and Technology to the Public

ICOM/CIMUSET held its annual conference in 1996 at the Museum of Science and Technology in Manchester (MSIM). The main topic was: 'Presenting Science and Technology to the Public'. Forty-two participants from 19 countries enjoyed the excellent hospitality of the British organisers. The scientific sections were: 'Management practice at MSIM', 'What do visitors want? Evaluation and other techniques', 'Reaching new audiences', 'Involving the visitors', 'Presenting technology and science – the techniques'.

Manchesterben a városon belül mesterséges csatornák segítették az áruszállítást. A múzeumi célú terület rekonstrukció része a csatornák helyreállítása is.

Transport of goods was promoted by artificial channels in inner city Manchester. The reconstruction of the channels is part of rehabilitation of the region for museum purposes.

Kiállításrészlet a Nemzeti Film-, Fényképészet- és Televízió-Múzeumból, Bradford. Detail from the National Film Photography and Television Museum exhibition, Bradford.

(oktatási osztály néven) az évi 2500 csoport fogadását szervezi. Elkülönül a gazdasági és a kereskedelmi vezetés. Ez utóbbi a múzeum saját kezelésében lévő üzletek és a szimulátor (repülés-szimulátor, melyre külön kell jegyet venni) ügyeit kezeli.

Az első szekció üléseit séta zárta, melyen az újonnan restaurált épületeket és a leendő kiállítások építését mutatták be. 1997-ben egy textilipari, 1998-ban egy vástörténelmi részleg nyílik.

A második szekcióban „Mit is akar a látogató? Értékelés és más technikák” címmel egy angol, egy görög, egy francia és egy USA előadásból megtanulhattuk, milyen fontos megkérdezni azoknak a véleményét is, akik nem járnak múzeumba.

„Hogyan jusson el a múzeum új közönségcsoportokhoz?” címmel hozott egy igen élénk szekció egy-egy angol, spanyol és orosz előadást. A legnagyobb sikert itt a katalán műszaki múzeumok közös turisztikai újságjának bemutatása aratta.

„Hogyan vonjuk be a látogatót a megismerés folyamatába?” címmel igen különböző témák kerültek egy csoportba. Egy francia, egy német és egy brazil kolléga a „harmincféle csiszolt köeszköz egy vitrinben” jellegű, az eredeti tárgyat a multimédia eszközeivel ismertető bemutatásig nagyon sokféle múzeumi gyakorlatot elemzett.

A „Nyílt fórum” nevű szekció témája „A technika és a természettudományok bemutatásának módszerei” volt. Ezt a szekciót a szervezők este 6 órára tették, mivel a délután napfényes időszakait Castlefield városrész ipari műemlékeinek, áruszállításra kiépített mesterséges vízi útjainak, zsilipeinek és hídjainak megtekintésére szánták. A szekcióban 8 előadás hangzott el az egyes múzeumok jelenbeli eredményeiről és jövő terveiről. E sorok írója az Országos Műszaki Múzeum kiállítási elképzeléseit ismertette az Olof Palme sétány 1. alatti épületre. Megismertük a Mannheimi Technika és Munka Múzeuma eredményes harcát a látogatók számának csökkenése ellen hétféle külön-rendezvényekkel: a Prágai Nemzeti Műszaki Múzeum törekvéseit a Science Center-ek gyakorlatának hasznosítására egy történelmi jellegű múzeumban. Video mutatta be a Moszkvai Politechnikai Múzeum tárlatvezető robotjának munkáját.

Megcsodálhattuk Dánia Elektrotechnikai Múzeumának hatalmas épületeit, történelmi tárgyait, ötletes kísérleteit. A Norvég Technikai Múzeum belső-építésze elmondta, hogy 20 évvel ezelőtti célkitűzéseit, t. i., hogy az eredeti tárgyak mellett kipróbálható kísérletekkel mutassa be azok működését, hogyan sikerült mostanra az intézmény legtöbb kiállításában megvalósítania. Megismertük a stockholmi Műszaki Múzeum mindennapi gyakorlatát és azt a módot, hogyan házigazda múze-

umunka a közönségszolgálat igényeit igyeckszik már a kiállítások tervezésénél is figyelembe venni.

CIMUSET-szokásokhoz híven az előadások között és után nagyon sok környékbeli múzeumot megismertünk. Ezek között volt a Nemzeti Film-, Fényképészet- és Televízió-Múzeum Bradfordban, ahol a mozgóképek és a hang ugyanolyan fontos múzeumi bemutatási eszköz, mint a tárgy és annak felirata. Egy-egy képernyő előtt állva azonban néha nehezen tudtuk kiszűrni a zsvajból, melyik zene és szöveg tartozik az adott képekhez. Kedves és sokat igénybevett szolgáltatása az intézménynek, hogy régi TV-műsorok anyagát ki lehet kérni és a helyszínen, 5 fős kabinetekben megtekinteni. Ez az állandóan gyarapodó videokazetta gyűjtemény jelenleg 800 darabból áll.

Élleteli zsvaj és nyüzsgés szempontjából a „Heuré-ka” gyermekmúzeum Halifaxban talán még az előbbi is túlszárnyalja. A gyermekcsoportok hivatalos látogatási programjába a tanulás, kísérletezés, a rohangálás és uzsonnázás megfelelő arányokban összerendezett egységei szerepelnek. A közönség-igény a szolgáltatásokra nagyobb, mint amit teljesíteni tudunk: a múzeum terjeszkedik.

Az utca túloldalán a Calderdale Ipari Múzeum előtt egy múlt századi kintorna harsogó zenéje invitálja a látogatót. Olajos padlójú szobákban, korhű gyér világítás mellett folyamatában ismerheti meg a látogató a környék korabeli ipari tevékenységét; ennek a bemutatási módnak homlokegyenest ellentéte a Catalyst Vegyipari Múzeum Cheshire-ben. A hatszintes üvegépület kiállításai mindent bemutatnak ami áldásost, jót a jelen és a jövő vegyipara az emberiségnek nyújt.

Merseyside Tengerészeti Múzeumában csak egy emelet megtekintésére és muzeológiai alapjainak megértésére volt mód: megcsodáltuk a ragyogó megjelenítési módot, ahogyan az atlanti csata borzalmaid idézik fel a rendezők.

Liverpool élete és az Albert-dokk egy múzeum és egy pihenőhelyé alakított ipari környezet csodálatos együttesét alkotják, részben még üres termekkel;

az Ellesmere Hajókiöntő Múzeum a környezet mesterséges vízi útjain az elmúlt két évszázadban árut szállító cégek és munkásaik életét mutatja be, követve azt a II. világháború utáni időkhöz. A berendezett munkaslakásokban a régi családi rádiókból és televíziókból korabeli műsorok szólnak. Ez a múzeum is egy elmoszáródó terület helyi kezdeményezésű rekonstrukciójaként jött létre.

Az eredeti textilipari termelést, gyéren világított, zsúfolt termeivel, zajával, porával működésben és termelve láthattuk a Quarry Bank Mill, Styal múzeumban. A parkká alakított régi ipari negyedben egész napos családi kirándulásra szolgáló szabadidő központot rendeztek be, ahol a múzeum, a sétányok, a vendéglő, a fagyaltos és tucatnyi bolt egyformán szolgálják a kikapcsolódást.

Az előadásokon és múzeumlátogatásokon kívül a konferencia idején hasznos információ-továbbító és -gyűjtő területként szolgált az előadóterem előtti folyosón elhelyezett ötméteres üres asztal. Ezen minden résztvevő kithette a többiek számára magával hozott információs anyagokat és mindenki szabadon vihett

az ott található éves jelentésekből, előadászövegekből, programokból, kivágó-füzetekből, konferencia-felhívásokból, kiállítási tervekben. Számunkra ezekből a legérdekesebb a *bécsi Technikai Múzeum*, rekonstrukciójának ütemterve volt, melynek értelmében 1998-ban a Mariahilferstrasse-i épület újra látogatható lesz.

A CIMUSET '96, Manchester, konferencia szervezőinek bevallott célja volt, hogy a szakmai információcsere-n kívül a rövid idő alatt villanásszerűen bemutatott múzeumok megismertetésével felkeltse az igényt a szakemberekben Nagy-Britannia műszaki muzeológiájának részletesebb tanulmányozása iránt. ■

Jobbra: Helyreállított gyárépület és hídszerkezet a CIMUSET-nek otthont adó múzeum szomszédságában

On the right: Restored factory building and bridge construction near by the museum that hosted CIMUSET

Balra: A fenti múzeum jelképe a bejáratnál

On the left: The symbol of the above museum at its entrance

Tell Vilmos mennybemenetele, avagy játékkártya-gyűjtők nemzetközi találkozója Kecskeméten (1996 szeptember 27–30.)

Kriston Vízi József

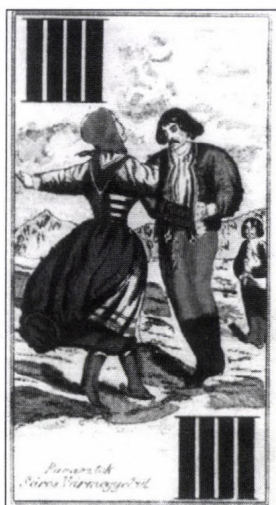
Napjainkban, mikor rövid öt esztendő alatt távolsági beszélgetéseink elengedhetetlen kellékévé vált a telefonkártya, s a fizetések, egyszerűbb pénzügyletek kezelésékor már egyre szélesebb körben szokjuk meg a hitelkártyák sokaságát, a bő ezer esztendő múlttal bíró játékkártyával igazából még mindig nem tudunk mit kezdeni!

Persze érthető is ez, a többértelműségből eredendően fakadó „papír-talány”, hisz’ ha akarom: szépen megrajzolt, színezett, majd kapkodva, hebehurgyán másolt-nyomatott lapsorozat, vagy indás, el-elrajzolt kacskaringók közé zárt – talán sosem volt üzenetek hordozója; vagy figurák és számsorozatok fegyelmezett, csaknem geometrikus hadrendje, amely csatasorba állítva a szemben ülőkével uralkodni indul; vagy egy-egy agyongyötört, koszlott lap-cafat, amelyből régi tulajdonosa, a büntetőtábor múltidéző rabja tudta csak, hogy mikor s milyen papírpépből simított...

Mindenesetre kártyázó eleinkről a tiltásokat vagy az érdekes történeteket soroló írott lapokon jóval többet tudunk, mint arról, hogy milyen lapokkal mit is játszottak pl. az elmúlt három évszázad során. Nomeg, az is izgalmas lehet: maradtak-e fenn ezekből valami tanulságot is rejtő, kitudakolható számú és minőségű lapok, játszmák –, közkeletű szóval illetve: „paklik”? Nos, minderről a két háború között már érkezett *Kolb Jenő*, majd később *Zsoldos Benő* is

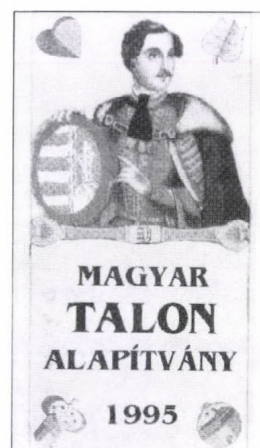
(kinek gazdag gyűjteménye Pécsre került), de az itthon föllelhető játékkártyák átfogó megközelítése csak az utóbbi egy-másfél évtizedben vált egyre jellemzőbbé.

Nem titkolt elfogultsággal mondhatom, hogy mindezek egyik számottevő állomása volt az 1990-es esztendő, mikoris *Jánoska Antal* budapesti gyűjtő kapcsolatai révén a Gálvölgyi művészházaspár adományaként múzeumunkba került *Rodolfo* bűvész (azaz: Gács Rezső, 1911–1987) több mint félezer csomagot rejtő játékkártyahagyatéka. Ez inspirált minket arra, hogy a SZÓRAKATÉNU SZ – akkor még – csekély, de így is igen értékes anyaga, valamint a szinte égből pottyant adomány és Jánoska úr válogatott játéka mellett kísérletet tegyünk egy első átfogó hazai gyűjteményes kiállítás megrendezésére. Erről röviden szólva csak annyit: Kecskemét és Budapest után, 1991 és 1995 között Magyarország 13 városában mutattuk be „A játékkártyák Magyarországon – Az ördög bibliája” hangzatos címmel futó kiállításunkat, amely a kezdetektől élvezte a híres *Piatnik* (a Bécsi Játékkártyagyár) jelentős anyagi és erkölcsi támogatását. Ezidőtájt csatlakoztunk

„Parasztok Sáros Vármegyéből”

mi is (a londoni központ jóvoltából ingyen!) a Nemzetközi Játékkártya Társaság, az IPCS népes tagságához; játékkártya gyűjtő magánszemélyek és szakmúzeumok; gyártók, üzletemberek, megszállott műkereskedők, és természetesen lelkes dilettánsok.

The Assumption of William Tell or Meeting of International Playing Card Collectors in Hungary (Kecskemét, 27–30 September 1996)

A complete analysis of playing cards in Hungarian collections started only in the last 10–15 years. The year 1990 was an important date because it was this year that the playing card collection of Rodolfo, the famous Hungarian illusionist, was bequeathed to the Szórákaténusz Toy Museum. As a result the museum decided to design the first comprehensive exhibition called 'Playing Cards in Hungary – Bible of Evil'. The exhibition was displayed in 13 Hungarian towns between 30 November 1991 and 1995.

It was then that the museum joined the International Playing Card Society

(IPCS). Soon afterwards it was decided to invite the members of IPCS to hold their Annual Assembly in Hungary and at the same time to show them selections from the Hungarian 'card treasury'.

We have not had any feed-back about the meeting yet. However we feel that our efforts speak for themselves:

– Card-engravers and card-painters in Hungary between the 18th and 20th centuries (exhibition)

– National art competition entitled 'Art card–destiny card–Tarot' followed by an exhibition

– A conference for playing card collectors and the election of the new board of IPCS

– The Zwack Co. put a new Tell-card on the market.

A hazai kutatások egy részét mi szervezzük, de egyre számottevőbb a kívülről felénk irányuló pártoló figyelem is. Miniszimpóziумaink serkentették például a TALON Osztrák-Magyar Játékkártya Egyesület megalakulását (1993), s ugyanebben az évben jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában a magyar Kártyalexikon. S akkortájt fogalmazódott meg az elhatározás: elhívni 1996 őszére az IPCS tagjait, hogy éves közgyűlésük köré szervezzük néhány napra hazai kártyakincsünk minél sokoldalúbb bemutatását. Nem részletezem, hogy ez milyen erőfeszítésekkel járt, hiszen a terv egy minél tökéletesebb, s a segítők-támogatók jóvoltából profi rendezvény megszervezése volt. Hogy ez az igyekezet milyen osztályzatúra sikeredett, még nem tudni, de ami tény:

1. Az MKM és az NKA múzeumi szakkollégiumai anyagi támogatásával és hazánk legjelentősebb játékkártyagyűjteményeivel rendelkező múzeumok segítségével sikerült megrendezni a jó szakmai visszhangot és közönség-érdeklődést kiváltó „Kártyametszők, kártyafestők Magyarországon a 18–20. században” című kiállítást.

2. A Műhely Művészeti Egyesület kezdeményezésére

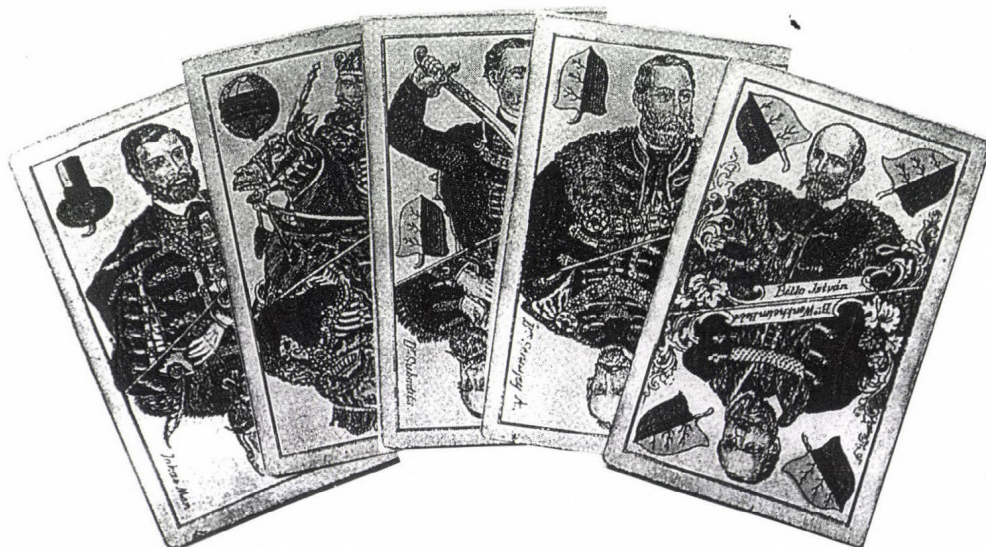
„Művész-kártya-sors-kártya-Tarot” című és témájú országos képzőművészeti pályázat zajlott, s ebből szintén sikeres kiállítás készült. S ami szintén öröm: már a kecskeméti bemutató alkalmával néhány alkotás „lábbon” (jó pénzért) elkel.

3. A Magyarországon, Kecskeméten összegyűlt 72 megszállott játékkártya barát és -nő részvételével tudományos konferencia zajlott észak-amerikai, holland, osztrák és két magyar előadó közreműködésével.

4. A nemzetközi testület új vezérkart választott: élén Robert S. Kissel elnökkel (USA) és Christopher Rainer főtitkárral (Egyesült Királyság).

5. A Zwack Rt. – mintegy két esztendő mérlegelés, tervezőmunka, racionálisan számító és nagyvonalú döntése nyomán – a napokban egy teljesen új Tell-kártyát hozott forgalomba, amelynek első exkluzív csomagjai már meg is vásárolhatók a Szókraténusban.

6. Ismét sikerült reflektor- vagy szpotlámpa fénybe állítani ezt a kedves, sérülékeny, érdekes, izgalmas és még mindig titokzatos játékeszközt, amit csak egyszerűen kártyának nevezünk. ■

Mesélő kártyaképek

Jánoska Antal

A játékkártyák évezredes története kultúrtörténetünk érdekes fejezete. Az apró lapocskák – világi és egyházi tilalmak ellenére – már az Újkor hajnalán elnyerték a legkedveltebb játékeszköz rangját és népszerűségük napjainkban is változatlan. Különösen érdekes információkkal szolgálnak e téma kutatójának a kártyaképek: a játék anyaga, a sokszorosítás és színezés technikája, a feldolgozott téma, annak stílusa, letűnt korok divat- és ízlésvilágáról, technikai fejlettségéről tudósítanak. Világszerte több múzeum is szakosodott a játékkártyák gyűjtésére, történetük kutatására. Leinfeldenben, Altnenburg-ban, Turnhout-ban és Vitorriá-ban kártyagyárak

támogatásával működnek az intézmények. Fontos szerephez jutnak a magángyűjtemények elkötelezett és szakértő tulajdonosai. Londoni székhellyel negyedszázada dolgozik a Nemzetközi Játékkártya Társaság (I.P.C.S.). A szervezet folyóirata – *The Playing Card* – folyamatosan közöl tanulmányokat és híreket e különös világról.

Magyarországon tíz esztendeje gyorsult fel a „kártyológiai” események. Egymás után jelentek meg – előbb angol nyelven – a hazai kutatásokat összegző publikációk. 1995-ben a legjelentősebb hazai magángyűjtemények birtokosai – valamennyien a londoni társaság aktív tagjai – létrehozták Magyar Talon Alapítvány néven azt a szövetséget, melynek végső célja a magyarországi kártyamúzeum létrehozása. Az Alapítvány 1997-98-ban újabb vándorkiállítást szervez „Azok a csodálatos játékkártyák” címmel, s ezt ajánlja most a múzeumi intézmények figyelmébe. ■

A holland állami múzeumok „magánosítása”*

Steven Engelsman

A holland múzeumok közelmúltban lezajlott „privatizációja” a múzeumok világának figyelemre méltó eseménye volt, hiszen az állami múzeumok tervezési és vezetési módszerei terén radikálisan új megoldást jelent. Az itt közölt cikk alapját az az előadás képezi, amelyet a leideni Nemzeti Néprajzi Múzeum igazgatója, Steven Engelsman tartott 1995 júliusában az ICOM közgyűlésén. Az írás gondolatébresztő és betekintést nyújt azon összetett folyamatok miéretté és hogyanjába, amelyek során a felelősség széles köre a kormányzattól magukhoz a múzeumokhoz került.

Amikor jó tizenöt éve a múzeumok világába léptem (egyetemi kutatói állásomat váltva fel), családom és kollégáim egyaránt bolondnak tartottak. Szerintük ugyanis a múzeumok poros világáért a tudás ragyogó világát hagytam el. Fogalmuk sem volt arról, valójában milyen érdekes munka folyik egy múzeumban.

Ma minden másképpen van. A közönség (akárcsak a családom) sokkal többet tud a múzeumokról. Az újságok, a rádió és a televízió is nagy figyelmet fordít mindarra, ami ott zajlik. A múzeumok ma nagytekintélyű intézmények, hírértékűk van, igazgatóik, kurátoraik és restaurátoraik a tévében szerepelnek, családjuk pedig büszkén videóra veszi őket.

A szemlélet megváltozásában véleményem szerint fontos szerepet játszott az állami múzeumok magánosítása. Mondanivalóm lényege tehát roppant egyszerű: a magánosítás jó dolog, teljes szívemből támogatom. Alapvetően tisztázta ugyanis a finanszírozó Kulturális Minisztérium és a múzeumok viszonyát. Ezzel együtt az utóbbiaknak nagy mozgékonytságot és energiát adott, amit azelőtt nélkülöztek. Ebben a cikkben ezeket az állításaimat igyekszem bizonyítani.

Először kitérek a magánosítási folyamatot kiváltó okokra: mi készítette a minisztert, hogy megszabaduljon nemzeti múzeumaitól, miért tartotta ezt helyes döntésnek. Ezután vázolom a privatizáció alkalmazott modelljét. Végül pedig ennek a változásnak az egyes múzeumra gyakorolt hatásával foglalkozom.

Az indíték

A folyamatot az Állami Számvevőszéknek az állami múzeumok helyzetéről 1988 szeptemberében közreadott jelentése indította el. A megse-

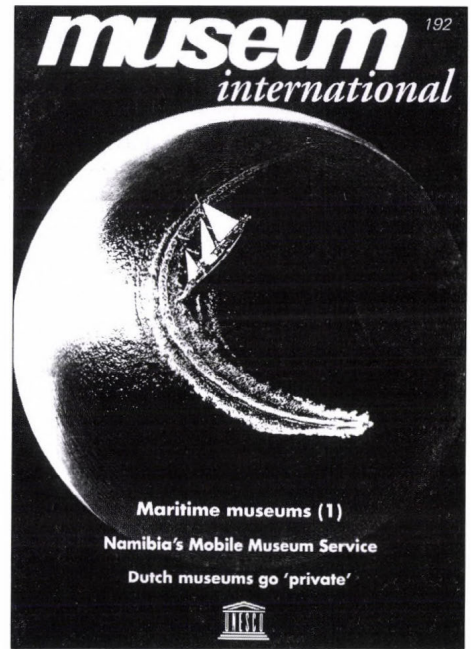
misítő eredményeket hozó vizsgálat két fő gond-
ra irányította rá a figyelmet.

Az egyik: számos múzeumban nagyon súlyos problémák voltak a gyűjtemények raktározásában, valamint jelentős lemaradások a restaurálásban és nyilvántartásban. Gyakran egyszerűen lehetetlen volt szakszerűen azonosítani a gyűjteményeket vagy megtalálni a hozzájuk tartozó darabokat. A legdrámaibb helyzet jelenlegi munkahelyemen, a leideni Nemzeti Néprajzi Múzeumban alakult ki, ahol a híres 19. századi indonéz néprajzi gyűjtemények nyirkos, hideg pincékben és száraz, forró padlásokon rothadtak. Ezzel a problémával később a kulturális örökség megőrzését szolgáló Deltaplan foglalkozott. Én most nem időzöm ennél a témánál, hanem a másik nagy problémára, a vezetés, a menedzselés kérdésére koncentrálok.

Az állami múzeumok vezetése nagyon problematikus volt. A múzeumok igazgatói természetesen nem képzett ügyintézők, hanem jórészt kiváló tudósok voltak (és – néhány, hozzám hasonló kivételtől eltekintve – ma is azok), akik azért kerültek erre a posztra, mert saját szakmájukban a legjobbak közé tartoztak. Tulajdonképpen nem is volt szükség arra, hogy az igazgatók adminisztrátorok legyenek, mivel az ügyintézés és a döntések jó része kívül esett kompetenciájukon. Az alkalmazottak felvétele és elbocsátása a Kulturális Minisztérium felelősségi körébe tartozott, az épület-fenntartási és gondnoksági feladatok, a biztonsági rendszerek vagy akár egy új dugaszoló aljzat felszerelése pedig az Állami Vagyongazdálkodási Minisztérium reszortja volt. Vállalkozni szinte lehetetlen volt, mivel az elfogadott kormányzati költségvetésen alapuló kiadások és a bevételek szigorúan elkülönültek egymástól. Minden gulden, amit a múzeum megkeresett, egyenesen a központi kincstárba került.

Az igazgatók tehát két dolog közül választhattak. Vagy azzal töltötték idejüket, hogy személyes és lehetőleg baráti kapcsolatokat építettek ki a különböző minisztériumok döntéshozóival vagy hagyták, hogy a dolgok menjenek a maguk útján és arra koncentráltak, amiben a legjobbak voltak, vagyis a kutatómunkára. Többségük boldogan választotta az utóbbit és hagyta, hogy a többi elvégezzék az idő.

Röviden szólva tehát e múzeumok működtetésének felelőssége a kormány különböző egységei között oszlott meg, akárcsak a feladatok megoldására szolgáló költségvetés. Azt, hogy összesen mennyit is költ az állam a nemzeti

múzeumokra, csak a minisztertanács szintjén lehetett megtudni.

Mindez tulajdonképpen már évekkel korábban világossá vált. Akkor ugyanis a területért felelős legmagasabb rangú köztisztviselőnek, a kulturális főigazgatónak a helyettese minden igazgatóval külön-külön beszélgetést folytatott arról, hogyan birkóznának meg a múzeumi adminisztráció közismert problémáival. Valamennyiüknek feltette ugyanazt a kérdést: „Kit tart főnökének?”. Az eredmény elképesztő volt. A tizenhét válasz teljesen különbözött egymástól. Volt, aki azt felelte: „Nincs főnököm, én vagyok a saját főnököm”, mások szerint „a királynő”, „maga a kulturális miniszter, senki más”, vagy „annyi főnököm van, ahány kérdést meg kell oldanom”. Alig néhányan vélték úgy, hogy a főigazgató a főnökük.

Az Állami Számvevőszék jelentésének következtetése tehát nem voltak igazán meglepőek vagy újak. Fontos volt viszont azért, mert hangsúlyozta a sürgős megoldás szükségességét. A régóta meglévő problémák napvilágra és így a politika napirendjére kerültek, radikális megoldást igényeltek.

Privatizáció – ahogy történt

A válasz 1988. december 15-én született meg, Eelco Brinkman kulturális miniszternek a múzeumok igazgatóival és vezető stábjakkal tartott találkozáján. Ezen én magam is részt vettem, mint a Nemzeti Tudománytörténeti Múzeum munkatársa. Történelmi jelentőségű esemény volt ez és a következő évekre nekem személy szerint működési kört, lendületet és lelkesedést adott.

A lényeg világos és egyszerű volt. Néhány nappal korábban az egyik nemzeti múzeumból látványosan elrabolták Van Gogh három festményét. A parlamentben interpellációkra lehetett

* Megjelent a MUSEUM INTERNATIONAL 192, 1996/4. számában, 49-53. o.

számítani és várható volt, hogy a minisztert kívánják felelősségre vonni. Ez tette egészen világossá, hogy felül kell vizsgálni a felelősségi köröket, tisztázni kell, a múzeumok világában ki miért is legyen felelős.

A miniszter ezen a téren nagyon egyértelműen fogalmazott: az ő felelőssége a megfelelő és világos nemzeti kulturális politika kidolgozása és az ő felelőssége annyi forrást biztosítani a múzeumoknak, hogy azok megfelelő szinten teljesíthessék feladataikat. A múzeumok legyenek magánszervezetek és az igazgatók teljes felelősséggel és vezetési hatalommal rendelkezzenek saját intézményeikben. Emellett bizonyos mértékű versenyhelyzetre is szükség lenne a múzeumok között.

Az állami múzeumok esetében kezdettől fogva három alapelv fogalmazódott meg: a gyűjtemények továbbra is állami tulajdonban maradnak; ugyancsak állami tulajdonban maradnak a történelmi jelentőségű épületek; a cél nem az állami kiadások csökkentése vagy az állami finanszírozás megszüntetése, hanem legalább az addigi összegek biztosítása, de más jogcímen – nem költségvetési támogatásként, hanem a múzeum által teljesített szolgáltatások és az elvárt teljesítmény fejében szerződésben biztosított díjként. A privatizáció alapvető indoka tehát az volt, hogy világosan meg lehessen különböztetni a kulturális miniszter és egy állami múzeum igazgatója felelősségi körét és kompetenciáját. Ismételt hangsúlyozandó: nem arról volt szó, hogy a kormány hátat akart fordítani a múzeumoknak, vagy hogy a múzeumokra fordított költségvetési összeget kívánták volna csökkenteni.

A művelet 1989. január elsején kezdődött, az első hat múzeum pedig csak 1994. július elsején lett magánintézmény. Az utolsó három – köztük az amszterdami Rijksmuseum – 1995. június elsején került ebbe a státuszba. Az egész folyamat tehát hat és fél évet vett igénybe.

A legfontosabb lépések megtételére három fő területen került sor: (a) a miniszter és a parlament feladata volt a jogi alapok megteremtése; (b) a kulturális minisztérium és a nemzeti múzeumok dolga volt a privatizációs modell kidolgozása, az új kapcsolatrendszer kiépítése; (c) az egyes múzeumok pedig saját szervezetüket kellett felkészíteni arra, hogy az intézmény képes legyen önálló vállalkozásként működni.

A jogi döntéseket a miniszter és a parlament hozta. Az utóbbi egyhangúlag támogatását nyilvánította, de feltételül szabta: a miniszter hátrányos vagy rossz helyzetben lévő múzeumot nem magánosíthat, csak olyat, amely erős, egészséges és jól felszerelt; az épületfenntartás, a gyűjtemények és a belső szervezet egyaránt jó állapotban van. Ezek a feltételek fontos szerepet játszottak abban, hogy a múzeumok ügye jól alakuljon. A parlament kétségkívül kiváló szövetségese bizonyult és 1993-ban elfogadta a privatizációra vonatkozó törvényt, felhatalmazva ez-

zel a minisztert a továbblépésre. Az, hogy erre ellenszavazat nélkül került sor, világosan jelezte az egész folyamatot kísérő konszenzust.

A második terület komplexebb volt: az új struktúra feltárása, kidolgozása és alkalmazása, az új múzeumi szervezet megtervezése, valamint a kormány és a múzeumok közti viszony formájának meghatározása. Az alapokat itt egy olyan speciális csoport fektette le, amelyet négy múzeum képviselőiből, valamint egy maroknyi szakértő és odaadó köztisztviselőből álló programiroda alkotott. Az egész egy kísérlettel kezdődött, amelyben privatizált helyzetet szimuláltak. Bevezették a tényleges bekerülési költség számításának rendszerét. Számos kalkulációt kellett elvégezni: személyzeti költségek, az értékcsökkenés leírása, az épületfenntartás és a rezsi költségei. Mindezek együtt rávezették a múzeumokat és a kormányt a múzeum működtetésének valódi költségeire.

A számos további megoldandó probléma közül az alábbiak voltak a legfontosabbak:

A jogi forma. Az új múzeumi vállalkozások számára kialakított pontos jogi forma végül az alapítvány lett, amelyet egy felügyelő bizottságnak felelős igazgató vezet. A múzeumok mindent elkövettek, hogy jó és alkalmas tagokat találjanak a felügyelő bizottságba és nem eredménytelenül. Ma nemzetközi bankárok, volt miniszterek, parlamenti képviselők, országos szakszervezeti vezetők, kiváló tudósok, múzeumi szakemberek és multinacionális vállalatok elnökei találhatóak az állami múzeumok felügyelő bizottságaiban, ami azt jelenti, hogy az intézmények a holland társadalom legkülönbözőbb csoportjaival kerültek közvetlen kapcsolatba. Könnyen elképzelhető, mennyire más lett a beszámolási kötelezettség mértéke – és egyben mennyivel érdekesebb is.

A gyűjtemények. A gyűjtemények az állam tulajdonában maradtak és a múzeum kezelésébe kerültek, harminc évre. Egy önálló felügyelőség felállítására került sor, amely rendszeresen ellenőrzi, rendben tartják-e a gyűjteményeket. A szerzeményezést az igazgató engedélyezi, mint a kulturális miniszter teljes körűen felhatalmazott képviselője. Az új szerzemények is az állam tulajdonát képezik.

Épületfenntartás. A múzeumok az államtól bérlik épületeiket. Az elképzelés lényege az volt, hogy megfelelő, tisztességes bért fizeszenek. Mivel azonban korábban erre nem volt példa, a költségvetésben sem szerepelt ilyen tétel. A problémát igen ötletesen oldották meg: a pénzügyminiszter a kulturális miniszter rendelkezésére bocsátja a szükséges összeget, aki ezt továbbítja a múzeumoknak. Azok bérként kifizetik a vagyonkezelési miniszternek, aki viszont visszautalja a pénzügyminiszternek. Kissé furcsának tűnhet, hogy a pénz így körbejár, de a gyakorlatban egészen jó rendszer ez. A lényeg az, hogy most a múzeumok kezében van egy fon-

tos eszköz, amellyel a tulajdonost rákényszeríthetik, teljesítse kötelességét, gondoskodjon a fenntartásról. Szükség esetén még bírósághoz is fordulhatnak vagy visszatárlhatják a bérleti díjat. Mindezzel tehát szerződésben álló és egyenlő helyzetben lévő partnerré váltak.

Alkalmazottak. Több, mint ezer korábbi alkalmazott vált magán múzeumi vállalkozás alkalmazottjává. A miniszter kidolgozta a szabályokat, amelyeket a parlament is jóváhagyott a privatizációs törvényben: a nettó béreket és a megfelelő munkakörülményeket garantálták. A többi elvégezte néhány kolléga. Több, mint két éven át tárgyaltak a szakszervezetekkel. Kidolgozták a bérszínvonal megállapításának új rendszerét és megoldották azt is, hogyan kerüljön az állami nyugdíjalapból több milliárd gulden egy új, magán nyugdíjalapba.

Ezek voltak tehát azok a fontosabb problémák, amelyekkel a kollektivitás szintjén kellett foglalkozni. Az elfogadott megoldások minden múzeumra érvényesek. A tényleges munkát négy múzeumigazgató és csapata végezte, de az összes múzeum nevében. Így azután a többieknek elég idejük maradt arra, hogy átvilágítsák és átszervezzék saját intézményüket. Minden múzeumnak voltak ugyanis sajátos feladatai, amelyeket meg kellett oldani ahhoz, hogy alkalmassá váljon a magánosításra. És ez vezet el bennünket a harmadik területre, ahol a történetek a leideni Nemzeti Néprajzi Múzeum példáján illusztrálom.

A Nemzeti Néprajzi Múzeum példája

Ez a múzeum a legrégebbiek közé tartozik Hollandiában. 1837-ben alapították, amikor a király megvásárolta Von Siebold gyönyörű japán gyűjteményét, amelyet a Nagasaki-öbölben lévő Deshima szigetén hozott létre. Az eltelt 150 év alatt a múzeum némi hírnévre tett szert és immár a világ egyik legrégebbi néprajzi múzeuma.

Amikor 1992-ben ide kerültem, a privatizáció még nagyon távoli és elvont gondolat volt. A múzeum saját belső átszervezésével volt elfoglalva. Az ósrégi, idejétmúlt vezetési struktúrát, amelyben minden kurátor egyben főnök is volt, mindenki más pedig csak beosztott lehetett, új forma váltotta fel. Ennek keretében négy részlegbe szervezték az intézményt, ezek vezetői alkotják a menedzsmentet, amelyet a főigazgató irányít. Emellett a múzeum fontos vállalkozása volt a híres gyűjtemények tisztítása és restaurálása, valamint a számítógépes dokumentáció kialakítása. Több, mint harminc új embert kellett erre a feladatra alkalmazni. Ráadásul a múzeum 1988-ban elveszítette igazgatóját, a japán művészet kiváló kutatóját, s a helyére került ideiglenes igazgató irányította az átszervezést.

Röviden szólva a múzeum fel volt dúlva, mivel igyekezett alkalmassá tenni szervezetét a rá váró feladatokra, amelyek még nem is foglalkoztak meg világosan. Ez az új jövőt meghatáro-

zó folyamat – vagy földhözragadtabban fogalmazva egy üzleti terv kialakítása a következő öt évre – hosszú ideig tartott. 1994 júniusában, amikor az első hat múzeum tényleges privatizálása már megtörtént, a mi intézményünk éppen csak befejezte ezt a munkát. Magánosítására fél évvel később került sor.

Az üzleti terv számos fontos lépés megtételétette szükségessé, így például a régi épületek teljes renoválását, új raktárak kialakítását Leidenen kívül, az alkalmazottak számának növelését, stb. Mindez kb. 30 millió dolláros befektetést és az éves költségvetés jelentős növelését is igényelte. És ekkor megtörtént a csoda: a miniszter elfogadta a feltételeket. A parlament előírásának megfelelően a múzeum privatizálásának pillanatában az épületfenntartás, a gyűjtemények helyzete és a pénzügyek egyaránt rendben voltak.

Milyen következtetések vonhatók ma le? Emlekeztethetünk arra, hogy 1988. december 15-én a miniszter két cél elérését tűzte ki: egyrészt annak körültekintő számbavételét, hogyan irányítják, vezetik az állami múzeumokat és a felelősségi körök újrafogalmazását; másrészt olyan világos kulturális politika kialakítását, amelyet önálló múzeumi szervezetek hatékonyan képesek megvalósítani. Hogyan érvényesültek ezek a célkitűzések a gyakorlatban?

Az elsővel kapcsolatban elmondható, hogy a múzeumok magánosítása alapos, jól előkészített folyamat volt. Közel hét év telt el az indulástól addig, míg az utolsók privatizálása is megtörtént

1995 júniusában. Immáron ténylegesen az a helyzet, hogy a múzeumok igazgatói teljes felelősséggel vezetik az intézményt. Ezzel párhuzamosan új és sokkal áttekinthetőbb a beszámolási kötelezettség rendszere is – a miniszter, a felügyelő bizottság, az állami felügyelőség, stb. irányába. A múzeumok egyre inkább átláthatók, amit csak üdvözölni lehet.

A felelősség, tekintély és beszámolási kötelezettség átruházása nem áll meg az intézmény falainál, hanem bent is folytatódik. Még sok idő és erőfeszítés kell, hogy az új vezetési stílus minden szinten érvényesüljön. Van persze ellenállás is, hiszen nem könnyű elviselni, hogy a felelősség más emberek kezébe került és azt sem, hogy azok a szakemberek, akik velük azonos szinten álló szakemberekkel való tárgyaláshoz szoktak, most hozzám hasonlóknak kénytelenek beszámolni. A lényeg világosnak tűnik: egy óriás tankhajót nem lehet olyan gyorsan irányváltásra bírni, mint egy csónakot. És bár csábító lenne a sikertörténet másik oldaláról is szólni, elidőzni a rosszul sikerült megoldásoknál vagy a megoldatlan problémáknál, nem teszem. Meg vagyok győződve ugyanis arról, hogy a magánosítás negatívumai mindenképpen jóval kisebb súlyúak, mint az előnyei.

Végül a második célról. Miután a múzeumok önállóak lettek, felmerül a kérdés, vajon miből áll a világos kulturális politika? Még nem tudjuk. A minisztérium meg kell változtassa munkamódszerét, figyelmét a részletek és passziók he-

lyett fontosabb kérdésekre kell fordítsa. Ehhez is időre van szükség, a múzeumok részéről pedig némi irgalomra. Az utóbbiak nagyon is tisztában vannak azzal, hogy két alapvető feladatuk van: (a) a gyűjtemények szakértő gondozása – a tudományos dokumentálástól a megőrzésen át az állandó hozzáférhetőségig; és (b) a köz szolgálatának biztosítása. Nyilvánvaló, hogy a múzeumoknak komolyan kell venniük a közönséget és igazán, jó programokat kell szervezzenek annak érdekében, hogy növekedjék látogatottságuk, a közönség jelenléte. Ma tehát sok intézményben tapasztalhatjuk, hogy sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznek a közszolgálatra, a professzionális tájékoztatásra és kommunikációra. A kiállítás sem a tudós kurátorok kizárólagos területe többé, megvalósításukban egy kiállítási kurátor is közreműködik, akinek az a feladata, hogy meghatározza a múzeum célcsoportjait és segítsen eljutni hozzájuk. Sőt, számos olyan eseményre is sor kerül, amely a tényleges és a lehetséges közönség körében növeli a múzeumok vonzerejét, jelentőségét.

Mindez visszavezet bennünket a cikk elejéhez. Azt írtam, hogy a közönség egyre jobban kedveli a múzeumokat. Ennek az ellenkezője is igaz: a múzeumok egyre jobban megkedvelik a közönséget. A végén tehát a múzeumok és a közönség kölcsönösen kedvelni fogják egymást, ami igazán nagyon jó dolog.

(Angolból fordította: Deme Péter)

Válságban a német kultúrfinanszírozás?*

Wellmann Nóra

A német *Museumskunde* egy teljes számot szentel a múzeumok életében újabban oly égetővé vált problémák, a szponzorálás, a mecenatúra, a múzeumi gazdálkodás új formáival kapcsolatos kérdések megvitatásának. Az összeállítás mindhárom érdekelt felet – kultúrbirokratákat, gazdasági szakembereket, muzeológusokat – megszólaltatva átfogó képet ad a németországi kultúrfinanszírozás problémáiról és a kiütéskeresési javaslatokról.

Bevezetesként néhány számadat: a kulturális nagyhatalomnak számító Németországban 1994-ben a költségvetés mindössze 1%-át, 14

milliárd márkát fordították a kultúrára (az oktatást és a tudományos kutatást nem számítva). A gazdasági szféra szponzorálás, mecenatúra formájában kb. 500 millió, az alapítványi támogatással együtt mintegy 850 millió márkát áldozott kultúrára, miközben reklámra évi 50 milliárd márkát, tehát a kultúra állami támogatásának háromszorosát költötte. A kultúra finanszírozása tehát 95%-ban állami feladat, a pénzeszközök mindössze 5%-a származik a magánszektorból. Az USA-ban, jóllehet teljesen más hagyományok jegyében, ez az arány fordított: ott 10% az állami, 80% a privát szerepvállalás.

Az állam, miközben szerepvállalásának mértéke és értéke mindjobban csökken (1994–1996 között több kulturális terület, így a múzeumok

* MUSEUMSKUNDE 1996/2. számában megjelent tanulmányok összefoglalója

támogatásának nettó értéke változatlan maradt vagy csökkent) nem hagy kétséget afelől, hogy véleménye szerint a német kulturális élet még mindig elég virágzó, még mindig elég tartalékkal rendelkezik ahhoz, hogy újabb megvonásokat el tudjon viselni. Az állami visszavonulás miatt a kulturális élet szereplőinek újabb külső források bevonásával és a belső tartalékok aktivizálásával kell új finanszírozási lehetőségeket találniuk.

Külső források

A magánszektor képviselőiben hozzászóló *Ludger Hünnekens*¹ siet leszögezni, hogy a kultúra finanszírozása alapvetően állami feladat, melyet a gazdaság – mecenatúra, szponzorálás ill. alapítványok formájában – továbbra is csak kiegészíthet, de nem pótolhat. Ugyanakkor a privát szerepvállalást ösztönző, kultúrabarát adórendszer lehetővé tenné a hatalmas, 4,5 billió(!) márkára becsült német magánvagyon aktivizálását – elsősorban közhasznú alapítványok formájában. A jelenlegi, elavult adószabályok szerint ugyanis a kultúrára áldozott összeg csak az éves forgalom és bérköltség 2%-a, vagy az adóköteles jövedelem 10%-a erejéig írható le az adóból. (Ez az összeg ezért a becslések szerint nem is haladja meg az évi 120 millió márkát.) Jobb üzletnek tűnik a szponzorálás, mert üzemeltetési költségként teljes terjedelmében leírható. (Szponzorálásra az előbbi összeg több, mint háromszorosat fordítják.) Fontos, talán meghatározó szerepet játszhatnak a jövőben a kiegészítő kultúrafinanszírozásban az alapítványok. Újabbban kezd körvonalazódnia a kultúrátámogatás három fő szektorának felelősségteljes együttműködésén alapuló új finanszírozási forma, az ún. „Public-Private-Partnership”, mely az állam meghatározó szerepét megtartva, széleskörű társadalmi szerepvállalással, a polgárok jelentős hozzájárulásával kívánja támogatni a kultúrát. Példaként említhető a müncheni Moderne Pinakothek létrehozása, amire a bajor állam csak azzal a feltétellel vállalkozott, hogy a pénz 10%-a magánúton jön össze; vagy a lipcei kortárs művészeti galéria felépítésére létrehozott kft. Sokan ebben a támogatási formában látják a csodaszert, egy új „contact culture” lehetőséget, melynek segítségével leküzdhető a krízis.

Érdekes adalék az új támogatási rendszerek hatékonyságához a magyar Nemzeti Kulturális Alaphoz némileg hasonló Kulturstiftung der Länder (= kb. tartományok alapítványa) tevékenységének bemutatása. Az 1988 óta működő alapítvány évi 15 millió márka felett rendelkezik. Ezt az összeget a tartományok adják össze, kiemelkedő kulturális értékek megvásárlására, dokumentálására és bemutatására. A cikket záró impozáns lista tanúsága szerint az alapítvány segítségével megvásárolt műalkotások köre a képzőművészeti alkotásoktól, kéziratoktól, autográf kottáktól komplett könyvtárig, sőt gőzmozdonyig terjed.

Belső tartalékok

A tartományok kulturális minisztereinek 1996 június 27-én kelt, itt publikált állásfoglalása² kísérlet arra, hogy a múzeumok klasszikus feladatait, mindennapi munkáját a megváltozott körülményekkel összhangba hozza. A pontokba szedett javaslatok zöme ismerősen csenghet a magyar múzeumi szakemberek fülében: az intézményi működés és a szakmai munka racionalizálása; a vezetők továbbképzése a modern management alapkérdéseinek megismerésére; szisztematikusan felmérések a múzeumok látogatottságáról; a reklám és publicity fokozott felhasználása; a múzeumpedagógia kiépítése, korszerű technika (számítógép) alkalmazása a feldolgozó és kiállítási munkában; szakmai utánpótlás biztosítása az egyetemekkel való kapcsolattartás révén; gyakornoki állások létesítése; a nők szerepének növelése stb. A múzeum váljon kulturális központtá, a kiállítások mellett előadások, felolvasások, filmvetítések, performance-ok és egyéb rendezvények helyszínévé. A bevételek növelésére a belépődíjak körültekintő megállapítása mellett ki kell aknázni a múzeum egyéb lehetőségeit is: helyiségek bérbeadásával, a múzeumi boltok kínálatának bővítésével, ill. ahol ez lehetséges, éttermek nyitásával. Minderre az ösztönözhető a múzeumokat, hogy az így szerzett bevételeket teljes egészében múzeumi célokra használják fel. A kiadások csökkenthetők a múzeumok fokozottabb együttműködésével, akár közösen fenntartott intézmények (restaurálás, múzeumpedagógia stb.), akár időszaki kiállítási együttműködés (közös tudományos előkészítés, katalógus) formájában. A kiállítások tervezésénél elengedhetetlen a gondos költségtervezés és előzetes igényfelmérés, katalógus is csak akkor készüljön, ha lesz rá megfelelő érdeklődés, s ajánlatos az önmérséklet a múzeumi évkönyvek terén is (nagyobb városokban pl. közös kiadványok megjelentetése).

Az államháztartás helyzete, a központi támogatás csökkenése a német művelődési tárca is arra ösztönözte, hogy új költségvetési formák, szervezeti struktúrák kialakításával lehetőséget nyújtson a múzeumoknak a rendelkezésükre álló összegek hatékonyabb felhasználására. Az önállósodás első lépéseként a kulturális tárca már 1995-ben javasolta a szabadabb forrásgazdálkodást (a költségvetési tételek átcsoportosíthatósága, szabadabb státuszgazdálkodás, a bevételek teljes körű felhasználhatósága stb.). A tárca által ajánlott, a költségvetési tételeket szabadabban kezelő gazdálkodás, melyben a múzeumok maguk oszthatnák be a rendelkezésükre álló pénzeszközöket, s felelnének azok felhasználásáért, nem találkozott a szakma egyértelmű helyeslésével.

A hamburgi Néprajzi Múzeum munkatársa, *Christine Maiwald* gyakorlati tapasztalatai alapján ellenzi a tervezett szabályozás elsietett be-

vezetését.³ Jelenleg a múzeumok költségvetésük egyetlen tételét – személyi kiadások, épületfenntartási, működési költségek (pl. fűtés, telefon, posta, energia), ill. a szakmai kiadások – sem tervezhetik.

A merev költségvetési kategóriákból ugyanakkor nem derül ki, hogy egyes múzeumi tevékenységek (pl. egy restaurálás) mennyibe kerülnek, de az sem, hogy egy-egy tétel (pl. szállítási költségek) megkurtítása egész projektek megvalósítását akadályozhatja meg.

A rugalmasabb gazdálkodás bevezetésével ugyan nagyobb lesz a pénzmennyiség, amivel zsonglorködni lehet, de megfelelő előfeltételek biztosítása nélkül az új rendszer nem eredményez mást, mint a hiány átkeresztelését és átcsoportosítását. A működési költségek például sohasem fedezik a kiadásokat, (erre eddig pótfinanszírozást lehetett kérni), a nagy várakozással várt önálló bérbeadás az utóbbi évek megszorításai miatt nem hoz könnyebbséget (a munkatársak száma már mindenütt a minimum alatt van, a felszabaduló helyeket ezért muszáj betölteni, és nem lehet a felszabaduló pénzeket pl. megbízási szerződésekre fordítani). Megváltozott startfeltételek esetén azonban ez a gazdálkodási forma átmenetet jelenthet a múzeumok önállósodása felé. Ehhez viszont elengedhetetlenül szükséges, hogy a fenntartó ne egy átalányösszeg biztosításával bújjon ki a felelősség alól, hanem jelölje meg azokat a múzeumi alaptevékenységeket, projekteket, melyeket finanszírozni kíván. A célnak leginkább a magánjogi alapítványi forma felelne meg, mindkét félre nézve kötelező érvényű szerződéssel: a múzeumok kötelesek szakmailag és pénzügyileg megtervezni tevékenységüket, a fenntartó pedig kötelezettséget vállal a megállapodásban megjelölt célok finanszírozásáért.

Szponzorálás – áldás vagy átok?

1995 őszén szenvedélyes szópárbaj folyt a Frankfurter Allgemeine Zeitung hasábjain a szponzorálás ellenfelei és hívei között. A kép teljessé tétele érdekében a Museumskunde utánközlésben hozza a legérdekesebb hozzászólásokat. A vitát az évtizedek óta New York-ban élő német képzőművész, *Hans Haacke*¹ provokatív cikke robbantotta ki, melyben elsősorban a nagy világkonzernnek (Philip Morris, Benetton) szponzorálási gyakorlatának visszásságait, valamint *Jean-Christoph Ammann*-nak, a frankfurti Museum für Moderne Kunst igazgatójának, és a velencei biennálé német főbiztosának a szponzorokkal szembeni elvtelen, megalkuvó magatartását és kijelentéseit ostromozta (pl. Benetton-plakátkiállítás rendezése, a múzeum homlokzatának tervbe vett becsomagolása, hogy a szponzorok reklámhordozója legyen).

Ammann, aki viszontválaszában⁵ Haackét aféle régivágású álmodozóként igyekszik beállítani, ám egy konkrét vádját sem cáfolja, a kultúra

katasztrofális alulfinanszírozottságára hárítja a felelősséget, ami valósággal a magánszemélyek és cégek karjába hajtja a támogatására szoruló múzeumokat.

Brémai kollégája, *Thomas Deecke*⁶ szerint a múzeumok bizonyos értelemben maguk keresték a bajt, amikor nagy, társadalmi eseményszámba menő kiállításokat kezdtek rendezni. Ezek egyrészt felébresztették a kulturális reprezentáció iránti vágyat, másrészt engedményeket tettek a tömegkultúrának. Szerinte az amerikai szponzorálási modell nem alkalmas a német kultúra megmentésére, mivel más hagyományokon alapul és Amerikában sem működik maradéktalanul.

Megszólint a vitában a másik oldal képviselője, a Hugo Boss Rt. elnöke, Peter Littmann is,⁷ kicsit sértődött az értelmiség gazdaságellenessége, „magas” kultúra és „köznapis” gazdaság szembeállítására, a fintorogva, de mégiscsak elfogadott „piszkos” pénz miatt. Cége filozófiájának jegyében újszerű kezdeményezésbe kezdett: egyelőre 5 évre szóló partnerszerződést kötött a New York-i Guggenheim Múzeummal, mely túllépve a hagyományos szponzoráláson, nem egyetlen kiállítás támogatásával hajhássza a népszerűséget, hanem a múzeum általános költségeihez járul hozzá, és a fiatal művészeket is támogatja az évente kiosztásra kerülő Hugo Boss-díjjal. A Boss cég egyébként sem a múzeum kiállítási programját, sem az egyes kiállítások tartalmi kérdéseit nem kívánja befolyásolni.

A kultúrbürokrácia képviselőjében hozzászó-

ló düsseldorfi városi kultúrhivatalnok⁸ a vitát a művészet legitimációs válságaként értékelte, leszögezve, hogy a posztmodern kor kommunikációs társadalmában soha nem látott méreteket öltött a kultúrából való részesedés, elsősorban a reklám és médiák révén. Ám az ember minden eddiginél jobban rá van utalva a múzeumokra, mert a rázúduló információs áradat hirtelen vágyat ébreszt benne, hogy elmenekülve a képernyő elől, az eredeti műtárgyat felkeresse.

Az utolsó hozzászólás a német múzeumszövetség elnökének, Martin Roth – Deutsches Hygiene Museum, Dresden – tollából⁹ a múzeumi gyakorlatból, a kiállítások megvalósításához szükséges pénzszerzési technikákból kiindulva leszögezi, hogy nem kell félni a mecénásoktól, akik nélkül ma számos gyűjtemény nem is létezne. De nem kell félni a szponzoroktól sem, akikkel a párbeszéd jelenleg ígéretesebbnek tűnik, mint az állammal, amint azt Németország keleti felében jelentős kezdeményezések igazolják.

A vitacikkekhez szorosan kapcsolódik a *Walter Grasskamp*-pal, a müncheni Képzőművészeti Akadémia professzorával készített interjú,¹⁰ mely elsősorban szintén a szponzorálás kérdését járja körül. Grasskamp elsősorban azt veti a szponzorok szemére, hogy főleg a látványosságra, a könnyen fogyaszthatóra, a fősodorra (mainstream) szeretnek áldozni. Helyteleníti, hogy jóllehet a szponzorok alig 5%-ot vállalnak a kultúra finanszírozásából, aránytalanul nagy beleszólásra tartanak igényt, s gyakran vissza is él-

nek hatalmukkal, mint pl. a Philip Morris cég, mely kilátásba helyezte, hogy megszünteti a kultúra támogatását New York államban, ha elfogadják egy dohányzásellenes törvényt.

Jegyzetek

- Hünnekens, L.: Kultur und Wirtschaft oder: Gegensätze ziehen sich an. Ein Plädoyer für Public-Private-Partnership. 127–132. p.
- Handreichung des Kulturausschusses der Kultusminister-Konferenz zu den Aufgaben der Museen. 104–106. p.
- Maiwald, Chr.: Vom Haushalten und Wirtschaften. Zu aktuellen Diskussion in Hamburg über Vervollständigung und Finanzierung der Museen. 116–119. p.
- Haacke, H.: La cultura dei tempi moderni. 133–134. p.
- Ammann, J.–Chr.: Schöpferische Allianz. 135–136. p.
- Deecke, Th.: Wider der Amüsierbetrieb. 137–138. p.
- Littmann, P.: Neuer Pakt des Geldes. 139–140. p.
- Grosse-Brockhoff, H.–H.: Ästhetische Katastrophe. Mut zu Sponsoren. 141–142. p.
- Roth, M.: Die Angst vor der Wirklichkeit. Zur Krise der Kulturpolitik: Die Unbeweglichkeit der Verwaltung und das Sponsoring. 143–145. p.
- Grasskamp, W.: Vom Kritiker zum Nostalgiker der bürgerlichen Gesellschaft. 146–150. p.

E számunk szerzői

Bakay Kornél (1940) régész, történész igazgató Városi Múzeum, Kőszeg	Hajdú Éva (1954) bölcész újságíró Magyar Nemzet	Korsós László dr. (1942) hadtörténész főigazgató Hadtörténeti Múzeum	Németh Gábor dr. (1956) történész főosztályvezető-helyettes Magyar Nemzeti Múzeum	Vámos Éva dr. (1950) középiskolai tanár főigazgató Országos Műszaki Múzeum
Bóna István ifj. (1954) festményrestaurátor adjunktus Magyar Képzőműv. Főiskola	Hála József dr. (1949) néprajzos főmunkatárs Magyar Állami Földtani Intézet	Kriston Vízi József (1953) néprajzos muzeológus osztályvezető Szókratész Játékmúzeum Kecskemét	N. Kósa Judit (1966) középiskolai tanár újságíró Népszabadság	Vámos-Lovay Zsuzsanna (1959) művészettörténész főigazgató-helyettes Iparművészeti Múzeum
Engelsman, Steven H. dr. (1949) történész igazgató Holland Néprajzi Múzeum Leiden, Hollandia	Horn Emil (1928) középiskolai tanár ny. muzeológus	Lambrecht Kálmán dr. (1889-1936) író, újságíró palaeontológus	Papp Jenő dr. (1933) zoológus ny. gyűjteményvezető Magyar Term. Múzeum	Vásárhelyi Tamás dr. (1949) zoológus főigazgató-helyettes Magyar Term. Múzeum
Fehér Ágnes (1947) művészettörténész, kulturális menedzser Hadtörténeti Múzeum	Hudson, Kenneth (1916) író, újságíró European Museum Forum Bristol, Anglia	Lovag Zsuzsa dr. (1940) régész főigazgató Iparművészeti Múzeum	Ságvári György (1948) középiskolai tanár tanácsos Hadtörténeti Múzeum	Wellmann Nóra (1953) középiskolai tanár színház-történész Magyar Állami Operaház
Gábler Dénes dr. (1939) régész tud. főmunkatárs MTA Régészeti Intézet	Jánoska Antal (1954) raktárvezető Dunapack Rt.	Mészáros Ferenc dr. (1941) zoológus főosztályvezető Magyar Term. Múzeum	Sinkó Katalin dr. (1941) művészettörténész főosztályvezető Magyar Nemzeti Galéria	
Gál Tibor (1951) építész irodavezető Orsz. Műemlékvédelmi Hivatal	Kaposvári Gyula (1916) középiskolai tanár ny. múzeumigazgató Damjanich János Múzeum Szolnok	Nagy Mihály dr. (1957) régész gyűjteményvezető Magyar Nemzeti Múzeum	Szentpéteri József (1954) régész MTA Régészeti Intézet	

Könyv- és folyóiratszemle

„Keletre magyar“

Az Iparművészeti Múzeum palotájának építéstörténete a kordokumentumok tükrében

Az Iparművészeti Múzeum – támogatók segítségével – szokatlan méretű, elegáns kiadvánnyal lepte meg százéves fennállása alkalmával a szakembereket és a művelt érdeklődőket. A címlapon szerint a Lechner Ödön tervezte palota építéstörténetét mutatja be a kordokumentumok tükrében, azonban ennél több, mert kitekintést ad arról a múlt század közepétől érlelődő gondolatokról, mely szerint „iparműzeumok” létrehozásával lehet újjá állni a gyáripár sekélyes színvonalú termékei gyártásának és terjesztésének. A múlt művészete eligazítást ad az iparosoknak a „gátlástalanul elszabadult ízléskavalkádban”. Jellegzetesen historizáló gondolat: e bizonytalan korszakban, amikor az építészetben újjáélednek a középkor, a reneszánsz, vagy a barokk művészet elemei-motívumai, amikor – az impresszionistákkal egyidőben – az akadémikus festészet és szobrászat éli virágkorát, a mindennapok tárgyainál is a múlt felé kell fordulni, ez az egyetlen járható út. E gondolatok jegyében 1857-ben Londonban, 1864-ben Bécsben nyíltott múzeum.

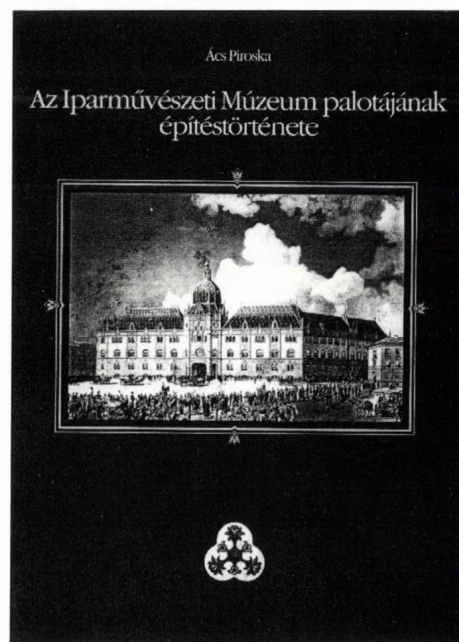
Ami azonban örömteli, hogy az 1860-as években ugyanígy gondolkodtak már Magyarországon is. Az 1873–1896 közötti időszakban már – szakemberek és politikusok bábáskodása mellett – megszületett a gyűjtemény is, mely előbb a Nemzeti Múzeumban, majd a régi Műcsarnokban kapott átmeneti otthont. A gyűjtemény önállósulása során megjelent egy másik gondolat is, mely szerint össze kell kapcsolni az iparművészeti múzeum és iskola létrehozását, közös otthont kell teremteni e két intézménynek. Lényegében eddig tart a könyv bevezető része.

A következő oldalak elsősorban azok számára izgalmasak, akik – mai szóval élve – egy állami nagyberuházás múlt századvégi technikájával kívánnak megismerkedni. A helyszín kiválasztásával, a tervpályázat kiírásával, a zsűri korántsem egyértelmű és hátsó szándékotól sem mentes munkájával, a különböző forrásokból összegyűjtött pályaművekkel, a rostán fennmaradt pályázók érdemeivel és az eredményhirdetés utórezgéseivel. Ez utóbbi egy, az Építő Ipar c. szaklapban közölt, bécsi keltezésű cikk, mely a „tisza stílusok” negligálójaként támadja a nyertes Lechner–Pártos duó pályaművét. Sajátos módon az „Excelsior” jellegű pályamű gazdája az írás szerzője.

A könyv további része a készülődés, a kivitelezés és a berendezés folyamatát mutatja be igen részletesen. Például azzal – a jelen épületnél egyáltalán nem lényegtelen –, hogy a túlköltés ellenére Wlassics Gyula miniszter miért járult hozzá a pécsi Zsolnay-gyár korántsem olcsó termékeinek alkalmazásához a homlokzatokon, a tetőzeten, az előcsarnokban, stb.

Ez a rész óhatatlanul szárazabb, kevésbé olvasmányos, mert igen sok részproblémával, háttérrel, árral, iparossal kell megismerkedni, egy jelentős folyamat hol fontosabb – hol kevésbé jelentős elemeivel, szereplőivel. E terjedelmes részben a rajz- és fotódokumentumok a legizgalmasabbak. Az épület helyreállítása kapcsán dr. Nemes Márta rendezte és feldolgozta, majd a Múzeum nagyrészt restauráltatta azt a 345 rajzot, melyeket az adattárban őriznek. Ezek alapján „a palota újszerű értékeléséhez, történetének jobb megismeréséhez” lehetőség nyílt, s ugyanakkor a kötet ezen részét színesebbé teszi. Sajnálatos azonban, hogy a korabeli fotók egy része – a rossz megválasztott méretek miatt – csak nagyítóval élvezhető, s ugyanez mondható el a rajzokról, kiemelten a térképekről, vagy a nagyobb egységeket (tetőszék, metszet, alaprajz) ábrázolókról.

Ha már megjelenik egy olyan fotó, amelyen Lechner Ödön és Pártos Gyula látható, akkor olyan méretet kellett volna választani, hogy az alkotók jól láthatóak legyenek. S legyenek köny-

nyedén olvashatók a rajzok feliratait, a művészek neveit, esetleg a legfontosabb méretek. Az is szinte egyértelmű, hogy itt a kevesebb több lett volna, a részletrajzok ezen a „pályán” jobban élnek.

Ezek az elvárások nemcsak tartalmi-érdemi okok miatt jogosak, hanem azért is, mert a könyv formája és mérete lehetővé tette volna a praktikusabb megoldást. A mostani elegáns, inkább hangulatteremtő és kevésbé dokumentatív.

Az utolsó oldalak a befejező munkálatokról, az ünnepségről és a hétköznapiokról szólnak. Az első kiállítás bemutató enteriőr fotók a századvégi „lehetőleg mindent bemutatni” szemléletét tükrözik. Morelli Gusztáv metszetei az Országos Magyar Iparművészeti Iskola műtermében folyó oktatást szemléltetik.

Az utószóban a szerző munkája céljáról szól: nem a múzeum Lechner-i életműben betöltött fontos szerepét, nem stíluskritikai elemzést kívánt adni, hisz azt Fülep Lajosig bezárólag sokan megtették. Szavaival élve „szándékunk az volt, hogy bemutassuk azokat az embereket (kis és nagy jellemeket), felvillantsuk azt a politikai, eszmei, társadalmi és nem utolsósorban művészeti közeget, akik és amelyek szerepet játszottak ennek a – szerintünk nagyszerű alkotásnak a megszületésében.” A szándék megvalósult: a tanulmány és a hozzászólott több, mint másfélszáz jegyzet eddig ismert és új dokumentumok alapján felvázolta: hogyan született egy múzeum a múlt század végén Magyarországon, amely többek között így is ünnepelt. Tanulságos történet a 2000. évi ünnepségek előestéjén.

A trójai kincs

Heinrich Schliemann ásatásai

A második világháborúból vesztesként kikerült európai országok területéről eltűnt műkincsek-ről, köztük a trójai leletekről, a háború utáni négy és fél évtized folyamán a nagyközönség csupán annyit tudhatott meg, amennyit a hivatalos orgánusok – a náci Németország hadvezetése által megszervezett erőszakos műkincsgyűjtés következményeinek kapcsán – jónak láttak nyilvánosságra hozni. Egy, az NDK-ban kiadott könyv utolsó fejezetében leírtak jól tükrözik az akkori hivatalos álláspontot. E szerint a háború végén Németország területén található műkincseket a pusztulás, vagy elhurcolás veszélye fenyegette, ezt a veszélyt megelőzendő, a Szovjet Főparancsnokság mentő-alakulatai vették őrizetbe, részesítették elsősegélyben és vitték a műkincseket a Szovjetunióba; majd a háború után „a megsemmisülés elől megmentett német műkincsvagyont a legjobb állapotban visszaadták tulajdonosának, a német népnek.” A szerzőpáros csupán azon sajnálkozik, hogy „a szovjet hadseregnek... nem volt lehetősége arra, hogy az egész ország területén szétszórta műkincseket és kultúrjavakat azonnal összeszedje és biztonságba helyezze.”¹ A háború után valóban sok műkincset visszaszolgáltattak, de nem mindent. Többek között a trójai leletek sem kerültek vissza Berlinbe.

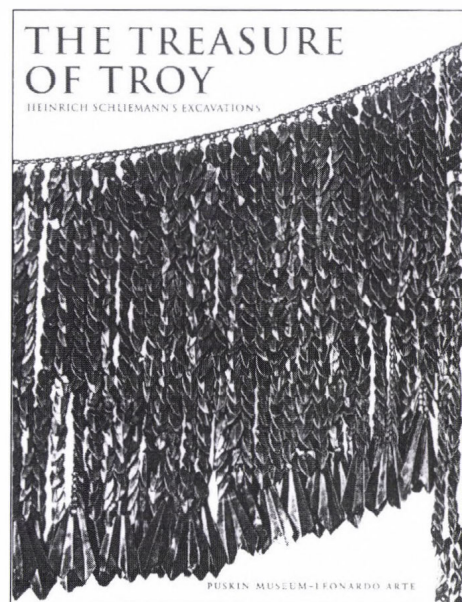
Irving Stone Magyarországon is nagy sikert aratott Schliemann-regényének végén csupán annyit jegyez meg, hogy Priamosz kincsét a háború vége felé elrejtették, vagy elásták és a rejtékhelyet vagy nem találták meg, vagy bombatalát érte azt.² Muzeológus körökben korábban is terjedtek olyan bizonytalan hírek, amelyek szerint az eltűnt műkincseket szovjet titkos raktárakban – gyakran siralmas körülmények között – helyezték el, de ezek a híresztelések csak 1991. március végén igazolódtak be, amikor a világsajtó ismertette *Konsztantyin Akinsa* és *Grigorij Kozlov* közös cikkét, amelyet a New Yorkban megjelenő *ArtNews* magazinban tettek közzé.

A cikkből többek között kiderült, hogy a számtalan képzőművészeti alkotás mellett régészeti leletek, így a trójai kincsek is – a korábbi tagadás ellenére – Sztálin személyes utasítására moszkvai, leningrádi, kijevi és zagorszki titkos raktárakba kerültek. A trójai kincseket állítólag a Kremlben őrizték. Az ügy kipattanását követő öt év alatt a nemzetközi sajtóban rengeteg híradás jelent meg a Szovjetunióba vitt műkincsekkel kapcsolatban.³ Akinsa és Kozlov cikkének megjelenésével egy időben, azonnal megindult a találgatás a sajtóban, a kincs további sorsát illetően. Németország továbbra is fenntartotta igényét a

tárgyak visszaszolgáltatására. Az orosz hivatalos szervek képviselői válaszukban többször utaltak arra, hogy az a szenvedés, amelyet Németország okozott a háború során a Szovjetunió népeinek, elég okot szolgáltat a tárgyak birtoklására.

1991 márciusa óta annyit mégis sikerült elérni, hogy a trójai kincseket a moszkvai Puskin Múzeum kiállításán mutatták be és ebből az alkalomból egy minden szempontból kiváló minőségű könyvet jelentettek meg. A kincsek birtoklásával kapcsolatos, jelenleg érvényes orosz hivatalos álláspont ennek a könyvnek *Jevgenyij Sidorov* kulturális miniszter által írt előszavából és a bevezetésből, amelyet *Irina Antonova*, a Puskin Múzeum igazgatója írt, ismerhető meg. Mindketten utalnak arra a tényre, hogy Schliemann vagyonának jelentős részét Oroszországban szerezte, végül is ez a vagyon tette lehetővé trójai ásatásait. Antonova – különös logikát követő bevezetőjében – azt is kiemeli, hogy Schliemann trójai ásatásainak mozgatórugóit Oroszországban, elsősorban orosz feleségének családjában kell keresni. Külön bekezdést szentel Schliemann és kincse (és az akkor még nem létező) Puskin Múzeum közötti „különleges kapcsolatnak” is. A kincsek sorsát röviden összefoglalva megemlíti, hogy a nagy európai múzeumok, közöttük a Louvre és az Ermitázs is, annak idején „visszautasították a kincs elfogadását”, ezzel szinte szuggereálva az olvasót: a sors hozhatta volna úgy is, hogy a kincsek még Schliemann életében Oroszországba kerüljenek. De tudjuk, hogy nem ez történt. Schliemann a kincseket Berlinbe szállította, majd – hatvannégy évet átugorva – Antonova a 2. világháború végének eseményeivel folytatja a mondatot és kijelenti: „Hogy a lehetséges balesetektől megkíméljék a kincseket, a berlini Museum für Alte Geschichte igazgatója átadta azokat a szovjet katonaságnak.” Antonova nem hagy kétséget afelől sem, hogy a leletegyüttesek további sorsa sem egyedül a múzeumoktól függ. Kétségtelen tény: már az is eredmény, hogy a tárgyak hollétéről tudomást szerezhetek a korszakkal foglalkozó kutatók, és remélhető, hogy a jövőben nem lesz akadály a további kutatásoknak sem.

„Ez az ősi mese, amely visszatükrözi az ember természet minden aspektusát – a szépség imádatát, szerelmet, barátságot, hűséget; az álnokságot, hűtlenséget, fortélyt; az ártatlanságot, a kegyetlenséget és a nemességet -, ihlető forrásul szolgált európaiak számtalan generációjának, és egyszersmind a képek, szimbólumok és metaforák kimeríthetetlen kútjének szerepét is betöl-

A Puskin Állami Szépművészeti Múzeum, Moszkva és a Leonardo Arte srl., Milano közös kiadása, 1996. 240 oldal, számos szövegközi színes illusztrációval.

The book published jointly by the Pushkin State Museum of Fine Arts, Moscow and the Leonardo Arte srl., Milan, 1996, 240 p. with several text illustrations

Jegyzetek

1. Ruth és Max Seydewitz: *Hölgy hermelincl. Corvina*, Budapest, 1965, 170.
2. Irving Stone: *A görög kincs*. Európa, Budapest, 1990.
3. Ezek rendszeres összefoglalásait a Múzeumi Hírlével sajtószemle rovatában olvashattuk. (Felsorolásukat lásd a MAGYAR MÚZEUMOK 1996/2 száma 61. o.)
4. Makkay cikke: *Priam's Treasure: Chronological Considerations*. In: J. Herrmann, Heinrich Schliemann: *Grundlage und Ergebnisse moderner Archäologie 100 Jahre nach Schliemanns Tod*. Berlin, 1992. 199–204. p.
5. Schliemann trójai gyűjteményével kapcsolatos leg részletesebb adattár: G. Saherwala, K. Goldmann, G. Mahr: *Heinrich Schliemanns „Sammlung trojanischer Altertümer.” Beiträge zur Chronik einer grossen Erwerbung der Berliner Museen*. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte N. F. 7, 1993.
6. A 12–14. oldalakon.

tötte. A néha mitikus homályba burkolódzó, más-
kor a történelem fényében felbukkanó trójai
mondakör mindig is izgalomban tartotta a ro-
mantikus elmét...“ – írja előszavában J. Szidorov.
Amikor Heinrich Schliemann a Dardanellák bejá-
ratához közel fekvő Hisszarlik-dombon megkez-
dett első ásatásának harmadik idényében, 1873-
ban arany ékszereket talált, úgy tűnt, hogy a le-
genda kézzelfogható valósággá vált, Priamosz
trójai királynak – az antikvitás két legnagyobb
hatású eposza az Iliász és az Aeneis egyik sze-
replőjének – kincsét találták meg. A tárgyakhoz
tapadó mítoszról eltekintve, tudományos szem-
pontból is rendkívüli jelentőségű a kincs, ezen
belül is főleg a leletegyüttes legnagyobb részét
kitevő ékszerek. A Homérosz és Vergilius által
megénekelt Trója pusztulásánál mintegy ezer év-
vel korábbi ékszerek, az ún. első város II. pusztu-
lási rétegéből kerültek napfényre, a korai
bronzkor végére, Kr. e. 2200 körülre keltezhető.
(A homéroszi Trója a Kr. e. 1250-1180 közötti
időszakra keltezett VII B réteggel azonosítható).
Az ékszerek részben a helyi, anatóliai, részben a
távolabbi, mezopotámiai ötvösművészet inspirá-
ló hatásáról tanúskodnak. Erre utal a Mezopotá-
miában, Szíriában és Kisázsziában már Kr. e.
2500 körül jelentkező különleges díszítőtechni-
kai megoldások (filigrán és granuláció) kiforrott
formában való megjelenése a trójai aranyakon. A
szárazföldi Görögország korai bronzkorában (ko-
rai helladikus periódus) leegyszerűsödött formá-
ban jelentkezik ez a stílus (a megszokott ékszer-
formákon a bonyolult granuláció- és filigrán-
technikát nem alkalmazzák).

A könyv a Schliemann által 1872 és 1890 kö-
zött Trója különböző rétegeiből kiásott A, B, D,
E, F, H-a, H-b, J, K, L, N, O, R jelzetű kincseket,
és néhány, kincsekhez nem tartozó érdekesebb
darabot ismertet 259 tételben, a legfontosabb
súly- és méretdatokkal, alapos tárgyleírással,
bibliográfiával és a párhuzamként említhető leg-
fontosabb tárgyak jegyzékével, továbbá kitűnő
minőségű színes felvételekkel illusztrálva. A
tárgyleírások után kapott helyet Mihail Treiszter
tanulmánya, amely a trójai kincsek időrendi és
történeti összefüggéseivel kapcsolatos eddigi
kutatásokat összegzi. Tanulmányából megtud-
juk, hogy a Schliemann trójai ásatásai során elő-
került leletekből 19, vagy más feltevés szerint 21
kincslet különíthető el, ezek közül Schliemann
tizenhetet adományozott a berlini Ethno-
logisches Museumnak. Jelen kötet tizenhárom
kincslet tárgyaiból közül válogatást. A trójai
kincsek összesen 16 353 aranytárgyat tartal-
maztak. A legismertebb, Schliemann által
Priamosz kincsének nevezett leletegyüttes ere-
detileg 8 830 arany, ezüst, elektron és bronz-
tárgyból állt, ez a katalógusban A-kincs néven
szerepel és 14 tételt tartalmaz.

A többi leletegyüttes hollétéről nincs pontos
tudomásunk, bár M. Treiszter megjegyzi, hogy
Schliemann özvegye, valószínűleg az A, D és G

kincsekhez tartozó tárgyakat adományozott az
athéni Nemzeti Régészeti Múzeumnak, továbbá,
hogy a berlini darabok közül 414 leltári tétel a
szentpétervári Ermitázsba került. Az A, D, F, J és
O kincsekből származó tárgyak egy része az
Isztanbuli Régészeti Múzeumban található.
Utóbbiak egy részét Schliemann adta át a török
hatóságoknak, más részét viszont a török rend-
őrség foglalta le Schliemann ásatási munkásaitól,
akik a tárgyakat munka közben tulajdonították
el. Ismét más darabok, főleg az A-kincshez
tartozó ezüstedények visszakérültek Kelet-Ber-
linbe a Museum für Vor- und Frühgeschichte
(Staatliche Museen zu Berlin) gyűjteményébe. (A
múzeum anyagát a Szovjetunióból 1958-ban
szállították vissza.) A Schliemann-gyűjtemény
egy másik része Nyugat-Berlinben, a Museum für
Vor- und Frühgeschichte (Staatliche Museen
Preussischer Kulturbesitz) tulajdonában maradt.

Treiszter típusokra és altípusokra bontva is-
merteti a tárgyakat (diadémák, fülbevalók, haj-
karikák, karperecek, gyöngyök és fűgők, dísztűk
és egyéb aranytárgyak, antropomorf kispasztika-
i alkotások, edények, kultikus kalapács-balták,
hegyikristály díszgombok [buzogány vagy kard
alkatrészei?], hegyikristály „lencsék” [játéksz-
tonok vagy nagyítólencsék?], rozetta alakú
aranylemez, agyag orsógomb) és meghatározza
történeti összefüggéseiket. A szakirodalom ide-
vágó adatait összefoglalva, utal a két, állandóan
visszatérő kérdésre: vajon valóban eredeti lelet-
egyettesekről van-e szó (vagy pedig – ahogyan
ezt többen feltételezik – Schliemann különböző
eredetű tárgyakat szedett össze egy-egy cso-
portba); és ha valóban eredeti leletegyüttesekkel
állunk szemben, azok mindegyike hirtelen ve-
szély következtében elrejtett kincslet-e? A
szerző ebben a tekintetben kiemelten foglalkozik
Makkay János elméletével, aki szerint az A-
kincshez tartozó fejdísz (Schliemann felesége,
Sophia ezt viseli híressé vált portréján) lehet a
leletegyüttes legkorábbi, a Kr. e. 24. századra kel-
tezhető darabja.¹ A kincslet nem rejthették el ko-
rábban Kr. e. 2200-nál (Trója II g rétegének kora:
Kr. e. 2300-2200/2100); a kincs viszont olyan
darabokat is tartalmaz, amelyek a Kr. e. 20-19.
századra keltezhetőek, így elképzelhető, hogy a
leleteket nem a II g periódusban, hanem később
rejtették földbe. Makkay szerint, minél nagyobb
az intervallum az A-kincs legkorábbi és legké-
sőbbi leletei között, annál nagyobb a valószínű-
sége annak, hogy a leletegyüttes nem valódi, és
Schliemann különböző eredetű tárgyakból állí-
totta össze. Treiszter a későbbi ásatások ered-
ményeinek ismeretében a leletegyüttesek több-
ségét mégis eredeti kincsletnek tartja. A II g ré-
teg (és ezzel együtt a kincsek elrejtése) abszolút
korának meghatározását nehezíti a C14-es kor-
meghatározási adatok (Kr. e. 25. század vége) és
a tárgyak stíluskritikai elemzése során kapott
adatok (Kr. e. 2000 körül, vagy még később, Kr.
e. 1850-1750) közötti nagy eltérés. A keltezés-

ben mutatkozó ellentmondásokat csak újabb
ásatásokkal lehet feloldani.

A könyv a szakmai értékelésen kívül fontos
információkat nyújt az átlagos múzeumlátogató
számára is. A kötet elején, a tárgykatalógus előtt
találjuk a Schliemann életének legfontosabb álló-
másait bemutató összeállítást,⁵ amely külön ki-
emeli oroszországi kereskedői működését
(1847-1863), továbbá *Vlagyimir Tolsztkov*,
„Heinrich Schliemann és a trójai régészet” című
rövid összefoglalóját. Tolsztkov a Trója helyének
megállapítására irányuló kutatásokat ismerteti
az ókortól kezdve egészen az 1870-es ásatás
megkezdéséig, megállapítva, hogy Schliemann
csupán egy volt azon kutatók közül – és nem is
az első – aki a Hisszarlik-dombon és környékén
Tróját kutatta. A szerző kimutatja, hogy
Schliemann eredetileg a délebbre fekvő Bali
Dagon akarta megkezdeni ásatását, és csak
Frank Calvert amerikai (korábban angol) konzul
rábeszélésére döntött Hisszarlik mellett. Calvert
már korábban is gyűjtött régiségeket a környé-
ken, de a régészeti kutatáshoz szükséges tudást
és a szakmai gyakorlat nagy részét is egy orosz
kutatótól, *Pjotr Csihacsevtől* sajátította el, aki
Calvertet rendszerint csak „fiatal barátom”-nak
nevezte. A szerző álláspontja megegyezik a tu-
dományos körökben Schliemannról alkotott kép-
pellel: olyan megszállott régiségbúvárnak tartják,
akit személyes ambíciók hajtottak, de akinek
kétségtelen érdeme, hogy vagyonával lehetővé
tette a trójai ásatások megindítását.

Ami a tárgyak tulajdonjogi státuszát illeti,
egyhamar nem számíthatunk változásra: minden
bizonytal Oroszországban fognak maradni még
jó ideig. Annyit azonban a könyv előszavát és
bevezetőjét író szerzők is elismernek, hogy a
kincsek az emberiség közös kulturális örökségé-
nek részét képezik és hogy a tárgyak ezen szere-
püket betölthessék, arra legjobb garanciát a
nyilvánosság jelent. Abban pedig csak remény-
kedhetünk, hogy az illetékesek máskor is élni
fognak a nyilvánosság nyújtotta előnyökkel: más
műkincsek, közöttük a trójainál kevésbé híres ré-
gészeti leletegyüttesek is előbukkannak és a
szakemberek számára közvetlenül, a nagyközön-
ség számára pedig legalább jóminőségű
kiadványok révén hozzáférhetővé válnak.

Nagy Mihály

Irina Antonováról – nem teljesen őszintén, de kevésbé tisztességtelenül

Megjelent az EMYA-Magazine első,
1995-ös nyári számában

A londoni Weidenfeld and Nicolson kiadó nemrégiben jelentette meg az *Ellopott műkincsek. Nyomozás elveszett mesterművek után* című könyvet. A két szerző, Konstantin Akinsha és Grigorij Kozlov fáradságos kutatásai nyomán fény derül arra, hogyan raboltak el több mint 2,5 millió műtárgyat 1945-ben a német múzeumokból, s szállították Moszkvába és Leningrádba. Ott a műkincseket szigorú titoktartás alatt őrizték, létezésüket mindaddig tagadták, amíg Akinsha és Kozlov kutatásainak eredményei 1991-ben el nem kezdtek kiszivárogni nyugatra.

A zsákmányolt műtárgyak jelentős részét most már visszaszolgáltatták német tulajdonosaiknak, de becslések szerint még mindig több, mint egymillió tárgyat tartanak Oroszországban, beleértve azt a 200.000 darabot, amit a moszkvai Puskin Múzeumban őriznek. Köztük a híres aranykincsleletet, amihez a német régész, Schliemann jutott hozzá gyanús körülmények között az ókori Trója ásatásain.

Az oroszok véleménye szerint a német kincseket nem rabolták el. Birtokbavételük a németek által a Szovjetunióknak okozott háborús károkat kompenzálta. A 17. század óta elfogadjuk azt az érvelt, hogy a háborús időkben a zsákmány nem

minősül lopásnak, hanem valami olyasmi, amit lehet sajnálatosnak tartani, de ami adott időben elkerülhetetlen és lehetőség szerint igazságos.

Akinsha és Kozlov nagy visszhangot keltő könyvükben vádlólag mutatnak Antonovára, aki 1945-ben fiatal asszisztensként dolgozott a Puskin Múzeumban, s részt vett a német műkincsek kicsomagolásában és személyesen írta alá a Schliemann-anyag átvételét. Később a Puskin Múzeum igazgatója lett és fontos tisztségeket töltött be az ICOM-ban, beleértve az alelnökséget 1985 és 1992 között.

Akinsha és Kozlov, akik ugyan pontosan tárgyalták fel a tényeket, több vonatkozásban igazságtalanok Antonovával, ezért szükséges, hogy tetteit a megfelelő kontextusba helyezve ítéljük meg. Először is egy olyan tény, amit a könyv nem említ: Antonova zsidó, ennél fogva különös oka volt rá, hogy gyűljön a náciakat és tetteiket. Másodszor: fiatal nőként szemtanúja volt, hogyan pusztította a német hadsereg és légiere Oroszország kulturális javait. Harmadszor: azok véleménye szerint, akik jól ismerték Antonovát, különösen az ICOM-ban, kétségtelenül sajátos magatartása kellett ahhoz, hogy megőrizze a titkot a német múzeumok tulajdonának hollétéről. Az ICOM elhivatott támogatójaként, egyúttal a Szovjetunió állampolgáraként és a Kommunista Párt tagjaként sokat szenvedhetett a megosztott kötelességérzettől. Tudni, de arra kárhoztatva lenni, hogy nem mondhatja el, igen fájdalmas pozíció lehet.

Jobb híján a gyakorlat mindig az volt, hogy ha egy nemzetközi szervezet tagjának a nemzeti és nemzetközi kötelesség megosztottságával kell szembesülnie, saját nemzeti érdeke élvez elsőbbséget. Ebből következik tehát, hogy Antonova sok éves hallgatásában semmi különös nem volt. De akármilyen értékes dokumentum is a két orosz szerző munkája, figyelmen kívül hagyja azt a fontos tény, hogy mind az amerikaiak, mind a britek szervezeten raboltak a német múzeumokból és magángyűjteményekből a háború befejezését követő arany lehetőségek hónapjaiban. Az erről írott könyv még nem készült el, és nagyon valószínűtlennek látszik, hogy egy ilyen könyvnek a szerzői lelkes segítséget kapnának kormányaitól munkájukhoz. ■

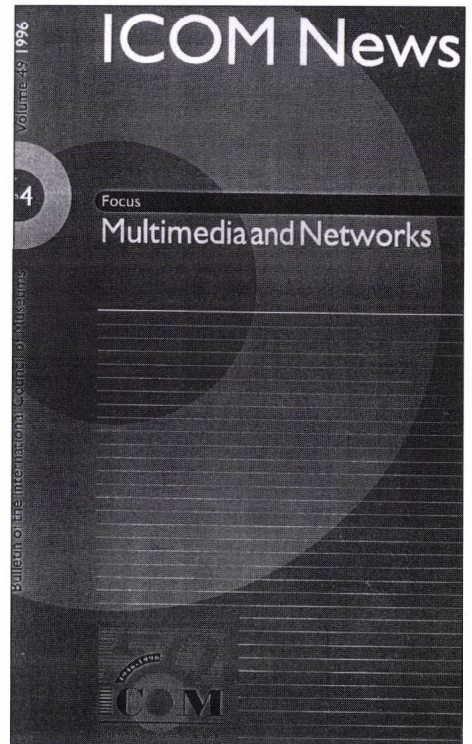
Utóirat '95-ös nyári számunkhoz

(EMYA-Magazine '96 tél, második szám, 2. oldal)
Olvasóinkat bizonyára érdekli egy frissen szerzett kiegészítő információ a moszkvai Puskin Múzeum igazgatójának foglalkozó cikkünkhöz.

Irina Antonova 18 évesen Berlinben élt édesapjával, aki akkor a berlini szovjet nagykövét volt. 1945-ös – más jellegű – visszatérése Berlinbe, felidézte emlékeit.

Angolból fordította Balogh Edina

ICOM News

Az ICOM NEWS 1996/4. száma teljes egészében a multimédiával és a hálózattal foglalkozik. Néhány fontos cím:

A virtuális múzeum 1992-ben alakult meg és ma már 371 tagja van az Audiovisual and Image and Sound and New Technologies Bizottságnak, mely a fotón és filmen kívül a legújabb médiákkal is foglalkozik.

A Cidoc Multimedia munkacsoport szintén 1992-ben alakult. Azóta elkészültek egy összefoglaló anyaggal „A múzeumok és a multimédia” címmel.

Multimédia és közönség. A párizsi Természet-tudományi Múzeumban 1994-ben megnyílt fejlődéstörténeti kiállításon M. Van Praet a múzeumi közönség magatartás vizsgálatának kutatásában külön figyelmet szentelt a multimédia és a közönség kapcsolatának.

A multimédia felhasználása a múzeumban. A multimédia rendszer hasznossága a múzeumban a felhasználás módjától függ. Lehet: előkészítő információ, része, kiegészítője a kiállításnak vagy tudományos adatbázis stb. A cikk példákat közöl a különböző felhasználásra.

A multimédia a múzeumlátogatás kiegészítője. Nincs a multimédiához hasonlítható eszköz, mely ennyire alkalmas lenne a tradicionális múzeumi anyag kiegészítésére, megmagyarázására.

Kiadói politika és a CD-rom. Interjú Laurence Herszberggel a La Réunion des Musées Nationaux multimédia és audiovizuális program felelősével.

Fennállásának 50. évfordulóján az ICOM ünnepi száma (ICOM News 1996/2.) szomorú pél-

dákkal igazolja megalakulásának és tevékenységének fontosságát. A világ 12 pontjáról olvasható 12 tudósítás háborúk, terrorista támadások, polgárháború, földrengés stb. sújtotta múzeumokról, emlékekről, s természetesen az ICOM nyújtotta segítségről is.

A Bosznia–Hercegovina-i Heritage Rescue felkérésére az ICOM Robert E. Childe főrestaurátort küldte ki a szarajevói múzeumok háború okozta kárainak felmérésére. Childe „*A szarajevói múzeumok helyzete*” c. jelentésében megállapította: a háborús események ellenére a gyűjtemények állapota kielégítő. Gondot az épületek állaga okoz. Helyreállításukhoz több évtizedes munka és nagyon sok pénz szükséges.

Az Európa Tanács kérésére az ICOM már 1991-től tényfeltáró missziókat szervezett a jugoszláviai háborús károk felmérésére. Hans Christopher Imhoff, az ismert svájci restaurátor két alkalommal járt Horvátország szerb lakta vidékén és tapasztalatait „*Egy ICOM szakértő a Krajínában*” címmel foglalta össze. Vukováron a Bauer gyűjteményt (a 19–20. századi horvát művészet jeles darabjait őrzi), a régészeti és a numizmatikai gyűjtemény megmaradt részeit a szerbek vidékre majd Belgrádba menekítették.

Radomir Begenesic szerb kulturális miniszter helyettes szerint a vukovári műtárgyak visszadása a békétárgyalások része lesz majd. A béke megszületett, de mi van a gyűjteménnyel?

Az ICOM szarajevói missziójáról Elisabeth des Portes az ICOM főtitkára írt beszámolót. Az ICOM 1995 júliusi stavangeri ülésén elhangzottaknak megfelelően (lásd erről a MAGYAR MÚZEUMOK 1995/1. számát 49–52. o.) de Portes asszony J. Perot-val a párizsi Hadtörténeti Múzeum igazgatójával 1996 márciusában három napot töltött Szarajevóban és E. Imamovic igazgatóval egyetértésben meghatározták a leg-sürgősebb feladatokat. Az Európai Unió anyagi támogatásával lehetővé válik a textil restaurátor műhely megnyitása.

„*A firenzei Uffizi Múzeum elleni bombatámadás következményei*” címmel közölnek anonim beszámolót arról, hogy a képtár az 1993-as emlékezetes támadás után 23 nappal megnyithatta kapuit a látogatók előtt.

Olga Rumjancevának, az Artnewspaper tudósítójának és Galina Sitkovának (ICOM Orosz Bizottság) közléseire támaszkodva adnak hírt a grozniji (Csecsenföld) Művészeti Múzeum és a Helytörténeti Múzeum helyzetéről. Az előbbi intézmény gyűjteménye nem károsodott, mert időben Moszkvába menekítették. Néhány portré azonban a vandalizmus áldozata lett. Szomorú helyzetbe került a Helytörténeti Múzeum. A muzeológusok a támadások miatt nem tudtak bejárni a munkahelyükre, mielőtt a katonák elfoglalták volna. Így csak azok a fontosabb darabok maradtak meg, amelyeket a központi bank széfjében helyeztek el. Állítólag ezekből is már megjelent néhány a műkereskedelemben.

Az öböl-háború következményeivel két írás is foglalkozik. Az egyik egy közlemény arról, hogy 1994 decemberében az UNESCO, az ICOM és az INTERPOL, valamint számos régész specialista részvételével ülést tartottak az iraki műkincslopások elleni teendők megbeszélésére. 1991-ben számos iraki múzeumot kifosztottak és 10 vizsgált múzeumból 3080 tárgy és 485 kézirat tűnt el. 12 régészeti területen a katonák százai katonák ékirásos emlékek után. Az illegális kereskedelem ellenőrzésére fotóval ellátott katalógust adtak ki az elvesztett tárgyakról. A közel- és távolkeleti antik piac számára etikai kódexet szerkesztettek az egyes tárgyak lelőhelyének megállapítására.

A másik cikket Yves Calvez, a francia régészeti misszió kuvaiti igazgatója írta „*A kuvaiti Nemzeti Múzeum*” címmel. A kuvaiti Nemzeti Múzeum 1983-ban nyílt meg. A háború idején gyűjteményeinek egy részét Bagdadba szállították. A nehezen mozdítható darabokat helyben összetörték. Minden dokumentumot, még a leltárkönyveket is megsemmisítettek. A múzeum két épületét is lerombolták. Az iraki megszállás után, az irakiak által készített leltár alapján adták vissza az elrabolt anyagot.

„*A kabuli Nemzeti Múzeum a háború túlélője*” a címe Pierre Cambon cikkének. Cambon úr a párizsi Guimet Múzeum igazgatója a Világörökségi Központ konzultánsaként 1995-ben járt Kabulban. Írása drámai mozzanatokkal tarkítottan mutatja be, hogyan maradt meg viszonylagos épségben a kabuli Nemzeti Múzeum 30-as évekbeli épülete a lerombolt modern városrészben, hogyan tűntek el a gyűjtemény egységei. A műtárgyak számbavétele, azonosítása rendkívül nehéz feladat, mert a városban sok helyre menekítették pl. más múzeum anyagát is. Pierre Cambon szerint a legfontosabb feladat a tárgyakra vonatkozó információ összegyűjtése.

Emmanuel Arinze 1995 februárjában járt Monroviában az UNESCO megbízásából. „*A libériai Nemzeti Múzeum és a polgárháború*” c. jelentésében beszámol arról, hogy a libériai Nemzeti Múzeum 1987-ben alakult 3000 műtárggyal. Látogatásának idejére ebből nem maradt más, mint Tubman elnök trónja, az egyik korábbi államfő hivatalos íróasztala, 6 kortárs festmény és 17 történeti dokumentum. Az afrikai kultúrát korábban őrző Tubman Centerben mindössze az elnök bronz portréját találták. Kifosztották a besaoi kulturális falu múzeumát is. Maguk az épületek, a monroviai emlékek nagy kárt nem szenvedtek. Nagyobb baj az, hogy a technikai felszerelések mellett a működés alapvető feltételei is hiányoznak, mert a közgyűjteményekből, középületekből kilopták az elektromos vezetékeket, a vízhálózat csőrendszerét, a bútorokat stb.

Az újrakezdettséghez hiányoznak a szakemberek. Ha véget ér a polgárháború, sürgős szükség lesz különböző szaktanfolyamokra (restaurátorok, muzeológusok).

A jelentést kiegészíti egy rövid közlemény 1996 áprilisából, a harcok kiújulása előtti időből. Hawah Goll Kotchi a libériai UNESCO bizottság főtitkára Párizsban számolt be a múzeumi élet megindulásáról. Sajnos, a polgárháború folytatása óta nincs hír e tárgyban.

A madagaszkári ICOM elnöke Jean-Aimé Rakotoarisoa közöl beszámolót a Roya-palota (egykori királyi székhely, ma múzeum) gyűjtogatás utáni helyreállításáról. Szerény számítások szerint 20 millió dollár és 5 év szükséges ehhez. Pillanatnyilag az összeg kis részével sem rendelkeznek. Sürgős anyagi segítséget ugyan kaptak az UNESCO-tól, de a tényleges helyreállításához egész Afrika összefogására van szükség.

A kobei földrengés következményeiről Hideo Noguchi tájékoztat. Az 1995 január 17-i Kobe-Osaka-i földrengés következtében a város és környékének 16 múzeuma megsérült, kettő teljesen megsemmisült és sajnos a múzeumban dolgozók közül többen meghaltak.

„*Angkor veszélyben*” a címe Azedine Beschauouch UNESCO osztályvezető informatív anyagának. Mint írja, a béke visszatérével hathatós intézkedéseket kezdeményezett Szihanuk herceg az UNESCO főigazgatójának támogatásával az angkori emlékek megmentésére. Még 1992-ben a fővárosban tréningeket és workshopokat szerveztek az illegális műkereskedelem meggátolására. Az országos méretű rádió-televízió és poszterkampány nemcsak a rendőrséget, hanem a vámosokat is érdekeltté tette az angkori műemléki park megőrzésében.

Az 1993-as választások után a kampány kiszélesedett. A francia rendőrség segítségével 500 „műtárgyvédelmi” rendőrt képeztek ki az illegális műkereskedelem ellen. Az elmúlt két évben ugyancsak francia segítséggel képeztek ki tűzsereszeket az aknamezők semlegesítésére.

1995-ben APSARA néven új szervezet létesült, feladata az angkori terület helyreállításának és védelmének megszervezése.

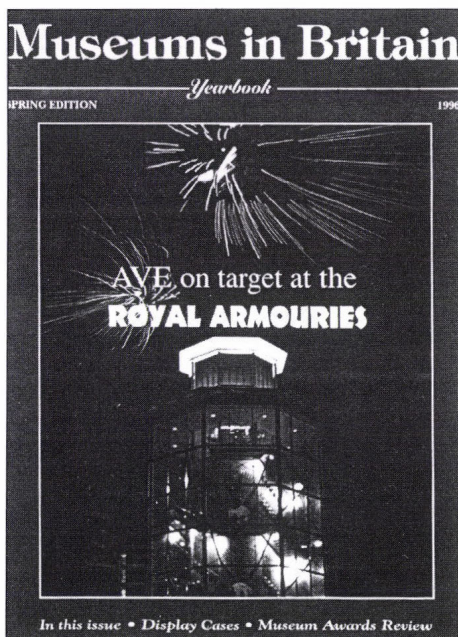
A múzeumokat nem kis mértékben érintő háborús események és természeti csapások mind az UNESCO-t, mind az ICOM-ot arra ösztönzik, hogy a régi mondásnak megfelelően a prevenciót tekintsék fontosabbnak a gyógyításnál, azaz foglalkozzanak többen a veszély megelőzésével és elhárításával. ■

ENDANGERED MUSEUMS

<i>The Situation in the Zemaljski Muzej, Sarajevo</i>	2
<i>ICOM takes the initiative</i>	3
<i>An ICOM expert consultant in Krajina</i>	4
<i>Consequences of the bomb attack on the Uffizi Museum in Florence</i>	5
<i>Grozny's museums, Republic of Chechnya</i>	6

Museums in Britain

Az 1996-os tavaszi szám első olvasásra – úgy tűnik – az angliai szakmához szól. Ám elmélyedve a folyóiratot utoljára jegyző Michael Wade és Doug Steele (mindketten más területen dolgoznak már) cikkeiben és az élvezetes szerkesztésben, meg kell állapítani, európai méretekben hézagpótló kiadvány ez.

Eltekintve a már korábban is ámulatba ejtő „múzeumi ipar” nagyságrendjétől és változatoságától, részletes beszámoló olvashatunk az új Leeds-i királyi fegyver múzeumból, mely a szerző (Michael Wade) szerint az év szenzációja az Egyesült Királyságban. Az új múzeumban az eddig a Towerben őrzött, helyhiány miatt azonban be nem mutatott fegyvergyűjtemény kapott ott-hont 42,5 millió font befektetéssel.

A cikk végigvezeti az olvasót a tervezésen és kivitelezésen, a szakmai és pedagógiai koncepción, ismerteti a költségvetés struktúráját.

19 oldal foglalkozik a különböző múzeumi „Év-díj” odaítélésekkel. Ebből kiderül: az EMYA díjon kívül az IBM-től az UNILEVER-ig, az íróktól a TV személyiségekig számtalan év-díj létezik a múzeumok támogatására és az adományozók hírnevének öregbítésére.

Amanda Ward a Victoria and Albert Museum munkatársa „A kiállítási tárló mint a konzerválás eszköze” c. írásában összefoglalja mindazon anyagok és fizikai feltételek fontosságát, amelyek a századvég múzeumi berendezésének jellemzői.

Doug Steele cikke a Londonban megnyitott The Guide Heritage Centre-ről szól. A „Mivé lett Baden-Powell látomása?” alcímet viselő írás beszámol a nemzetközi lánycserkészlet történetét feldolgozó látványosságról. A diorámától az inte-

raktív komputer animációig a fejlett technika minden vívmányát felhasználja ez a történeti show. A 650 ezer fontos költségvetéssel létrehozott bemutató hangsúlyozottan nem múzeum, de muzeológusok közreműködésével készítették.

Hasonló látványosság lehet a Twickenham-i Museum of Rugby. Az 1.7 millió fontos költségvetésű látványosság a nemzeti sport propagandáját szolgálja eredeti tárgyak és a komputer technika segítségével.

A számot a múzeumi ipar hírei, a Termékek és Szolgáltatások és a Vásárló Tájékoztatója c. hasznos hirdetés-öszön zárja.

Museum Management and Curatorship

Míg a *Museums in Britain* a múzeumi technológia magas szintű interpretációja, addig a *Museum Management and Curatorship* a múzeumi filozófia változásának, a kurátori munka elméleti és gyakorlati problémáinak magas szintű közvetítője.

A főszerkesztő Peter Cannon-Brookes szerkesztőségi cikkében Paul Levi antik képkeret gyűjteményének szétszóródása címmel felhívja a figyelmet arra, hogy mind a gyűjtők, mind a muzeológusok körében egyre nagyobb fontosságot nyernek az antik képkeretek. Egyszerű mint a bennük elhelyezett művek tartozéka, másrészt mint önálló dekorációs elemek, az enteriőrök részeként. Mindez a címben szereplő úriember Paul Levi – a londoni keretkészítők nagy örege – antik keretgyűjteményének árverése kapcsán fogalmazódott meg. A cikk részletesen foglalkozik az eredeti antik keretek felhasználási és restaurálási problémáival és néhány antik keret típusú fekete-fehér fotója és az árverésen elért magas ára igazolja a probléma újragondolásának fontosságát.

„A muzeológia, az ember és a dolgok kapcsolata a kiállításban – egy új muzeológiai kísérlet” a címe Martin R. Schärer, az ICOM elnöke, cikkének. Alapját a svájci Vevey-ben a 700. születésnapját ünneplő ország tiszteletére rendezett „700 év élalma” c. kiállítás szolgáltatta. A tárlat a késő középkortól napjainkig 7 különböző módon mutatta be az élelmézt. A kiállítás jó lehetőség volt Schärer muzeológiai definíciójának ki-

bontására, mely az ember és a dolgok közötti viszony „vizualizálását” jelenti. A kiállításon egyazon mindennapi használati tárgyakat, pl. evőeszközöket, kávédarálókat stb. különböző kontextusban mutattak be. Pl. kés az étkezéshez vagy kés vitrinben, mint emléktárgy.

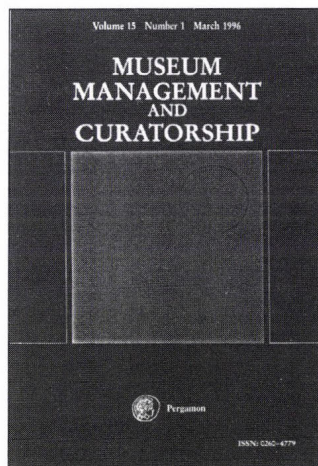
Patricia Ainslie a nyugat-kanadai Glenbow 1.2 millió tárgyat őrző múzeumának direktora a „Selejtezés stratégiája Glenbowban 1992–97 között” címmel számol be programjukról. A selejtezés talán nem is jó kifejezés, hiszen nem a használhatatlan tárgyakról kívánnak megszabadulni. Ainslie asszony, az állami és magántámogatások csökkenő tendenciáit észlelve, múzeum karcsúsító programot dolgozott ki. Ennek keretében újragondolták munkatársaival a múzeum profilját és meghatározták, mely gyűjtemény egységektől kell megszabadulni ahhoz, hogy Észak-Amerika valódi történeti múzeuma legyen. A selejtezés különböző lehetőséget biztosít a tárgyak értékesítésére. Esetükben a nagyon értékes külföldi műtárgyaktól akartak legelőször megválni. A befolyt összegből alapítványt hoztak létre a belső múzeumi munka támogatására. Végül is 9 gyűjteményből (főleg természettudományi és néprajzi) 3.000 tárgy 5 év alatti eladásáról állapodtak meg és ez a „selejtezés” 5 millió dollár bevételhez juttatja a múzeumot.

Sandra Maria Shafernich két „Heritage Centre”-ről számol be. Az amerikai találmányú intézmények a comicon és TV-n felnövő nemzedék számára próbálnak kultúrát, történelmet közvetíteni. Tulajdonképpen gépesített múzeumok, helyenként használnak múzeumi másolatokat is és az alapanyagot mindig muzeológusok szolgáltatják. (Lásd a Cserkészlány bemutató vagy a Rugby Múzeum!) A *Jorvik Viking Centre* Yorkban működik 1984 óta és a vikingek életéről szól: kik voltak és hogyan éltek? A *The White Cliffs Experience* Doverben

nyílt meg 1991-ben és Nagy-Britannia történetével, népeivel foglalkozik. A központot Dover város a Csalagút megnyitásával remélt gazdasági fellendülésbe bízva hívta életre.

Robert A. Baron: „Digitális láz – egy tudós szerzői jogi problémái” címmel nálunk is észlelt jelenségről ír. Az internet, az on-line megjelenésével meghatározhatatlanná vált, hol ér véget a kutatási eredmények tudományos használata és hol kezdődik az üzlet. Példák sorát említi, s ezek mind negatívumként értékelhetők, ha a tudományok és a számítógép összefüggését nézzük. A tudósoknak vissza kell térni a tradicionális módszerekhez – javasolja Baron úr.

(Az ismertetések Néma György munkái)

In memoriam

Nagy Tibor (1910–1995)

1995 október 29-én, 85 éves korában meghalt Nagy Tibor, a magyar régészet egyik nesztorja, a Német Régészeti Intézet tagja. Haláláig töretlen munkakedvvel dolgozott, résztvett számos társulati, tudományos ülésen, még az elmúlt években is tartott előadásokat. Találkozhattunk vele könyvtárakban, múzeumi lapidáriumban, szenvedélyes vitapartner maradt életének utolsó hónapjaiban is.

1910 november 4-én született. Pályája Pécsről ívelt magasba. A római és a berlini akadémiák könyvtáraiban felkészült kutató már fiatalon olyan disszertációt nyújtott be 1939-ben, mely a témában még ma is alapvető mű. A *Dissertationes Pannonicae* sorozatban megjelentetett munkája a pannóniai kereszténység történetéről filológiai alaposággal megírt kitűnő könyv, amelyben a történeti tényeket és a legendás elemeket választotta külön szigorú kritikával és világos logikával. Témájához későbbi műveiben is hű maradt, így az 1942-ben kiadott „Budapest története, Budapest az ókorban” c. kiadvány vallástörténettel foglalkozó fejezetében vagy a főtől írott munkájában. A sokat ígérő kezdetet nem követhette folytatás. A háború, majd az azt követő évtizedek kíméletlen ateizmusa nem kedvezett a vallástörténeti kutatásoknak. 1935–1937 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem asszisztense, 1948-ban docens, 1949–1952 között megbízott egyetemi tanár. 1938-ban került a fővárosi múzeumba; ettől kezdve 1973. évi nyugdíjazásáig pályája 35 éven át szorosan kötődött e múzeumhoz, tudományos munkássága pedig Budapesthez.

1949–1952 között a Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet vezetője, majd 1957–1961 között a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Ókortörténeti Osztályának, 1962-ben a római csoportnak, vezetője. Szakadatlanul végzett feltárásai elsősorban a pannóniai limes-kutatások eredményeit gazdagították. Az 1940-es évektől kezdve 1971-ig folytatott ásatásokat az albertfalvai táborban és a hozzátartozó auxiliáris vicusban; 1939–1940 között Szentendre (Ulclisia Castra) táborát kutatta. Hitelesítő ásatásokat végzett az aquincumi polgárvárosban; egyik kezdeményezője volt az ott folytatott perióduskutatásoknak. 1969–1973 között az aquincumi legiotáborban és a canabae-ban végzett feltárásokat; többek közt neki köszönhető, hogy a castra legionis alapraj-

zat már számos részletben ismerjük. 1967-ben és 1970-ben folytatta a Nagy Lajos által kezdeményezett ásatásokat az Eskü téri későrómai erődben, *Contra Aquincumban*. Munkássága felöleli a paleolitikumtól a magyar honfoglalás koráig terjedő korszakokat. A régészettudomány egyik polihisztorja volt, aki a szkíta foglalkozó hagyatékról vagy a korai kelta meglepedésről éppúgy jelentetett meg tanulmányokat, mint a tartomány hadtörténetéről, a római foglalkozás vagy éppen Pannónia utolsó évszázadának történeti kérdéseiről vagy az avarok dunántúli meglepedéséről. Széles horizontú történeti szemlélete példamutató, a korunk egyre gazdagodó és szerteágazó szakirodalmának útvesztőiben mind nehezebben tájékozódó kutató számára. Legfontosabb összefoglaló munkái: az 1962-ben megjelent Budapest Műemléki Topográfiája (szerk. Horler Miklós) bevezető tanulmánya, az 1973-ban megjelent Budapest Története I. kötete. 1973 és 1990 között az MTA Régészeti Intézetének munkatársaként a *Corpus Signorum Imperii Romani* sorozat aquincumi köteteinek publikációját készítette elő; a magyarországi szerkesztőbizottságnak sokáig elnöke volt. Munkái rendszeresen jelentek meg a *Budapest Régiségei*, az *ActaArchHung* vagy a *MittArchInst* hasábjain. Hosszú múzeumi tevékenységének fontos állomásai azok a kiállítások, amelyeknek szervezésében, előkészítésében vett részt. Pályafutása során bejárta a régészettudomány legjelentősebb kutatóhelyeit, volt klasszika-filológus egyetemi tanár, a terepmunkában fáradhatatlan gyakorlati régész, kiállításokat rendező muzeológus, folyóirat-szerkesztő (1947–1949: *Antiquitas Hungarica*), nyugdíjasként is aktív kutató.

Gabler Dénes

Török Gyula (1911–1997)

Életének 86. évében, 1997. január 22-én eltávozott közülünk Török Gyula, akinek neve összefonódott századunk magyar régészetével.

A Szegei Egyetemen 1931 ősztörténelem, földrajz és régészet szakra iratkozott be. A jeles történészek – Mályusz Elemér, Erdélyi László, Deér József – előadásai mellett elsősorban Buday Árpád régészeti és művészettörténeti órái vonzották. Másodéves hallgató korában már az egyetem Régészeti Intézetének demonstrátora (1932–1934); 1933 és 1934 nyarán részt vett Banner János hódmezővásárhelyi ásatásain. Nemcsak Buday professzor, hanem Móra Ferenc is pártfogolta. Az „Utazás a földalatti Magyarországon” történetét még megjelenésük előtt a szerző elbeszélésében hallgathatta. Móra rábízta a kiszombori népvándorláskori temető anyagát és ebből készítette doktori értekezését, melyet 1935-ben „summa cum laude” védett meg. 1935 és 1938 között a szegedi Városi Múzeum gyakorlonaként dolgozott.

A természethez való kötődése és szeretete kora ifjúságához kapcsolódik: már gimnazistaként elkezdett nagy evezős túráin – melyek aztán egészen idős koráig segítették fizikai állóképességének megőrzésében – Szolnoktól Tokajig szemlélte a Tisza éles kanyarjaiban meredeken leszakadó partok egykori kultúrrétegeit. Az ilyen tapasztalatok miatt nem okozott neki gondot később az Őthalomból a szegedi múzeumba behozott mamutcsontleletek lelőhelyének azonosítása, melyeket a Tisza kimosott partjaiból. A Városi Múzeum vezetője, Cs. Sebestyén Károly ekkor küldte ki a Csengele–Feketehalmon szőlőálforgatással veszélyeztetett avar temető leletmentésére, melynek közzétételére majd csak nyugdíjas korában kerülhetett sor. A szegedi kezdetek tudományos munkássága szempontjából döntőnek bizonyultak; muzeológusi pályája – melynek főbb állomásai Keszthely, Pécs és Budapest lettek – számtalan feladat elé állította.

1937-ben a Közgűjtemények Országos Főfelügyelőse megbízta a sümegi Darnay Múzeum régészeti anyagának Keszthelyre szállításával és szakleltározásával. Keszthelyen gyűjtéseivel és leletmentő ásatásaival is gyarapította a Balatoni Múzeumot. Munkája befejeztével, 1939-ben a Majorossy Imre nevét viselő pécsi Városi Múzeumnak (a mai Janus Pannonius Múzeum egyik elődjének) lett vezetője. Ezt a feladatát 1950-ig

látta el. Pécselt alapított családot; feleségében, akivel a szegedi egyetemen ismerkedett meg, megértő támaszra, hűséges társra talált. Ásató tevékenysége mellett nagy gondot fordított a képzőművészeti gyűjtőmunkára is: szorosossá vált kapcsolata a helyi Képzőművészek és Műbarátok Társaságával. A tagok tárlataikat a múzeumban rendezték, felélenkült a város kulturális élete.

Pécsi munkássága alatt ós- és római kori ásatásokat vezetett az egykori Sopianae több pontján és környékén (Felső-Sétatér, Rákóczi út, Postapalota, Majláth u.; Palotabozsok, Zók, Nagvárpád). Legjelentősebb ezek közül a belvárosi plébániatemplom bővítésénél előkerült római temetkezések, majd a sétatéri két sírkamra és a septichora feltárása. A Múzeum Értesítőjének 1939/40. évi felújítása mellett kiadott egy, a város földrajzával, történetével és nevezetességeivel foglalkozó Pécsi Útmutatót. A háborús években az épület kettős pincerendszerének adottságait kihasználva a mélypincébe falaztatta az értékes régészeti leleteket, iparművészeti tárgyakat, Zsolnay-kerámiákat. Katonai bevonulatai során orosz hadifogságba került, Kujbisevből 1945 augusztusában súlyos betegen tért vissza. Felgyógyulása után, 1947-ben tumulusokat tárt fel Pécs-Jakabhegyen és Kővágószőlősen. Ezek mellett részt vett országos régészeti feladatokban (Mór-Akasztódomb, Tiszalök-Rázompusztá, Tiszapolgár-Basatanya).

A pécsi városi és a Baranya megyei múzeum államosítása és összevonása nyomán igazgatói állása megszűnt, így 1951-ben Budapestre a Vállás- és Közoktatásügyi Minisztériumba rendelték, ahol egy évig a múzeumi terület főelőadójaként szolgált. 1952 márciusában térhetett vissza szűkebb szakmájához.

A Magyar Nemzeti Múzeum Népvándorláskori Csoportjában 21 évig dolgozott. Kivette részét minden jelentősebb feladatból (leletmentések, leltározások, törzssanyag revízió, kiállítások rendezése, vidéki közgyűjtemények munkájának segítése). 1952–1955 között a rá jellemző precizitással, gondos ásatási megfigyelésekkel tárta fel a bauxitbánya építkezései során Halimba–Cseres lelőhelyen előkerült, s az egyik legnagyobb sírszámmal rendelkező 10–11. századi temetőt. Az érmeikkel jól keltezhető tárgyi hagyaték kiválóan alkalmas volt a köznépi réteg elkülönítésé-

hez a korabeli magyar társadalomban. Az erről szóló, 1962-ben az Akadémiai Kiadónál német nyelven megjelent monográfia a magyar honfoglalás korával és a kora Árpád-korral foglalkozó szakemberek gyakran idézett forrásmunkája lett.

1956–1960 között fejezte be a sopronkőhidai 9. századi temető ásatását, melynek kötete a Fontes Archaeologici Hungariae sorozatban 1973-ban látott napvilágot. Az import ékszerekkel, fegyverekkel és használati tárgyakkal kevert helyi emléktárhely a leletekben egyébként szegényes karoling Pannonia régészetének megítéléséhez jelentett kiindulópontot.

Az avar korszak kutatása ezek után egyre inkább fő érdeklődési területét képezte, s folyamatosan jelentette meg ezzel kapcsolatos munkáit. Számos tanulmányt közölt szakfolyóiratokban, az Avar Corpus első kötetében a Magyar Nemzeti Múzeum régi ásatásaiból származó lelőhelyek (Kiskőrös három temetője, Visznek–Kecskehegy: 1975), az Avar Corpus Füzetek nyitó számában 1971–1974 között folytatott saját ásatása (Solyvár: 1994), majd a sorozat negyedik füzetében a már említett régi leletmentésének (Csengele-Feketehalom) feldolgozása jelent meg (1995).

Szakmai körökben szállóigévé vált mondás: „Mindenkinek megvan a maga Halimbája...” Török Gyulának ez a tisztesség kétszeresen is megadatott: a 10–11. századi magyar köznépi temető közvetlen közelében sikerült 1961–1965 között egy hasonlóan nagy jelentőséggel bíró 7–9. századi avar kori lelőhelyet is feltárnia, melynek feldolgozása az 1978-ban megvédett kandidátusi disszertációjának alapjául szolgált. Eredményeinek jelentőségére a külföldi – különösen az osztrák és német – kutatás is felfigyelt. A két halimbai temetőről már együttesen számolt be a Richard Pittioni professzor tiszteletére kiadott emlékkönyvben 1976-ban Bécsben és az „Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas” 1980-ban Berlinben megjelent kötetében.

A Magyar Nemzeti Múzeumból 1973 januárjában ment nyugdíjba, de ezután még tíz évig az MTA Régészeti Intézetének dömösi ásatásain, a királyi udvarház és prépostsági templom feltárásán munkálkodott. Emellett következetesen folytatta és be is fejezte minden általa kiadott népvándorláskori lelőhely feldolgozását.

Egész életében szerény volt, és hű maradt hivatásához. Csaknem két évtizeden át derűs optimizmussal reménykedett a halimbai avar könyvének kiadásában. Élete utolsó óráiban is ezzel foglalkozott. Kívánságát – tisztelgéssel az örökre eltávozott előtt – szakmai összefogással hamarosan teljesíthetjük: szándékunk szerint e kötet a közeljövőben „Ein awarenzeitlichen Gräberfeld in Halimba” címmel jelenik meg. Ez is hozzájárul Török Gyula jelentős régészeti munkásságáról és emberi tartásáról, önzetlen hivatásszeretetről tanúszkodó emlékének megőrzéséhez.

Szentpéteri József

Sági Károly (1919–1997)

A muzeológusok közül is sokan bíznak abban, hogy tudományos munkásságuk révén legalább a nevük fennmarad. Van, akinek valóra válnak reményei, legtöbbször azonban legfeljebb egy-két lábujjzet marad. Talmi és múló a címek és rangok csillogtatása is. Mi hát az, amiért érdemes egy életen át iparkodni és tetteket végrehajtani? Egy szóval így válaszolhatunk: használni, egy kisebb vagy nagyobb közösségért élni és dolgozni. Ez a közösség lehet egy falu, egy város, egy táj, sőt akár az egész ország.

Sági Károlyt nem az teszi halhatatlanná, hogy megtalálta egy régi római csatnak, vagy germán edénynek a párhuzamát, nem azért rajzolódik ki lelkünk képernyőjén férfias arcképe, mert helyesen keltezett egy sírt vagy temetőt, hanem az őrsi emléket és nevét, hogy egy magyar város: Keszthely örökös polgárává vált. Azzá tette, hogy 42 esztendőn át lakta a várost, a Balaton fővárosát. Élt benne és élt belőle. Egy darabját, a gyönyörű Balatoni Múzeumot pedig saját képére formálta 25 év szorgalmas munkájával.

A keszthelyi múzeum az ő igazgatósága idején egyedülálló és sajátos légkörrel rendelkezett. Megvolt benne minden múzeumi kellék: a látványos és gazdag kiállítások, az értékes szakkönyvtár, a restaurátor műhely és a természettudományos laboratórium, a többé-kevésbé berendezett raktár, ám mégis bensőséges és családias volt. Nyilvánvalóan azzá tette Sági károly nyílt és barátságos természete, valamint az a körülmény, hogy évtizedeken át a múzeum adott otthont a hátsó alagsorban neki és két munkatársának.

Az első igazi találkozásom vele 1963 őszén volt, amikor fiatal akadémiai ösztöndíjként leküldtek az MTA Régészeti és Kutató Csoportjától, kezdjük el tervezni a régészeti topográfia munkálatait. A 44 éves Sági igazgató úr napnyugtára már kedves Karcsi Bátyámmá változott, aki a több mint húsz évvel fiatalabb ifjút nemcsak kollégájává, de valóságos családtaggá is fogadta. Professzoraimtól a szakmát tanultam, tőle az igazi mesterséget. Édesapámtól kaptam a hazám és a magyarság szeretetét, tőle a példát a mindennapokban használandó módszerre. Az volt a szakmai hitvallása: csak akkor van értelme a múlt búvárkodásának, ha a múlt tanulságaival hatni tudunk a jelenkori társadalmunk tagjaira. Ezért, bár nyilvánvalóan jól esett volna neki, nem törte magát, hogy feljebb sorolják a szovjet rend-

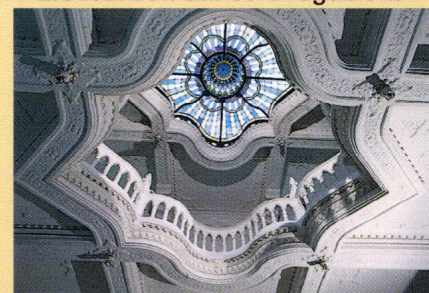

Iparművészeti Múzeum
Museum of Applied Arts
 Főbejárat – Main entrance
 Előcsarnok mennyezete
 Ceiling of the lobby
 Előcsarnok színes üvegablaka

Fotók - Photos: Kolozsi Á.

**Részletek a „Szecesszió” c.
 kiállításból**
**Details of the Art Nouveau
 Exhibition**

1. Vaszary János kárpitjai, 1905
 Textiles of János Vaszary, 1905
 2. Ebédlőberendezés részlete,
 Thék Endre, Budapest, 1900
 Part of dining room from
 Endre Thék, Budapest, 1900
 3. Részlet a kiállításból –
 francia iparművészet
 Detail of the exhibition –
 French Art Nouveau
 4. Kandalló, 1900 körül, karos-
 székek Faragó Ödöntől, 1904
 Fire-place, 1900, armchairs
 designed by Ö. Faragó, 1904

A festmény végleges helyén, a Hadtörténeli Múzeum dísztermében
The painting in its final place, ceremonial hall of the Museum of Military History

Lent (below)

1. Vágó Pál: Részlet a magyar huszárok díszvágójából (háttérben az idegen huszárok sorfala)

P. Vágó: Detail from the ceremonial gallop of Hungarian Hussars (in the background the Hussars of other nationalities)

2. Pataky László: Ménezt hajtó alföldi csikósok

L. Pataky: Herdsmen driving horses on the Hungarian Great Plain

3. Pataky László: Tábornéknél beszélgető XIX. sz.-i huszárok

L. Pataky: 19th century Hussars chatting by the camp-fire

